

જનરલ નોલેજના તમામ વિષયોની તૈયારી માત્ર એક પુસ્તકમાં

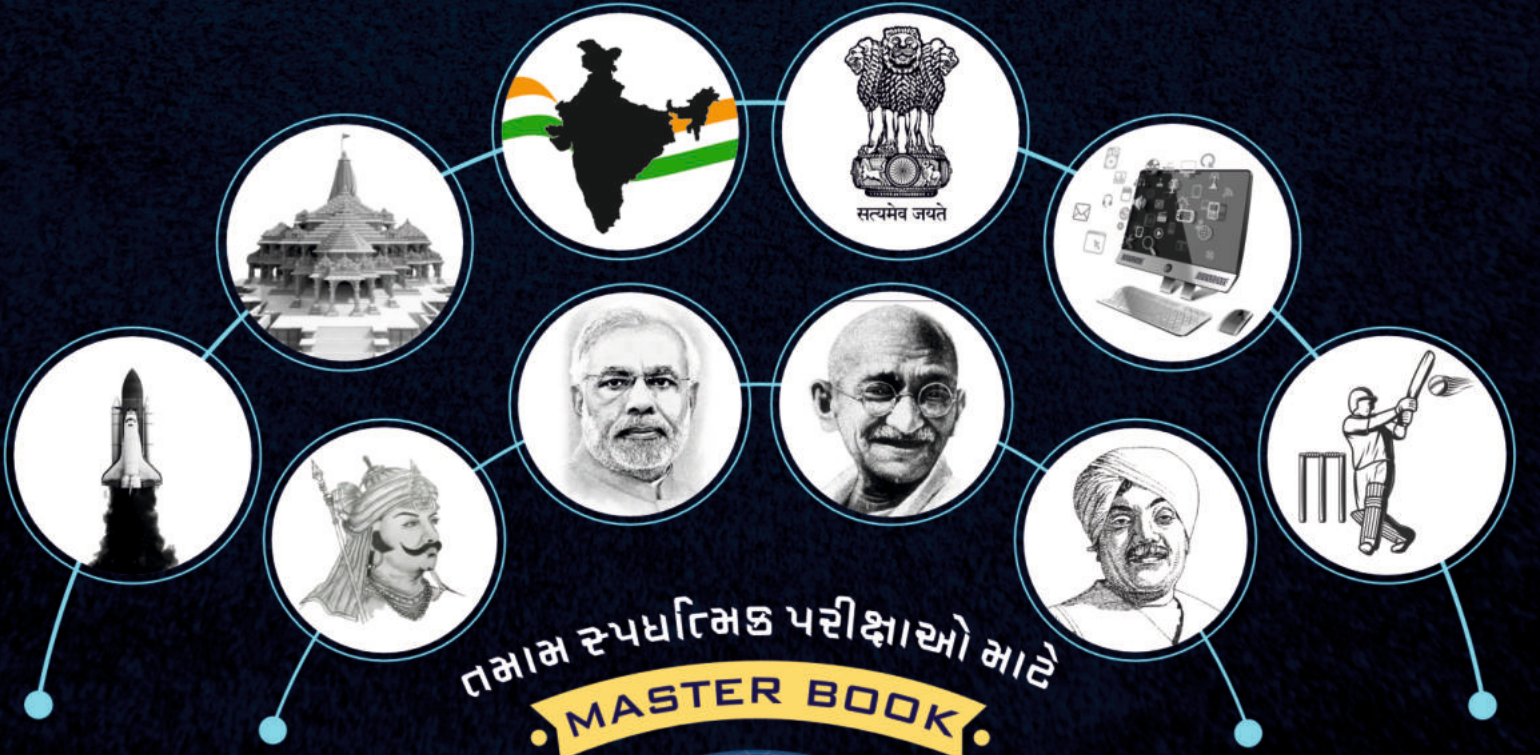

ક્રોન
GKની
જમાવટ

LATEST
EDITION

જનરલ નોલેજ

સફળતાની સંપૂર્ણ તૈયારી

તમામ સ્પષ્ટત્મક પરીક્ષાઓ માટે
MASTER BOOK

30 વિષયો

ICE®
INSTITUTE FOR COMPETITIVE EXAMS

“સ્વામી શ્રીજી”

જનરલ ગોલેજ

30 વિષયો

- ગુજરાત એક નજરે
- ગુજરાતના જિલ્લા
- ગુજરાતની ભૂગોળ
- ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્ય
- ગુજરાતનો ઇતિહાસ
- મહાગુજરાત આંદોલન
- ગુજરાતની રાજનીતિ
- ગુજરાતનો સાંસ્કૃતિક વારસો
- ભારત એક નજરે
- ભારતના વિવિધ રાજ્યો
- ભારતની ભૂગોળ
- ભારતનો ઇતિહાસ
- ભારતનો સાંસ્કૃતિક વારસો
- ભારતનું બંધારણ
- પંચાયતી રાજ
- કમ્પ્યુટર
- સામાન્ય વિજ્ઞાન
- વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી
- પ્રસિદ્ધ ભારતીય વૈજ્ઞાનિકો
- સામાન્ય ભૂગોળ
- વિશ્વ એક નજરે
- ભારતીય અર્થતંત્ર અને આયોજન
- પર્યાવરણ
- આપત્તિ વ્યવસ્થાપન
- અગત્યની એપ અને પોર્ટલ
- આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ
- ભારત અને વિશ્વના વિવિધ એવોર્ડ
- ભારતની વસતી વિવિધતા
- રમત ગમત
- ભારતના અત્યાર સુધીના પદાધિકારીશ્રીઓ

: પ્રકાશક :

ICE

INSTITUTE FOR COMPETITIVE EXAMS

SADGURU COMPLEX, 2ND FLOOR, NR. AKSHAR MANDIR,
KALAWAD ROAD, RAJKOT-360001. CALL : 9375701110 / 9328001110

અનુક્રમણિકા

01 ગુજરાત એક નજરે

01

- ▶ ગુજરાત રાજકીય
- ▶ ગુજરાતનું ગૌરવ
- ▶ ગુજરાતની સરહદો
- ▶ ગુજરાતનું ભૌગોલિક સ્થાન
- ▶ ગુજરાતની વસતી વિવિધતા

સૌપ્રથમ ગુજરાતી

02

- ▶ ગુજરાત, ભારત અને વિશ્વ સ્તરે પ્રથમ ગુજરાતી પુરૂષો
- ▶ ગુજરાત, ભારત અને વિશ્વ સ્તરે પ્રથમ ગુજરાતી મહિલાઓ

ગુજરાતમાં સૌપ્રથમ પ્રારંભ

03

ગુજરાતના જળાશયો

03

- ▶ ગુજરાત રાજ્યના તળાવો
- ▶ ગુજરાત રાજ્યના ગરમપાણીના ઝરા
- ▶ ગુજરાત રાજ્યના સરોવરો
- ▶ ગુજરાત રાજ્યના કુંડ
- ▶ ગુજરાત રાજ્યના વાવ/કૂવા
- ▶ ગુજરાત રાજ્યના મુખ્ય ધોધ

ગુજરાતની પ્રસિદ્ધ વસ્તુઓ

05

- ▶ GI TAG મેળવનાર ગુજરાતની પ્રખ્યાત વસ્તુઓ
- ▶ ગુજરાતના વિવિધ શહેરો અને મહેશાની વખણાત વસ્તુઓ

ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ વિદ્યાધામો

06

- ▶ ગુજરાત રાજ્યના ગ્રંથાલયો
- ▶ ગુજરાત રાજ્યની વિદ્યાપીઠો
- ▶ ગુજરાતની પ્રસિદ્ધ કોલેજો, યુનિવર્સિટીઓ અને સંસ્થાઓ

ગુજરાત અંગે અગત્યની અન્ય માહિતી

08

- ▶ ગુજરાતના મહેલો
- ▶ ગુજરાતના સંગ્રહાલયો
- ▶ ગુજરાતના નગરોના પૌરાણિક નામો
- ▶ ગુજરાત રાજ્યના સાંસ્કૃતિક વનો
- ▶ ગુજરાતના મુખ્ય સ્થળો અને તેના ભૌગોલિક ઉપનામો
- ▶ ગુજરાતમાં સૌથી મોટું
- ▶ ગુજરાત રાજ્યના રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનો (નેશનલ પાર્ક)
- ▶ ગુજરાત રાજ્યના અભયારણ્ય (સેન્ચ્યુરી)
- ▶ પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી ફિલ્મો અને તેની વિશેષતાઓ

02 ગુજરાતના જિલ્લા

14

- ▶ ગુજરાતના 33 જિલ્લાની ઐતિહાસિક, સાંસ્કૃતિક, ભૌગોલિક તથા ઔદ્યોગિક માહિતી

03 ગુજરાતની ભૂગોળ

43

- ▶ ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના
- ▶ ગુજરાતનું નામકરણ

ગુજરાતનું ભૂપૃષ્ઠ

43

- ▶ ગુજરાતના મેદાનો
- ▶ ગુજરાતના પર્વતો અને ડુંગરો
- ▶ સૌરાષ્ટ્રનો ઉચ્ચપ્રદેશ
- ▶ ગુજરાતનો દરિયાકિનારો
- ▶ ગુજરાતનો રણપ્રદેશ

ગુજરાતના મુખ્ય બંદરો

46

- ▶ કંડલા, મુંદ્રા, માંડવી, ઓખા, નવલખી, બેડી, સિક્કા, પોરબંદર, વેરાવળ, અલંગ, પીપાવાવ, ભાવનગર, મગદલ્લા, દહેજ, હજીરા
- ▶ મુખ્ય બંદરની યાદી

ગુજરાતની જમીન

49

- ▶ કાળી જમીન, કાપરી જમીન, પડખાઉ જમીન, રેતાળ જમીન, કારીય જમીન, પહાડી જમીન

ગુજરાતના કૃષિ

50

- ▶ રાજ્યના મુખ્ય ઘઉં, ડાંગર (ચાખા), બાજરી, મકાઈ, જુવાર
- ▶ રાજ્યના પાકો : કપાસ, એરંડા, ડુંગળી, મગફળી, ફૂલો, શેરડી, માકુ, મસાલા, ટાટો
- ▶ ફળકાષ્ટ : કેરી, કેળા, જામફળ, ચીકુ, દાડમ, ખલેલા (ખારેક), પપૈયા, નાળિયેરી
- ▶ કૃષિ ઉત્પાદન ક્ષેત્રે થયેલી ક્રાંતિઓ

ગુજરાતની આબોહવા

52

- ▶ ઋતુ આધારિત આબોહવા
- ▶ ગુજરાતના ભૌગોલિક પ્રદેશ અનુસાર આબોહવા
- ▶ ગુજરાતની આબોહવાને અસર કરતા પરિબળ
- ▶ ગુજરાતમાં વરસાદનું વિતરણ

ગુજરાતનું જળતંત્ર

53

- ▶ કચ્છનું નદીતંત્ર
- ▶ સૌરાષ્ટ્રનું નદીતંત્ર
- ▶ તળ ગુજરાતનું નદીતંત્ર
- ▶ નર્મદા નદીનું નજરાણું : સ્ટેચ્યુ ઓફ યુનિટી
- ▶ ગુજરાતના નદીકિનારે વસેલા શહેરો

ગુજરાતની સિંચાઈ યોજનાઓ

56

- ▶ નર્મદા યોજના, ઉકાઈ યોજના, મહી-કડાણા યોજના, ધરોઈ યોજના, દાંતીવાડા યોજના, ભાદર યોજના, શેત્રુંજી યોજના, કલ્પસર-ભાડભૂત યોજના
- ▶ ગુજરાતની બહુહેતુક યોજનાઓ

ગુજરાતની ખનીજ સંપત્તિ

59

- ▶ ખનીજોના પ્રકારો
- ▶ ધાતુમય ખનીજો : બોક્સાઈટ, મેંગેનીઝ, તાંબુ, સીસું, જસત

- ▶ અઘાતુમય બનીજો : ફ્લોરસ્પાર, અકીક, ચૂનાના પથ્થર, ડોલોમાઈટ, કેલ્સાઈટ, ચિનાઈ માટી, ફાયર ક્લે, પ્લાસ્ટિક ક્લે, ચિરોડી, વુલેસ્ટોનાઈટ, બેન્ટોનાઈટ, ગ્રેફાઈટ

સંચાલન શક્તિના સાધનો 61

- ▶ લિગનાઈટ, બનીજતેલ અને કુદરતી વાયુ

ગુજરાતના ઉદ્યોગો 62

- ▶ કાપડ ઉદ્યોગ, ખાંડ ઉદ્યોગ, એન્જિનિયરીંગ ઉદ્યોગ, રસાયણ ઉદ્યોગ, સિમેન્ટ ઉદ્યોગ, સિરામિક ઉદ્યોગ, ઈલેક્ટ્રોનિક્સ ઉદ્યોગ, જહાજ બાંધવાનો ઉદ્યોગ

ગુજરાતની પશુસંપત્તિ અને ડેરી ઉદ્યોગ 63

- ▶ ગાય, ભેંસ, ઘેટા, બકરી, ઘોડા, ઊંટ, ગધેડા, મરઘા, બતકાં પાલન
- ▶ ડેરી ઉદ્યોગ : અમૂલ ડેરી, દૂધસાગર ડેરી, બનાસ ડેરી, સાબર ડેરી, અમદાવાદની ડેરીઓ, ગુજરાતની મુખ્ય ડેરીઓ

ગુજરાતમાં વન્યજીવો 65

04 ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્ય 66

- ▶ ગુજરાતી ભાષા વિશે પરીક્ષાલક્ષી મહત્વના પ્રશ્નો
- ▶ ગુજરાતી ભાષાકોશ
- ▶ ગુજરાતી વિશ્વકોશ (ભાગ-1થી 25)

ગુજરાતી સાહિત્ય જગતને પોષતી પ્રસિદ્ધ સાહિત્ય સંસ્થાઓ 67

- ▶ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, ગુજરાત સાહિત્ય સભા, ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદ, પ્રેમાનંદ સાહિત્યસભા, નર્મદ સાહિત્ય સંસ્થા, કાબંસ ગુજરાતી સભા, ગુજરાત સાહિત્ય સંસ્થા, ગુજરાત સાહિત્ય સંસદ, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, સુભાષી (દિલ્હી)
- ▶ પ્રસિદ્ધ સાહિત્ય સંસ્થા અને તેના દ્વારા યોજાતાં સાર્વજનિક

ગુજરાતી ભાષા સાહિત્યમાં પ્રથમ 68

સાહિત્ય ક્ષેત્રે એનાયત થતા પુરસ્કારો 69

- ▶ જ્ઞાનપીઠ એવોર્ડ, રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક, દિલ્હી સાહિત્ય અકાદમી પુરસ્કાર, સાહિત્ય ગૌરવ પુરસ્કાર, કુમાર સુવર્ણચંદ્રક પુરસ્કાર, નરસિંહ મહેતા પુરસ્કાર, સાહિત્ય રત્ન પુરસ્કાર, રમણભાઈ નીલકંઠ હાસ્ય પારિતોષિક
- ▶ પ્રસિદ્ધ સાહિત્ય સંસ્થા અને તેના દ્વારા આપવામાં આવતો પુરસ્કાર

ગુજરાતી સાહિત્યની પરીક્ષાલક્ષી અગત્યની માહિતી 70

- ▶ ગુજરાતી ભાષાની ખૂબ જ મહત્વની પ્રથમ કૃતિઓ
- ▶ ગુજરાતી ભાષાની અન્ય પ્રથમ કૃતિઓ
- ▶ ગુજરાતી સાહિત્યના મહત્વના સર્જકો અને તેમના તખલ્લુસ
- ▶ ગુજરાતી સાહિત્યના પરીક્ષાલક્ષી મહત્વના પાત્રો
- ▶ ગુજરાતી સાહિત્યના અન્ય પાત્રો

મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્ય 73

- ▶ મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યના યુગ વિભાગો
- ▶ મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં કોનું શું પ્રસિદ્ધ છે ?
- ▶ મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યના મુખ્ય સર્જકોનો સમયગાળો
- ▶ મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યના મુખ્ય સર્જકોની વિશેષતા

મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યના મુખ્ય સાહિત્ય સ્વરૂપોનો પરિચય 74

- ▶ પદ, આખ્યાન, પદ્યવાર્તા, રાસ-રાસો કે પ્રબંધ, ફાગુ, ગરબો (ગરબી), લોકનાટ્ય : ભવાઈ, લોકસાહિત્ય

મધ્યકાલીન ગુજરાતી સર્જકો 75

- ▶ મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યના મુખ્ય સર્જકોનો પરિચય નરસિંહ મહેતા, ભાલણ, મીરાંબાઈ, અખો, પ્રેમાનંદ, શામળ ભટ્ટ, પ્રીતમ (પ્રીતમદાસ), વલ્લભ મેવાડો, દયારામ
- ▶ મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યના કેટલાક મહત્વના અન્ય સર્જકોનો પરિચય હેમચંદ્રાચાર્ય, અસાઈત ઠાકર, શ્રી સહજાનંદ સ્વામી

અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય 78

- ▶ અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યના યુગ વિભાગો
- ▶ અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં કોનું શું પ્રસિદ્ધ છે ?

અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યના મુખ્ય સાહિત્ય સ્વરૂપોનો પરિચય 78

- ▶ કવિતા, ઊર્મિકાવ્ય, કરુણપ્રશસ્તિ, સોનેટ, હાઈકુ, ખંડકાવ્ય, ગઝલ, નવલકથા, નવલિકા-ટૂંકીવાર્તા, નાટક, એકાંકી, નિબંધ, આત્મકથા, જીવનચરિત્ર

અર્વાચીન ગુજરાતી સર્જકો 80

સમ્પ્રદાય 80

- ▶ ઠાકર, રામભદ્ર, નંદશંકર મહેતા, નવલરામ પંડ્યા, રણછોડભાઈ
- ▶ દેવે

ગાંધીયુગ અથવા આદ્યુગ 81

- ▶ ગાંધીયુગના ત્રિપાઠી, બાલાશંકર કંથારિયા, મણિલાલ નભુભાઈ દિવેદી, નરસિંહરાવ દિવેદિયા, રમણભાઈ નીલકંઠ, કવિ કાન્ત, કલાપી, કવિ ન્હાનાલાલ, બળવંતરાય ક. ઠાકોર, અરદેશર ખબરદાર, દામોદર બોટાદકર

ગાંધીયુગ અથવા મોહનયુગ 83

- ▶ ગાંધીજી, કાકાસાહેબ કાલેલકર, કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી, ધૂમકેતુ, રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક, સુન્દરમ્, ઉમાશંકર જેઠાલાલ જોશી, ચંદ્રવદન ચીમનલાલ મહેતા, ઝવેરચંદ મેઘાણી, સ્નેહરશ્મિ, કરસનદાસ માણેક, ગિજુભાઈ બધેકા, જ્યોતીન્દ્ર દેવે

અનુગાંધીયુગ 86

- ▶ મનુભાઈ રાજરામ પંચોલી, પન્નાલાલ પટેલ, ઈશ્વર પેટલીકર, રાજેન્દ્ર શાહ, હરીન્દ્ર દેવે

આધુનિકયુગ 87

- ▶ સુરેશ જોશી, લાભશંકર ઠાકર, રમેશ પારેખ, રઘુવીર ચૌધરી

પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી મહિલા સાહિત્યકારો 87

- ▶ ગંગાસતી, ગવરીબાઈ, પુરીબાઈ, દિવાળીબાઈ, કૃષ્ણાબાઈ, વિદ્યાબહેન નીલકંઠ, વિનોદિની નીલકંઠ, કુંદનિકા કાપડિયા, વસુબહેન ભટ્ટ, મનુબહેન ગાંધી, સરોજ પાઠક, હિમાંશી શેલત, પન્ના નાયક, ધીરુબહેન પટેલ, વર્ષા અડાલજા, પ્રીતિ સેનગુપ્તા, શરીફા વીજળીવાળા, પિંકીબહેન પંડ્યા, ડો. દર્શના ધોળકિયા

ગુજરાતી સાહિત્યની પ્રસિદ્ધ કૃતિઓ અને તેના સર્જકો 90

ગુજરાતી સાહિત્યની પરીક્ષાલક્ષી મહત્વની પંક્તિઓ અને તેના સર્જકો 91

ગુજરાતી પાઠ્યપુસ્તકોમાં સમાવિષ્ટ કૃતિઓ (ઘોરણ 6થી 12) 92

ગુજરાતી પાઠ્યપુસ્તકોની કૃતિઓના સર્જકોનો પરિચય 97

- ▶ હરિવલ્લભ ભાયાણી, દેવજી મોઢા, નટવરલાલ બુચ, મુકુન્દરાય પારાશર્ય, સંતબાલ, પૂજાલાલ દલવાડી, ઈન્દુલાલ ગાંધી, નાથાલાલ દવે, યશવંત પંડ્યા, રવિશંકર મહારાજ, વિનોબા ભાવે, હરિહર ભટ્ટ, ઈસ્માઈલભાઈ નાગોરી, દરબાર પૂજાવાળા, પ્રવીણ દરજી, મહેન્દ્રસિંહ પરમાર, મહેશ યાજ્ઞિક, રાજેશ વ્યાસ, ડો. હસુ યાજ્ઞિક, અશોક યાવડા, પ્રફુલ્લ રાવલ, જોરાવરસિંહ જાદવ, ડો. આઈ.કે. વીજળીવાળા, ડો. કિશોરસિંહ સોલંકી, ધ્રુવ ભટ્ટ, ડો. ચંદ્રકાન્ત મહેતા, હર્ષ બ્રહ્મભટ્ટ, દિલીપ રાણપુરા, રતિલાલ બોરીસાગર, ધીરુભાઈ પરીખ, ગુણવંત શાહ, અરવિંદ પંડ્યા, ભરત ભટ્ટ, મૂકેશ જોશી, કિશોર મકવાણા, શ્યામ સાધુ, કનૈયાલાલ રામાનુજ, કિશોર અંધારિયા, શાહબુદ્દીન રાઠોડ, ભાણભાઈ ગીડા, મનોહર ત્રિવેદી, સ્વામી સચ્ચિદાનંદ, રાઘવજી માધડ, નસીમ હરીશ મહુવાકર

ગુજરાતી સાહિત્ય અંગે અગત્યની અન્ય માહિતી 102

- ▶ મહત્વના અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યકારોના જન્મ સ્થળ
- ▶ મહત્વના સર્જકોની સાહિત્ય કૃતિઓ યાદ રાખવાની ટેકનીક
- ▶ ગુજરાતી સાહિત્યની પરીક્ષાલક્ષી અગત્યની કૃતિઓ

05 ગુજરાતનો ઇતિહાસ 107

- ▶ ગુજરાત નામકરણ
જુદા-જુદા સમયે ગુજરાત માટે પ્રયોજાયેલ વિવિધ નામો તળગુજરાતના પ્રદેશોના નામ
- ▶ ઇતિહાસના મુખ્ય સ્ત્રોતો
(1) પુરાતત્ત્વ સંબંધી પુરાવાઓ, (2) સાહિત્ય ગ્રંથો
- ▶ ગુજરાતની ભૂસ્તર રચના

પ્રારંભિક ગુજરાત 108

- ▶ (1) પ્રાગ ઐતિહાસિક કાળ, (2) આદ્ય ઐતિહાસિક કાળ

સિંધુ ખીણની સંસ્કૃતિ 108

- ▶ ઘોળાવીરા, દેસલપર, પ્રભાસ પાટણ, રંગપુર, ગોહિલવાડનો ટીબો, રોજડી, કુંતાશી, શિકારપુર
- ▶ ગુજરાતના પુરાતત્ત્વીય સ્થળો
- ▶ પૌરાણિક અનુશ્રુતિઓ મુજબ આદિ-ઇતિહાસ

મૌર્યયુગ તથા અન્ય યુગ 111

- ▶ મૌર્યયુગ
ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય, સમ્રાટ અશોક, સુદર્શન તળાવ
- ▶ અનુમૌર્યકાળ
યવન રાજા મિનાન્ડર (મિનન્દર), રુદ્રદામા

- ▶ ગુપ્તયુગ
- ▶ મૈત્રકયુગ
- ▶ અનુમૈત્રક કાળ
- ▶ પંચાસરનું યાવડા રાજ્ય
વનરાજ યાવડા, સામંત સિંહ

સોલંકી યુગ 114

- ▶ મૂળરાજ સોલંકી, ભીમદેવ પ્રથમ, કર્ણદેવ સોલંકી, મહારાણી મીનળદેવી, સિદ્ધરાજ જયસિંહ, કુમારપાળ, અજયપાળ, મૂળરાજ બીજા, ભીમદેવ બીજા, ત્રિભુવનપાળ

વાઘેલા વંશ/ વાઘેલા સોલંકી વંશ 117

- ▶ લવણપ્રસાદ વાઘેલા, વીરધવલ, વસ્તુપાળ અને તેજપાળ, વિસલદેવ વાઘેલા, અર્જુનદેવ વાઘેલા, સારંગદેવ વાઘેલા, કર્ણદેવ વાઘેલા
- ▶ ગુજરાતમાં સોલંકી કાળના સમકાલીન રાજ્યો

મધ્યકાલીન ગુજરાત 119

- ▶ ગુજરાતમાં દિલ્હી સલ્તનત
ખીલજી વંશ, તુઘલક વંશ

ગુજરાતમાં સ્વતંત્ર સલ્તનત 119

- ▶ તાલપુરખાન, ઝકરખાન, એહમદશાહ પ્રથમ, કુતુબુદ્દીન એહમદશાહ, મહંમદ બેગડો, મુઝફ્ફરશાહ બીજા, બહાદુરશાહ, અહમદશાહ ત્રીજા, મુઝફ્ફરશાહ ત્રીજા

ગુજરાતમાં સુલ્તાન યુગ 121

- ▶ યુઝુફશાહ, હુમાયુ, અકબર, ભૂરર મોરીનું યુદ્ધ, જહાંગીર, શાહજહાં, ઓરંગઝેબ

ગુજરાતમાં મરાઠા યુગ 122

- ▶ નોમીનખાન અને મરાઠાઓનું સંયુક્ત શાસન, પેશવા-ગાયકવાડ સત્તા, દામાજીરાવ ગાયકવાડ, આનંદરાવ ગાયકવાડ, મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડ ત્રીજા, મરાઠા સામ્રાજ્યનો અંત અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો ઉદય

આધુનિક ગુજરાત 123

- ▶ પ્રથમ સ્વતંત્રતા સંગ્રામ અને ગુજરાત
- ▶ ઈ.સ. 1857 પછીનું ગુજરાત
ગુજરાતમાં કોંગ્રેસના અધિવેશનો

ગાંધીજીનું ભારતમાં આગમન અને સ્વાતંત્ર્ય આંદોલન 125

- ▶ કોચરબ આશ્રમ, સાબરમતી આશ્રમ, મિલ-મજૂર હડતાળ, ખેડા સત્યાગ્રહ, રોલેટ એક્ટ, ગુજરાત વિદ્યાપીઠની સ્થાપના, સરદાર સત્યાગ્રહ, બોરસદ સત્યાગ્રહ, બારડોલી સત્યાગ્રહ, ગુજરાતમાં સાર્થમન કમિશનનો વિરોધ, સવિનય કાનૂનભંગ અને દાંડીયાત્રા, ધરાસણા સત્યાગ્રહ, બીજી ગોળમેજી પરિષદ, રાજકોટ સત્યાગ્રહ, લીંબડી સત્યાગ્રહ, હિંદ છોડો આંદોલન

સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ અને ગુજરાતના દેશી રાજ્યોના સુધારાવાદી પગલાઓ 127

- ▶ મહારાજા ભગવતસિંહજી (ગોંડલ), મહારાજા વાઘજી બીજા (મોરબી), મહારાજા ભાવસિંહજી બીજા (ભાવનગર), મહારાજા તખ્તસિંહજી ગોહિલ (ભાવનગર), મહારાજા કૃષ્ણકુમારસિંહજી (ભાવનગર), સર લાખાજીરાજ (રાજકોટ), મહારાજા જામ રણજિતસિંહજી (નવાનગર/જામનગર)

06 મહાગુજરાત આંદોલન

129

- ▶ આરજી હકૂમત અને જૂનાગઢનું વિલીનીકરણ, સંયુક્ત સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય, ભાષાવાર રાજ્ય બનવા તરફ પહેલ
- ▶ મહાગુજરાત આંદોલન, ગુજરાતની સ્થાપના સમયે પ્રથમ, મહાગુજરાત આંદોલન સમયે થયેલા નિવેદનો

07 ગુજરાતની રાજનીતિ

133

- ▶ ગુજરાતની વિધાનસભા
- ▶ ગુજરાત રાજ્યના મુખ્યમંત્રીશ્રીઓ
- ▶ ગુજરાત રાજ્યના નાયબ મુખ્યમંત્રીશ્રીઓ
- ▶ ગુજરાતમાં રાષ્ટ્રપતિ શાસન

08 ગુજરાતનો સાંસ્કૃતિક વારસો

138

ગુજરાતના મેળા અને ઉત્સવો

138

- ▶ તરણેતરનો મેળો, વૌઠાનો મેળો, શામળાજીનો મેળો, પલ્લીનો મેળો
- ▶ ક્વાંટનો મેળો, માણેકઠારીનો મેળો, ભવનાથનો મેળો, ગિરનારની પરિક્રમા, ગાય ગોહરીનો મેળો, ગોળ-ગધેડાનો મેળો, કાલ્યાકનો મેળો, બહુચરાજીનો મેળો, અંબાજીનો મેળો, ચિત્ર-વિચિત્રનાં મેળો, પાલોદરનો મેળો, ડાંગ દરબાર, ભાડ-ભૂતનો મેળો, રવેલીનો મેળો, વરાણાનો મેળો, ગળદેવનો મેળો, ચૂલનો મેળો, મોરબીનો મેળો, શાહઆલમનો મેળો, સરમેજાનો મેળો, કાંચનો મેળો, ગોંડલનો મેળો, મેઘરાજાનો છડી ઉત્સવ, જન્મજયંતિનો મેળો, માધવપુર (ધેડ)નો મેળો

ગુજરાતના મહોત્સવો

140

- ▶ કાંકરિયા કાર્નિવલ, આંતરરાષ્ટ્રીય પતંગ મહોત્સવ, ઉત્તરાર્ધ શાસ્ત્રીય નૃત્ય મહોત્સવ, સાપુતારા વિન્ટર ફેસ્ટિવલ, પંચ મહોત્સવ, કચ્છ રણોત્સવ

ગુજરાતના લોકનૃત્ય

141

- ▶ આગવા નૃત્ય, યુદ્ધ નૃત્ય, હાલી નૃત્ય, જાગ નૃત્ય, ધમાલ નૃત્ય, પઢાર નૃત્ય, તલવાર નૃત્ય, ટિપ્પણી નૃત્ય, અશ્વ નૃત્ય, રૂમાલ નૃત્ય, ગરબો, ગોફ ગૂંથણ નૃત્ય, ગરબી, ડાંગી નૃત્ય, મેર નૃત્ય, મેરાયો નૃત્ય, હીંચ નૃત્ય, ઢોલોરાણો નૃત્ય, ઠાગા નૃત્ય, ભરવાડોના ડોકા અને હુડારાસ, શિકાર નૃત્ય, મરચી નૃત્ય, તૂર અથવા તૂરી નૃત્ય, આદિવાસી લોકનૃત્ય
- ▶ પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી નૃત્યકારો

ગુજરાતના તીર્થસ્થળો તથા પર્યટન સ્થળો

142

- ▶ હિન્દુ ધર્મના યાત્રાધામો, મુસ્લિમ ધર્મના આસ્થાના કેન્દ્રો, જૈન ધર્મના તીર્થસ્થાનો, પારસી ધર્મના તીર્થસ્થાનો, ખ્રિસ્તી ધર્મના તીર્થસ્થાનો, યહૂદી ધર્મનું તીર્થ સ્થાન
- ▶ ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ પર્યટન સ્થળો

ગુજરાતી રંગભૂમિ : નાટકો અને નાટ્યમંડળીઓ

144

- ▶ ગુજરાતી રંગભૂમિનો ઇતિહાસ
- ▶ ભવાઈ

ગુજરાતના લોકવાદ્યો

145

- ▶ લોકવાદ્યોનું વર્ગીકરણ
- ▶ તંતુવાદ્ય, અવાનદ્યવાદ્ય, સુષિરવાદ્ય, ઘનવાદ્ય

ગુજરાતની ચિત્રકલા

147

- ▶ પીઠોરા ચિત્રકલા, વરલી ચિત્રકલા, કચ્છી ચિત્રકલા, તાડપત્ર પરના ચિત્રો, ભીંતચિત્રો

ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓ

147

- ▶ ગુજરાતના મહાન સંતો-મહંતો
- ▶ ગુજરાતના વ્યક્તિ વિશેષશ્રીઓ
- ▶ ખ્યાતનામ ગુજરાતીઓ

09 ભારત એક જરે

152

- ▶ ભારત રાજકીય
- ▶ ભારતની આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ
- ▶ ભારતની વસતી તથા વિસ્તાર

ભારતમાં સૌપ્રથમ

153

- ▶ ભારતના સૌપ્રથમ પ્રારંભ
- ▶ ભારતના સૌપ્રથમ શ્વસ્તરે પ્રથમ ભારતીય પુરુષો
- ▶ ભારતના સૌપ્રથમ શ્વસ્તરે પ્રથમ ભારતીય મહિલાઓ

ભારતમાં સૌપ્રથમ મોટું અને નાનું

155

- ▶ ભારતમાં સૌથી મોટું
- ▶ ભારતમાં સૌથી નાનું
- ▶ ભારતમાં સૌથી ઊંચું
- ▶ ભારતમાં સૌથી લાંબું

ભારતના પ્રસિદ્ધ સરોવર

156

ભારતીય મહાનુભાવોના સમાધિ સ્થળો

157

ભારતના પ્રમુખ દર્શનીય સ્થળ

157

ભારતના વિવિધ પ્રદેશોના ભૌગોલિક ઉપનામો

157

ભારતના વિવિધ મહાનુભાવોના ઉપનામો

158

ભારતના મહાન વ્યક્તિઓએ આપેલા સૂત્રો

159

ભારતની અગત્યની ઐતિહાસિક સંસ્થાઓ

160

- ▶ ભારતની ક્રાંતિકારી સંસ્થાઓ
- ▶ વિદેશમાં ભારતીય ક્રાંતિકારી સંસ્થાઓ
- ▶ બ્રિટિશ કાળ દરમિયાન ભારતની મુખ્ય સંસ્થાઓ
- ▶ ભારતમાં આવેલી જાણીતી સંસ્થાઓ

ભારત અંગે અગત્યની અન્ય માહિતી

162

- ▶ બ્રિટિશ કાળ દરમિયાન ભારતમાં પ્રકાશિત થતા વર્તમાનપત્રો
- ▶ ભારતમાં સંદેશાવ્યવહાર
- ▶ ભારતમાં સંચારવ્યવસ્થા
- ▶ ભારતના પૌરાણિક તથ્યો
- ▶ અગત્યના રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય દિવસો

10 ભારતના વિવિધ રાજ્યો

165

- ▶ ભારતના વિવિધ રાજ્યો તથા કેટલાક કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોની પરીક્ષાલક્ષી મહત્ત્વની ઐતિહાસિક, સાંસ્કૃતિક, ભૌગોલિક તથા ઔદ્યોગિક માહિતી

11 ભારતની ભૂગોળ

173

- ▶ ભારતની ભૌગોલિક માહિતી

ભારતનું ભૂપૃષ્ઠ

173

- ▶ ઉત્તર ભારતનો વિશાળ પર્વતીય પ્રદેશ
- ▶ ઉત્તરના વિશાળ મેદાનો
- ▶ દ્વીપકલ્પીય ઉચ્ચપ્રદેશ
- ▶ તટીય મેદાનો
- ▶ દ્વીપસમૂહ (ટાપુઓ)
- ▶ રણપ્રદેશ

ભારતની જમીન

177

- ▶ કાંપની જમીન, કાળી જમીન, લાલ-પીળી જમીન, પડખાઉ જમીન, શુષ્ક/ રણપ્રકારની જમીન, ક્ષારીય જમીન, જૈવિક જમીન, પહાડી/ વનીય જમીન

ભારતની આબોહવા

178

ભારતની કૃષિ સંપત્તિ

- ▶ કૃષિના પ્રકાર
- ▶ ભારતના મુખ્ય પાકો
- ▶ ઋતુઓના આધારે પાકોના પ્રકારો
- ▶ પાકોનું વર્ગીકરણ : રોકડિયા પાકો, તેલીબીયા, રેસાદાર પાકો, વિશ્વ પ્રસિદ્ધ પાકો, મસાલા

ભારતનું નદીતંત્ર

183

- ▶ સિંધુ નદીતંત્ર
- ▶ ગંગા નદીતંત્ર
- ▶ બ્રહ્મપુત્રા નદીતંત્ર
- ▶ દ્વીપકલ્પીય નદીતંત્ર
- ▶ ભારતમાં સિંચાઈ

ભારતની વનસ્પતિ અને વનો

187

- ▶ ભારતની વનસ્પતિના પ્રકારો
- ▶ ઉષ્ણકટિબંધીય સદાબહાર વન
- ▶ ઉષ્ણકટિબંધીય ભેજવાળા ચોમાસુ વન
- ▶ ઉષ્ણકટિબંધીય શુષ્ક ચોમાસુ વન
- ▶ કાંટાળા વન
- ▶ પર્વતીય વન
- ▶ મેન્ગ્રુવ/ચેર વન
- ▶ વનોનું વર્ગીકરણ
- ▶ ભારતના આઠ વનસ્પતિ ક્ષેત્રો
- ▶ વૃક્ષોની મુખ્ય જાતો અને તેની ઉપયોગિતા

- ▶ રાષ્ટ્રીય વન નીતિ : 1894, 1952, 1988

ભારતના આરક્ષિત ક્ષેત્રો

191

- ▶ ભારતના રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન (નેશનલ પાર્ક)
- ▶ ભારતના કેટલાક પ્રસિદ્ધ વન્યજીવ અભયારણ્ય
- ▶ વાઘ પરિયોજના
- ▶ રામસર સંમેલન અંતર્ગતના ભારતના કેટલાક આર્દ્રભૂમિ વિસ્તારો

ખનીજ સંસાધન

194

- ▶ ભારતની મુખ્ય ખનીજ
- ▶ ધાતુમય ખનીજ : લોહ-અયસ્ક, મેંગેનીઝ, તાંબુ, બોક્સાઈટ, જસત
- ▶ અધાતુમય ખનીજ : અબરખ, હીરો, ચૂનાનો પથ્થર, ડોલોમાઈટ, ચિરોડી, મીઠું, એસ્બેસ્ટોસ
- ▶ અન્ય ખનીજો : સોનું, ચાંદી
- ▶ ભારતમાં ખનીજના મુખ્ય ઉત્પાદક

ઊર્જા સંસાધન

196

- ▶ કોલસો
- ▶ કોલસાના પ્રકાર : એન્થ્રેસાઈટ, બિટુમિનસ, લિગ્નાઈટ, પીટ
- ▶ ભારતમાં કોલસાના ઉત્પાદન ક્ષેત્રો
- ▶ પેટ્રોલિયમ
- ▶ કુદરતી ગેસ

પરમાણુ ઊર્જા

198

- ▶ પરમાણુ ઊર્જા
- ▶ ભારતના પરમાણુ કેન્દ્રો

બિનપરંપરાગત ઊર્જા સ્ત્રોત

198

- ▶ પવન ઊર્જા
- ▶ સૌર ઊર્જા
- ▶ સમુદ્રી ઊર્જા
- ▶ ભૂ-તાપીય ઊર્જા
- ▶ બાયોગેસ ઊર્જા

ભારતના ઉદ્યોગો

199

- ▶ સ્વતંત્રતા પૂર્વે ઔદ્યોગિક વિકાસ
- ▶ સ્વતંત્રતા પછી ઔદ્યોગિક વિકાસ
- ▶ ભારતના મુખ્ય ઉદ્યોગો
- ▶ લોખંડ પોલાદ ઉદ્યોગ, એલ્યુમિનિયમ ઉદ્યોગ, રેશમ ઉદ્યોગ, સુતરાઉ કાપડ ઉદ્યોગ, ઊનના વસ્ત્રનો ઉદ્યોગ, શણ ઉદ્યોગ, ખાંડ ઉદ્યોગ, ખાતર ઉદ્યોગ, પેટ્રોરસાયણ ઉદ્યોગ, વિમાન ઉદ્યોગ, કુટિર ઉદ્યોગ, સિમેન્ટ ઉદ્યોગ, રેલવે ઉદ્યોગ, મોટરગાડી ઉદ્યોગ
- ▶ ભારતની મહારત્ન કંપનીઓ
- ▶ ઉદ્યોગો અને સંબંધિત શહેરો

ભારતમાં પરિવહન

204

- ▶ માર્ગના પ્રકારો
- ▶ સ્વર્ણિમ ચતુર્ભુજ યોજના
- ▶ ઉત્તર-દક્ષિણ-પૂર્વ-પશ્ચિમ કોરિડોર
- ▶ રાજ્ય હાઈવે

- ▶ જિલ્લા માર્ગ
- ▶ ગ્રામીણ માર્ગ
- ▶ અન્ય માર્ગ
- ▶ રેલવે પરિવહન
- ▶ જળ પરિવહન
- ▶ ભારતના રાષ્ટ્રીય જળમાર્ગ
- ▶ હવાઈ પરિવહન (વિમાન પરિવહન)
- ▶ પાઈપ લાઈન પરિવહન

12 ભારતનો ઇતિહાસ

208

ઈતિહાસના મુખ્ય સ્ત્રોત 208

પ્રાચીન ભારતનો ઇતિહાસ 209

- ▶ પ્રાગ ઐતિહાસિક ભારતીય સંસ્કૃતિ
- ▶ પૂર્વ પાષાણયુગ
- ▶ નૂતન પાષાણ યુગ
- ▶ તામ્ર-પાષાણ યુગ

સિંધુ ખીણની સંસ્કૃતિ 209

- ▶ સિંધુ સંસ્કૃતિના મહત્ત્વના સ્થળો : હડપ્પા, મોહે-જો-દડો, આમરી, ચન્હુદડો, કાલીબંગા, રંગપુર, લોથલ, રાખીગઢી, સૂકતાગંજોર, ધોળાવીરા, મિતાથલ
- ▶ સિંધુ સંસ્કૃતિની વિશેષતાઓ

વૈદિક સંસ્કૃતિ

- ▶ આર્યો
- ▶ ઋગ્વેદકાલીન સમાજ વ્યવસ્થા
- ▶ વૈદિક સાહિત્ય
- ▶ ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, અથર્વવેદ, વેદાંગ, દર્શન ગ્રંથો, ઉપનિષદો, ઉપવેદો, આરણ્યકો, પુરાણો, રામાયણ, મહાભારત

જૈનધર્મ 212

બૌદ્ધધર્મ 213

મહાજનપદ 214

ભારત પરના વિદેશી આક્રમણો 215

- ▶ ઈરાની આક્રમણ
- ▶ ગ્રીક આક્રમણો

મૌર્ય યુગ : ભારતનો પ્રથમ ઐતિહાસિક યુગ 216

- ▶ ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય, બિંદુસાર, સમ્રાટ અશોક
- ▶ મૌર્યકાલીન વહીવટીતંત્ર
- ▶ મૌર્યકાલીન સ્થાપત્ય કલા : શિલાલેખો, સ્તંભલેખો, ગુફાલેખો

ગુપ્ત યુગ 217

- ▶ ગુપ્તવંશનો ઉદય
- ▶ ગુપ્તકાલીન રાજાઓ : ચંદ્રગુપ્ત પ્રથમ, સમુદ્રગુપ્ત, ચંદ્રગુપ્ત દ્વિતીય (વિક્રમાદિત્ય), કુમાર ગુપ્ત, સ્કંદગુપ્ત
- ▶ ગુપ્તકાલીન સાહિત્ય
- ▶ ગુપ્તકાલીન સ્થાપત્યકલા

- ▶ પુષ્યભૂતિ રાજવંશ
- ▶ સમ્રાટ હર્ષવર્ધન

પ્રાચીન ભારતની વિદ્યાપીઠો 219

- ▶ તક્ષશિલા વિદ્યાપીઠ, નાલંદા વિદ્યાપીઠ, વલ્લભી વિદ્યાપીઠ, વિક્રમશીલા વિદ્યાપીઠ

ભારતમાં આવનાર વિદેશીયાત્રીઓ 219

- ▶ હ્યુ-એન-ત્સાંગ, અલબરૂની, ઈબ્નબતુતા, ફાહિયાન, ઈત્સીંગ, મેગસ્થનીઝ

શૂંગ, કુષાણ, સાતવાહન વંશ 220

- ▶ શૂંગ વંશ : પુષ્યમિત્ર શૂંગ, અગ્નિમિત્ર શૂંગ, વસુમિત્ર, ભાગવત, દેવભૂતિ
- ▶ કુષાણ વંશ : વિમકેડફીસ, કનિષ્ક
- ▶ પ્રાચીન ભારતની મૂર્તિકલા : ગાંધારશૈલી, મથુરાશૈલી, અમરાવતીશૈલી
- ▶ આંધ્રસાતવાહન વંશ : સિમુક, શાતકર્ણી પ્રથમ, હાલ, ગૌતમી પુત્ર શાતકર્ણી, વશિષ્ઠી પુત્ર પુલમાવી, યજ્ઞશ્રી શાતકર્ણી

વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રાચીન ભારતનું પ્રદાન 221

- ▶ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી, ગણિત, ખગોળ વિદ્યા, જ્યોતિષ વિદ્યા, ભૂગર્ભશાસ્ત્ર, રાસાયણશાસ્ત્ર, આયુર્વેદ

ભારતના મુખ્ય સૂર્યમંદિરો 222

- ▶ કોંકણના સૂર્યમંદિર (કાળા પેગોડા), મોઢેરાનું સૂર્યમંદિર, માર્તંડ સૂર્યમંદિર, સૂર્યારાયણ સ્વામી મંદિર, સૂર્ય પહર મંદિર (આસામ), કોંકણના સૂર્યમંદિર (ગયા, બિહાર)
- ▶ મંદિર નિર્માણની શૈલીઓ

પ્રાચીન ભારતના મુખ્ય સંવતો 223

- ▶ વિક્રમ સંવત, શક સંવત, ગુપ્ત સંવત, વલ્લભી સંવત, હર્ષ સંવત

પ્રાચીન ભારતના મુખ્ય રાજવંશો, રાજધાની અને સ્થાપક 223

મધ્યકાલીન ભારતનો ઇતિહાસ 224

ભારતના રાજપૂત રાજ્યો 224

- ▶ ગુર્જર પ્રતિહાર વંશ, કનૌજના ગઢવાલ, પાલવંશ, સેન વંશ, શાકંભરીના ચૌહાણ વંશ, માળવાના પરમારો, કાર્કોટ વંશ (કાશ્મીર), લોહાર વંશ, બુંદેલખંડનો ચંદેલ વંશ

દક્ષિણ ભારતના રાજાઓ 226

- ▶ વાકાટક વંશ, પલ્લવ વંશ, રાષ્ટ્રકૂટ વંશ

ચૌલ વંશ 226

- ▶ ચૌલકાલીન વહીવટ
- ▶ ચૌલકાલીન આર્થિક જીવન અને સાંસ્કૃતિક જીવન
- ▶ ચૌલકાલીન સ્થાપત્યકલા, ચિત્રકલા, સાહિત્ય અને શિલ્પકલા
- ▶ કલ્યાણીના ચૌલુક્યો
- ▶ વાતાપીના ચૌલુક્યો

મધ્યકાલીન ભારતમાં વિદેશી આક્રમણ 227

- ▶ ભારતમાં આરબોનું આક્રમણ
- ▶ ભારત પર તુર્કી આક્રમણ
- ▶ ઘૌરી વંશ

સલ્તનત યુગ

227

- ▶ ગુલામ વંશ : કુતુબુદ્દીન ઐબક, ઈલ્તુતમીશ, રઝિયા સુલતાન, મુઈઝુદ્દીન બહેરામ શાહ, નાસરુદ્દીન મહંમદ, ગ્યાસુદ્દીન બલ્ખન
- ▶ ખિલજી વંશ : જલાલુદ્દીન ફિરોઝ ખિલજી, અલાઉદ્દીન ખિલજી, અમિરખુશરો
- ▶ તુઘલક વંશ : ગ્યાસુદ્દીન તુઘલક, મહંમદ બિન તુઘલક, ફિરોજશાહ તુઘલક, નાસરુદ્દીન મહંમદ, તૈમૂર લંગનું ભારત પર આક્રમણ
- ▶ સૈયદવંશ : ખિજખાન, મુબારકશાહ, અલાઉદ્દીન આલમશાહ
- ▶ લોદી વંશ : બહેલોલ લોદી, સિકંદર લોદી, ઈબ્રાહિમ લોદી
- ▶ સલ્તનતકાલીન વહીવટી તંત્ર
- ▶ સલ્તનતકાલીન સ્થાપત્ય કલા

ભારતમાં ભક્તિ આંદોલન

231

- ▶ ભક્તિ આંદોલનના મુખ્ય સંતો : રામાનુજાચાર્ય, નિમ્બાર્કાચાર્ય, રામાનંદ, કબીર, રૈદાસ, દાદૂ દયાળ, ગુરુનાનક, ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, વલ્લભાચાર્ય, મીરાંબાઈ, સુરદાસ, તુલસીદાસ, સંત જ્ઞાનેશ્વર, રામદાસ, એકનાથ, માધવાચાર્ય, શ્રી હિત હરિવંશ, શંકરાચાર્ય, નામદેવ, શંકરદેવ, તુકારામ

વિજયનગર અને બહમની સામ્રાજ્ય

233

મુઘલ સામ્રાજ્ય

233

- ▶ મુઘલ યુગ બાબર, હુમાયુ, શેરશાહ સૂરી (સંસ્થાપક), મહંમદ હુમયુન અકબર, જહાંગીર, શાહ જહાંગ, ઓરંગઝેબ
- ▶ ઉત્તર મુઘલકાલીન મુઘલ સમ્રાટો ફરુખશિયર, બહાદુરશાહ દ્વિતીય (બહાદુરશાહ ઝંફર)

મરાઠા સામ્રાજ્ય

236

- ▶ શિવાજી
- ▶ શિવાજીના મૃત્યુ પછીનો મરાઠા યુગ (પેશ્વા યુગ)

આધુનિક ભારતનો ઇતિહાસ

237

યુરોપીયન પ્રજાનું ભારતમાં આગમન

237

- ▶ પોર્ટુગીઝ, ડચ, અંગ્રેજો, ડેનિશ, ફ્રેંચો

અંગ્રેજ સત્તાનો ભારતમાં ઉદય

238

- ▶ પ્લાસીનું યુદ્ધ
- ▶ બક્સરનું યુદ્ધ
- ▶ બંગાળમાં દ્વિમુખી શાસન પદ્ધતિ
- ▶ બ્રિટિશ ખેત મહેસૂલી પદ્ધતિઓ કાયમી જમાબંધી, રૈયતવારી પદ્ધતિ, મહાલવારી પદ્ધતિ

1857 સુધીના બ્રિટિશ કાયદા

239

ભારતમાં બ્રિટિશ ગવર્નર અને ગવર્નર જનરલ

240

- ▶ રોબર્ટ ક્લાઈવ, વોરન હેસ્ટિંગ્ઝ, કોર્નવોલિસ, લોર્ડ વેલેસ્લી, લોર્ડ હેસ્ટિંગ્ઝ, વિલિયમ બેન્ટિકન, ચાર્લ્સ મેટકાફે, લોર્ડ ઓક્લેન્ડ, લોર્ડ એલનબરો, લોર્ડ હાર્ડિંગ, લોર્ડ ડેલહાઉસી, લોર્ડ કેનિંગ

ભારતમાં વાઈસરોય

241

- ▶ લોર્ડ કેનિંગ, લોર્ડ એલ્ગિન, સર જોન લોરેન્સ, લોર્ડ મેયો, લોર્ડ નોર્થબ્રૂક, લોર્ડ લિટન, લોર્ડ રીપન, લોર્ડ ડફરીન, હેનરી લેન્સડાઉન, એલ્ગિન બીજો, લોર્ડ કર્ઝન, લોર્ડ મિન્ટો બીજો, લોર્ડ હાર્ડિંગ બીજો, લોર્ડ ચેમ્સફોર્ડ, લોર્ડ રિડિંગ, લોર્ડ ઈરવિન, લોર્ડ વિલિંગ્ટન, લોર્ડ લીનલીથગો, લોર્ડ વેવેલ, લોર્ડ માઉન્ટબેટન
- ▶ સ્વતંત્ર ભારતના ગવર્નર જનરલ લોર્ડ માઉન્ટબેટન સી. રાજગોપાલાચારી 'રાજાજી'

બ્રિટિશોના સમયમાં ભારતમાં થયેલા વિગ્રહો

244

- ▶ ઍંગ્લો મૈસૂર વિગ્રહ, ઍંગ્લો-મરાઠા વિગ્રહ, ઍંગ્લો અફઘાન વિગ્રહ, ઍંગ્લો-શીખ યુદ્ધ, ઍંગ્લો-નેપાળ યુદ્ધ

1857નો સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ

244

- ▶ સંગ્રામના કારણો
- ▶ 1857ના સંગ્રામના મુખ્ય બનાવો
- ▶ સંગ્રામની નિષ્ફળતાના કારણો
- ▶ 1857ના વિપ્લવના પરિણામો

ભારતમાં 19મી સદીના સામાજિક અને ધાર્મિક સુધારણા

246

- ▶ મહાત્મા ગાંધીના સુધારણામાં વિલિયમ બેન્ટિકનું પ્રદાન
- ▶ મહાત્મા ગાંધીના સુધારણા સંસ્થાઓ અને સમાજ સુધારકો રાજા રામમોહનરોય અને બ્રહ્મોસમાજ સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી સ્વામી વિવેકાનંદ અને રામકૃષ્ણ મિશન થિયોસોફિકલ સોસાયટી અને ડો. એની બેસન્ટ મુસ્લિમ સમાજમાં સુધારણા પારસી સમાજમાં સુધારણા શીખ સમાજમાં સુધારણા પ્રાર્થના સમાજ સત્યશોધક સમાજ અને જ્યોતિબા ફૂલે નારાયણ ગુરુ

સ્વતંત્રતા આંદોલન સાથે સંકળાયેલા સંગઠનો અને સંસ્થાઓ

248

ભારતમાં ક્રાંતિકારીઓ

248

- ▶ વાસુદેવ બળવંત ફડકે, ચાપેકર બંધુઓ, વીર સાવરકર, અનુશીલન સમિતિ અને બારીન્દ્ર ઘોષ, મુઝફ્ફરપુર ષડયંત્ર, ગુજરાતમાં ક્રાંતિકારી પ્રવૃત્તિ, ચંદ્રશેખર આઝાદ, ભગતસિંહ

ભારત તથા વિદેશમાં રાષ્ટ્રવાદનો ઉદ્ભવ

249

- ▶ હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભા, કોંગ્રેસના મહત્ત્વના અધિવેશનો, બંગાળના ભાગલા, મુસ્લિમ લીગની સ્થાપના, કોંગ્રેસના ભાગલા, મોર્લે-મિન્ટો સુધારા, દિલ્હી દરબાર, ગદર પાર્ટી, કામાગાટામારૂ, ગાંધીજીનું ભારતમાં આગમન, હોમરૂલ આંદોલન, લખનઉ કરાર, લખનઉ અધિવેશન

ગાંધીયુગ અને ભારતનો સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ

252

- મહાત્મા ગાંધી જીવન પરિચય
- ગાંધીજીનું 1915 સુધીનું જીવનચક્ર
- ચંપારણ સત્યાગ્રહ
- અમદાવાદ મિલ મજૂર આંદોલન
- ખેડા સત્યાગ્રહ
- રોલેટ એક્ટ અને જલિયાવાલા બાગ હત્યાકાંડ
- મોન્ટેગ્યુ ચેમ્સફર્ડ સુધારા-1919
- ખિલાફત આંદોલન
- અસહકાર આંદોલન
- સ્વરાજ પક્ષ
- ગાંધી-દાસ કરાર
- નાગપુરમાં ઝંડા સત્યાગ્રહ
- હિન્દુસ્તાન રિપબ્લિકન એસોસિયેશન (H.R.A.)
- કાકોરી ઘડયંત્ર
- હિન્દુસ્તાન સોશિયાલિસ્ટ રિપબ્લિકન એસોસિયેશન (H.S.R.A.)
- લાહોર ઘડયંત્ર
- કેન્દ્રીય ધારાસભા બોંબકાંડ
- ચટગાંવ શસ્ત્રાગાર કાંડ
- સાયમન કમિશન
- નહેરુ રિપોર્ટ
- પૂર્ણ સ્વરાજનો ઠરાવ
- સવિનય કાનૂનભંગ અને દાંડીયાત્રા-1930
- ગોળમેજી પરિષદ
- ગાંધી ઈરવિન કરાર
- પૂના કરાર અને કોમી ઍવોડ
- ભારત સરકાર અધિનિયમ-1935

સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિ તરફ પ્રયાણ

256

- ઓગસ્ટ ઓફર, વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ, કિપ્સ મિશન, હિન્દ છોડો આંદોલન, સુભાષચંદ્ર બોઝ અને આઝાદ હિંદ ફોજ, વેવેલ યોજના, કેબિનેટ મિશન, સીધા પગલા દિવસ, વડાપ્રધાન એટલીની ઘોષણા, માઉન્ટબેટન યોજના, ભારતીય સ્વતંત્રતા અધિનિયમ-1947

13 ભારતનો સાંસ્કૃતિક વારસો

259

- ભારતના શાસ્ત્રીય નૃત્ય
- ભારતના પ્રસિદ્ધ લોકનૃત્ય
- ભારતની પ્રસિદ્ધ કઠપૂતળી કલા
- ભારતની પ્રસિદ્ધ નાટ્યકલા
- ભારતના પ્રસિદ્ધ માર્શલ આર્ટ
- ભારતની પ્રસિદ્ધ લોક ચિત્રકલા

ભારતીય કળા સ્વરૂપો

260

- ભારતીય કળા સ્વરૂપો : હસ્તશિલ્પ કલા
- ભારતમાં GI ટેગ મળેલ વસ્ત્રોની યાદી
- ભારતમાં GI ટેગ મળેલ હસ્તશિલ્પ કલા

- હસ્તકલાના અગત્યના મ્યુઝિયમ

ભારતના વિવિધ પ્રદેશોની વખણાતી વસ્તુઓ

261

ભારતના રાષ્ટ્રીય પર્વો

261

- પ્રજાસત્તાક દિવસ (26મી જાન્યુઆરી)
- સ્વતંત્રતા દિવસ (15મી ઓગસ્ટ)
- ગાંધી જયંતી (2 ઓક્ટોબર)

ધાર્મિક તહેવારો

262

- હિન્દુ ધર્મના તહેવારો, ઈસ્લામ ધર્મના તહેવારો, ઈસાઈ ધર્મના તહેવારો, શિખ ધર્મના તહેવારો, જૈન ધર્મના તહેવારો, બૌદ્ધ ધર્મના તહેવારો, પારસી ધર્મના તહેવારો, ઉત્તર ભારતીય તહેવારો, દક્ષિણ ભારતીય તહેવારો, પૂર્વ ભારતના તહેવારો

સાંસ્કૃતિક મહોત્સવ

266

ભારતના પ્રસિદ્ધ મેળાઓ

266

- ઊટની લેવડ-દેવડ માટે પ્રસિદ્ધ પુષ્કરનો મેળો (રાજસ્થાન)
- વિશ્વનો સૌથી મોટો ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક મેળો-કુંભ મેળો
- અર્ધ કુંભ મેળો
- એશિયાનો સૌથી મોટો પશુમેળો-સોનપુર (બિહાર)

ભારતની સાંસ્કૃતિક વિશે અગત્યના અન્ય માહિતી

267

- ભારતના પ્રાચીન દર્શનની રચના
- ભારતના પ્રાચીન કૃત્ય
- ભારતની વહીવટી રીતેજ સાઈટમાં સ્થાન પામનાર ભારતના સ્થળો
- ભારતની અમૂર્ત સાંસ્કૃતિક વિરાસતો
- ભારતની સાંસ્કૃતિક સંસ્થાઓ

14 ભારતનું બંધારણ

271

- ભારતીય બંધારણના પરીક્ષાલક્ષી અગત્યના અનુચ્છેદો
- ભારતીય બંધારણના ભાગ અને સંબંધિત અનુચ્છેદો
- બંધારણ એક પરિચય

બંધારણની ઐતિહાસિક પૃષ્ઠભૂમિ

276

કંપની શાસન દરમિયાન ભારતમાં રજૂ થયેલા અધિનિયમો

276

- નિયામક ધારો 1773, એક્ટ ઓફ સેટલમેન્ટ 1781, પીટ્સ ઈન્ડિયા એક્ટ 1784, 1786નો કાયદો, ચાર્ટર એક્ટ 1793, ચાર્ટર એક્ટ 1813, ચાર્ટર એક્ટ 1833, ચાર્ટર એક્ટ 1853

બ્રિટિશ તાજના શાસનમાં ભારતમાં રજૂ થયેલા અધિનિયમો

277

- ભારત શાસન અધિનિયમ 1858, ભારતીય પરિષદ અધિનિયમ 1861, ભારતીય પરિષદ અધિનિયમ 1892, મોર્લે-મિન્ટો સુધારા 1909, ભારત શાસન અધિનિયમ 1919, ભારત શાસન અધિનિયમ 1935, ઓગસ્ટ પ્રસ્તાવ 1940, કિપ્સ દરખાસ્ત 1942, કેબિનેટ મિશન 1946, ભારતીય સ્વતંત્રતા અધિનિયમ 1947

બંધારણ સભા અને બંધારણ નિર્માણ

280

- ભારતીય બંધારણ સભાની રચના
- બંધારણ સભાના સભ્યો

<ul style="list-style-type: none"> ▶ બંધારણ સભાની કાર્યવાહી ▶ બંધારણ નિર્માણ સમિતિઓ ▶ બંધારણ સભાની અંતિમ બેઠક 		<ul style="list-style-type: none"> ▶ સંસદમાં નેતાઓ ▶ સંસદમાં રજૂ થતા બરડાઓ (Bills)ના પ્રકારો ▶ સંસદની સંયુક્ત બેઠક ▶ બંધારણીય સુધારા બરડો ▶ સંસદના સત્રો અને તેની કાર્યવાહી સાથે જોડાયેલા શબ્દો ▶ સ્થગન, સત્રાવસાન અને વિસર્જન ▶ સંસદીય કાર્યવાહીના સાધનો ▶ પ્રસ્તાવના પ્રકારો ▶ સંસદની સમિતિઓ ▶ અંદાજપત્ર (બજેટ) ▶ પક્ષપલટા વિરોધી કાયદો (Anti Defection Law) 	
ભારતીય બંધારણની વિશેષતાઓ	283	ભારતીય ન્યાયતંત્ર	321
ભારતીય બંધારણના વિદેશી સ્ત્રોતો	285	<ul style="list-style-type: none"> ▶ સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય (Supreme Court) ▶ ઉચ્ચ ન્યાયાલય અને તાબાની અદાલતો 	
ભારતના રાષ્ટ્રીય પ્રતીકો	286	ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષક (CAG)	327
<ul style="list-style-type: none"> ▶ રાષ્ટ્રધ્વજ ▶ રાષ્ટ્રીય ચિહ્ન ▶ રાષ્ટ્રગાન : 'જન ગણ મન' ▶ રાષ્ટ્રીય ગીત : 'વંદે માતરમ્' ▶ રાષ્ટ્રીય પંચાંગ ▶ ભારતના રાષ્ટ્રીય પ્રતીકો અને તેના લેટિન નામો 		રાજ્ય સરકાર	328
આમુખ (બંધારણની પ્રસ્તાવના)	287	<ul style="list-style-type: none"> ▶ રાજ્યપાલ (Governor) ▶ મુખ્યમંત્રી અને મંત્રી પરિષદ ▶ રાજ્યના મહાધિવક્તા (Advocate General of State) ▶ રાજ્ય વિધાનમંડળ 	
<ul style="list-style-type: none"> ▶ આમુખના મુખ્ય શબ્દો અને તેનો પરિચય ▶ આમુખ બંધારણના એક ભાગ તરીકે 		કેન્દ્ર સરકાર સંબંધી	336
ભારતીય બંધારણની અનુસૂચિઓ/ પરિશિષ્ટો	288	<ul style="list-style-type: none"> ▶ સંસદની સંબંધો ▶ સંસદની સંબંધો 	
સંઘ અને તેનું રાજ્યક્ષેત્ર	289	કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો (Union Territories)	341
નાગરિકતા (Citizenship)	290	કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશોના સંબંધી બાકી જોગવાઈઓ	342
<ul style="list-style-type: none"> ▶ નાગરિકતા સંબંધિત બંધારણીય જોગવાઈઓ ▶ નાગરિકતા અધિનિયમ, 1955 ▶ નાગરિકતા (સંશોધન) અધિનિયમ, 2019 ▶ નેશનલ પોપ્યુલેશન રજિસ્ટર (NPR) ▶ NRI, OCI અને PIO 		ભારતમાં જાહેર સેવાઓ	343
મૂળભૂત અધિકારો તથા રિટ	291	<ul style="list-style-type: none"> ▶ કેન્દ્રીય સેવાઓ ▶ રાજ્યસેવાઓ ▶ અખિલ ભારતીય સેવાઓ ▶ જાહેર સેવા આયોગ (Public Service Commission) ▶ સંઘ જાહેર સેવા આયોગ ▶ રાજ્ય જાહેર સેવા આયોગ ▶ સંયુક્ત જાહેર સેવા આયોગ 	
<ul style="list-style-type: none"> ▶ મૂળભૂત અધિકારો (Fundamental Rights) ▶ રિટ ▶ હાબીસ કોર્પસ (Habeas Corpus) ▶ પરમાદેશ (Mandamus) ▶ પ્રતિષેધ (Prohibition) ▶ ઉત્પ્રેષણ (Certiorari) ▶ અધિકાર પૃચ્છા (Quo-Warranto) 		રાજભાષા	345
રાજ્યનીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો	300	<ul style="list-style-type: none"> ▶ સંઘની ભાષા ▶ રાજભાષા આયોગ અને સંસદની સમિતિ ▶ પ્રાદેશિક ભાષાઓ ▶ ન્યાયપાલિકાની ભાષા ▶ શાસ્ત્રીય ભાષા 	
મૂળભૂત ફરજો (Fundamental Duties)	301	કટોકટીની જોગવાઈઓ (Emergency Provisions)	347
કેન્દ્ર સરકાર	302	<ul style="list-style-type: none"> ▶ કટોકટીના પ્રકાર ▶ રાષ્ટ્રીય કટોકટી ▶ ભારતના રાજ્યમાં રાષ્ટ્રપતિ શાસન (બંધારણીય કટોકટી) ▶ નાણાકીય કટોકટી 	
<ul style="list-style-type: none"> ▶ ભારતના રાષ્ટ્રપતિ ▶ ભારતના ઉપરાષ્ટ્રપતિ ▶ કેન્દ્રીય મંત્રી પરિષદ ▶ પ્રધાનમંત્રી (વડાપ્રધાન) ▶ મહાન્યાયવાદી (Attorney General) ▶ ભારતના મહાધિવક્તા (Solicitor General of India) ▶ સંસદ ▶ રાજ્યસભા ▶ રાજ્યસભાના સભાપતિ અને ઉપસભાપતિ ▶ લોકસભા ▶ લોકસભાના અધ્યક્ષ અને ઉપાધ્યક્ષ ▶ પ્રોટેમ સ્પીકર ▶ સંસદની કાર્યવાહી 		કેટલાક રાજ્યો માટે વિશેષ જોગવાઈઓ	352
		બંધારણીય સંસ્થાઓ	352
		<ul style="list-style-type: none"> ▶ કેન્દ્રીય ચૂંટણી પંચ, રાજ્ય ચૂંટણી પંચ, નાણાં પંચ, રાજ્ય નાણાં પંચ, રાષ્ટ્રીય અનુસૂચિત જાતિ આયોગ, રાષ્ટ્રીય અનુસૂચિત જનજાતિ આયોગ, રાષ્ટ્રીય પછાત વર્ગ આયોગ 	

વૈધાનિક સંસ્થાઓ 356

- ▶ કેન્દ્રીય માહિતી આયોગ, રાજ્ય માહિતી આયોગ, રાષ્ટ્રીય માનવ અધિકાર આયોગ, રાજ્ય માનવ અધિકાર આયોગ, કેન્દ્રીય તકેદારી આયોગ (CVC), લોકપાલ, લોકાયુક્ત, રાષ્ટ્રીય મહિલા આયોગ, રાષ્ટ્રીય બાળ અધિકાર સંરક્ષણ આયોગ, નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ, બાર કાઉન્સિલ ઓફ ઈન્ડિયા

કારોબારીના પ્રસ્તાવ દ્વારા સ્થાપિત સંસ્થાઓ 364

- ▶ નીતિ આયોગ, રાષ્ટ્રીય વિકાસ પરિષદ, કાયદા પંચ

અન્ય સંસ્થા 366

- ▶ કેન્દ્રીય તપાસ બ્યુરો (CBI)

ભારતીય બંધારણના મહત્વના બંધારણીય સુધારાઓ 367

અનુચ્છેદ 370 2E અને તે અંગેની નવી જોગવાઈ 371

ભારતમાં સૌપ્રથમ (વ્યક્તિ વિશેષ) 372

15 પંચાયતી રાજ 373

- ▶ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય
- ▶ ગાંધીજીનો ખ્યાલ તથા બંધારણીય દરજ્જો
- ▶ સામુદાયિક વિકાસ કાર્યક્રમ (1952)
- ▶ પંચાયત અંગે વિનોબા ભાવેનો પંચમુખી કાર્યક્રમ

ભારતમાં પંચાયતી રાજ સમિતિઓ 374

- ▶ બળવંતરાય મહેતા સમિતિ
- ▶ અશોકરાય મહેતા સમિતિ
- ▶ હનુમંતરાવ સમિતિ
- ▶ જી. વી. કે. રાવ સમિતિ
- ▶ એલ. એમ. સિંઘવી સમિતિ
- ▶ પી. કે. થૂંગન સમિતિ

ગુજરાતમાં પંચાયતી રાજ સમિતિઓ 377

- ▶ રસિકલાલ પરીખ સમિતિ
- ▶ જાદવજી મોદી સમિતિ
- ▶ ડાહ્યાભાઈ નાયક સમિતિ
- ▶ ઝીણાભાઈ દરજી સમિતિ
- ▶ રીખવદાસ શાહ સમિતિ

પંચાયતી રાજને બંધારણીય દરજ્જો આપવાના પ્રયત્નો 377

પંચાયતી રાજ અંગેની બંધારણીય જોગવાઈઓ 378

- ▶ રાજ્ય ચૂંટણી પંચ
- ▶ પંચાયતી રાજમાં સમાવિષ્ટ 29 વિષયો ક્રમ મુજબ
- ▶ 73મા બંધારણીય સુધારાની મુખ્ય જોગવાઈઓ
- ▶ વિભિન્ન રાજ્યો કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં પંચાયતની જોગવાઈઓ
- ▶ જિલ્લા ગ્રામ વિકાસ એજન્સી (DRDA)
- ▶ પંચાયતી રાજ સાથે સંકળાયેલી અન્ય મહત્વની સંસ્થાઓ
- ▶ બિલ વાઉચર તથા મંજૂરી
- ▶ ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, 1993 પંચાયતોની રચના તથા કાર્યકાળ
- ▶ ગ્રામ પંચાયતની સમિતિઓ
- ▶ તાલુકા પંચાયત
- ▶ જિલ્લા પંચાયત

પંચાયતી રાજ વિશેની અગત્યની અન્ય માહિતી 388

- ▶ હિવરે બાઝાર આદર્શ ગ્રામ પંચાયત
- ▶ પંચાયતની સમસ્યાઓ, ઉપાયો અને અંકુશ
- ▶ PESA ACT, 1996
- ▶ સરકારમાં પંચાયત વિભાગ
- ▶ રિખવદાસ શાહ કમિટિ (1978)ની વહીવટી નિયંત્રણ માટેની ભલામણો

નગરપાલિકાઓ 391

- ▶ 74મો બંધારણીય સુધારો, 1993

16 કમ્પ્યુટર 400

- ▶ કમ્પ્યુટરનો પરિચય

કમ્પ્યુટરનો ઇતિહાસ 400

- ▶ કમ્પ્યુટરની પેઢીઓ
- ▶ હાર્ડવેર આધારિત કમ્પ્યુટરની પેઢીઓ
- ▶ સોફ્ટવેર આધારિત કમ્પ્યુટરની પેઢીઓ

કમ્પ્યુટરના પ્રકારો 402

- ▶ કદના આધારે કમ્પ્યુટરના પ્રકાર
- ▶ કાર્ય પ્રદાતને આધારે કમ્પ્યુટરના પ્રકાર

કમ્પ્યુટરના ભાગો 403

- ▶ કમ્પ્યુટરના હાર્ડવેર ભાગો
- ▶ સોફ્ટવેર ભાગો
- ▶ સિસ્ટમ સોફ્ટવેર
- ▶ ડેવલોપિંગ સોફ્ટવેર
- ▶ એપ્લિકેશન સોફ્ટવેર

કમ્પ્યુટર મેમરી 408

- ▶ મેમરી એકમો
- ▶ કમ્પ્યુટર મેમરીના પ્રકાર
- ▶ મુખ્ય મેમરી (Primary Memory)
- ▶ RAM (Random Access Memory)
- ▶ ROM (Read only Memory)
- ▶ ગૌણ મેમરી (Secondary Memory)
- ▶ HDD (Hard Disk Drive)
- ▶ FDD (Floppy Disk Drive)
- ▶ CD (Compact Disk)
- ▶ DVD (Digital Versatile/Video Disc)
- ▶ Blu Ray Disc
- ▶ Pen Drive/USB Drive/Thumb Drive/Flash Drive
- ▶ Memory Card

નેટવર્ક 411

- ▶ નેટવર્કના પ્રકારો
- ▶ PAN (પર્સનલ એરિયા નેટવર્ક)
- ▶ LAN (લોકલ એરિયા નેટવર્ક)
- ▶ MAN (મેટ્રોપોલિટન એરિયા નેટવર્ક)
- ▶ CAN (કેમ્પસ એરિયા નેટવર્ક)

WAN (વાઈડ એરિયા નેટવર્ક)

- ▶ નેટવર્ક ટોપોલોજી (Network Topology)
- ▶ પ્રોટોકોલ (Protocol)
- ▶ ટેલનેટ (Telenet)
- ▶ નેટવર્ક કનેક્શનના પ્રકાર
- ▶ નેટવર્કના માધ્યમો
- ▶ નેટવર્કના સાધનો (Network Devices)

ઈન્ટરનેટ

413

- ▶ ઈન્ટરનેટનો ઇતિહાસ
- ▶ ઈન્ટરનેટના ઉપયોગ
- ▶ ઈન્ટરનેટની કાર્યપદ્ધતિ
- ▶ ઈન્ટરનેટ જોડાણ
- ▶ ઈન્ટરનેટના સરનામા
- ▶ વર્લ્ડ વાઈડ વેબ (WWW)
- ▶ WWWની સંચાલિત પદ્ધતિ
- ▶ HTML, વેબ પેજ, વેબ સાઈટ, હોમ પેજ, હાઈપર લિંક, વેબ સર્વર, HTTP, URL
- ▶ ઈ-મેઈલ (ઇલેક્ટ્રોનિક મેઈલ)
- ▶ વેબ બ્રાઉઝર માઈક્રોસોફ્ટ ઈન્ટરનેટ એક્સપ્લોરર
- ▶ પ્રચલિત સર્ચ એન્જિન
- ▶ ઈન્ટરનેટ એક્સપ્લોરરની શોર્ટકટ કી

ઓપરેટિંગ સિસ્ટમ

M.S. Word (માઈક્રોસોફ્ટ વર્ડ)

414

- ▶ Wordમાં આવતા વિવિધ પ્રકારના ફોન્ટના નામો
- ▶ M.S. Word "Windows Screen"
- ▶ M.S. Wordમાં મેનુની જાણકારી
- ▶ M.S. Word Important Shortcut Keys

M.S. EXCEL (માઈક્રોસોફ્ટ એક્સેલ)

421

- ▶ M.S. Excelના ઉપયોગ અને લાક્ષણિકતાઓ
- ▶ M.S. Excelને લગતી પરીક્ષાલક્ષી Basic માહિતી
- ▶ M.S. Excel Window Screen
- ▶ M.S. Excelમાં મેનુની જાણકારી
- ▶ M.S. Excel Important Shortcut Keys

M.S. Power Point (માઈક્રોસોફ્ટ પાવર પોઈન્ટ)

424

- ▶ M.S. Power Pointને લગતી પરીક્ષાલક્ષી Basic માહિતી
- ▶ M.S. Power Point Window Screen
- ▶ M.S. Power Pointમાં મેનુની જાણકારી
- ▶ M.S. Power Point Important Shortcut Keys

કમ્પ્યુટર વાઈરસ

426

- ▶ વાઈરસના પ્રકાર
- ▶ કમ્પ્યુટરને વાઈરસથી બચાવવાના ઉપાયો
- ▶ એન્ટિવાઈરસ સોફ્ટવેર
- ▶ ક્રિપ્ટોગ્રાફી

ઈ-શાસન

426

- ▶ ઈ શાસનની પદ્ધતિઓ (Models of E-Governance)
- ▶ ઈ-શાસનના ક્ષેત્રે ભારતમાં લેવાયેલા પગલાઓ
- ▶ આધાર કાર્ડ, ઈ-નામ, BHIM, કાઈમ એન્ડ કિમિનલ ટ્રેકીંગ નેટવર્ક એન્ડ સિસ્ટમ, ડિજિટાઈઝેશન, ઈ-ધરા, GSWAN

કમ્પ્યુટર અંગેની અગત્યની અન્ય માહિતી

427

- ▶ ટૂબલ શૂટીંગ
- ▶ Common Shortcut Key
- ▶ અગત્યના FULL FORM
- ▶ File Extension

17

સામાન્ય વિજ્ઞાન

432

- ▶ વિજ્ઞાનની વિવિધ શાખાઓ અને તેમાં થતો અભ્યાસ

જીવ વિજ્ઞાન

433

- ▶ સંગઠનના સ્તરો
- ▶ વર્ગીકરણનો ઇતિહાસ
- ▶ જીવોના વૈજ્ઞાનિક નામો
- ▶ કોષ અને તેની રચના (Cell and Cell Structure)
- ▶ કોષના અંગો (Cell Organelles)
- ▶ જીવનના તંત્રો: પ્રાચીન તંત્ર, કંકાલતંત્ર, રુધિરાભિસરણ તંત્ર, ચેતાતંત્ર, પ્રજનન તંત્ર, ઉત્પત્તિ તંત્ર, અંતઃસ્ત્રાવી તંત્ર, પ્રજનન તંત્ર
- ▶ ઊર્જા શક્તિના મુખ્ય સ્ત્રોત : કાર્બોહિડ્રેટ, પ્રોટીન, ચરબી, વિટામિન
- ▶ સ્વસ્થ જીવો અને તેનાથી થતા રોગો
- ▶ અંગો સાથે સંકળાયેલ વિવિધ રોગ
- ▶ આરોગ્ય ક્ષેત્રે મહત્વની શોધ અને તેના શોધકો

રસાયણ વિજ્ઞાન

442

- ▶ દ્રવ્ય
- ▶ તત્ત્વ
- ▶ મિશ્રણ
- ▶ સંયોજન

પરમાણુ વિજ્ઞાન

443

- ▶ પરમાણુ, કેથોડ કિરણો, ક્ષ-કિરણો (X-Rays), રેડિયોએક્ટિવિટી, રેડિયો-એક્ટિવ વિકિરણો
- ▶ આવર્તકોષ્ટક
- ▶ ધાતુઓ અને અધાતુઓ
- ▶ તત્ત્વો અને તેના વિવિધ બહુરૂપો
- ▶ ધાતુઓ અને તેની ખનીજો
- ▶ એસિડના પ્રાકૃતિક સ્ત્રોત
- ▶ મહત્વના રસાયણો
- ▶ કૃષિ ક્રાંતિ
- ▶ અશિમ બળતણ
- ▶ ખનીજ કોલસો, ખનીજ તેલ, કુદરતી વાયુ
- ▶ કાર્બનિક સંયોજનો

ભૌતિક વિજ્ઞાન

450

- ▶ વિવિધ એકમોની આંતરરાષ્ટ્રીય પદ્ધતિઓ
- ▶ પ્રકાશ
પરાવર્તન, પ્રકાશનું પરાવર્તન, વક્રીભવન, પૂર્ણ આંતરિક પરાવર્તન, પ્રકાશનું વિભાજન, પ્રાથમિક રંગો, અરીસાઓ, લેન્સ, માનવ આંખ, પ્રકાશના ગુણધર્મો
- ▶ વિદ્યુત
વિદ્યુતના સુવાહક અને અવાહક, ઓહમનો નિયમ, વિદ્યુત પાવર, સામાન્ય વપરાશના વિદ્યુત સાધનો, ઊર્જાનું રૂપાંતર
- ▶ કાર્ય, ઊર્જા અને પાવર (Work, Energy & Power)
ઊર્જા સંરક્ષણનો નિયમ, ગુરુત્વાકર્ષણ, ગુરુત્વપ્રવેગ, દબાણ, પલાયન વેગ
- ▶ બળ અને ગતિના નિયમો
બળ, વેગમાન, અંતર, સ્થળાંતર, વેગ, પ્રવેગ, ન્યુટનના ગતિના નિયમો, વેગમાન સંરક્ષણનો નિયમ, બળનો આઘાત

સામાન્ય વિજ્ઞાન અંગે અગત્યની અન્ય માહિતી

456

- ▶ ભૌતિક રાશિઓ અને એકમો
- ▶ વિજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો
- ▶ વિશ્વના મહાન વૈજ્ઞાનિકો
- ▶ વૈજ્ઞાનિક શોધ અને શોધક

18 વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી

અવકાશ વિજ્ઞાન

458

- ▶ કૃત્રિમ ઉપગ્રહ
- ▶ કૃત્રિમ ઉપગ્રહોની કક્ષાઓ
- ▶ સ્પેશ શટલ
- ▶ LHC (Large Hardron Collider)
- ▶ ભારતના કેટલાક અગત્યના ઉપગ્રહો
- ▶ ભારતના પ્રક્ષેપણ યાનો
- ▶ વિવિધ સેવા કાર્યક્રમો
GAGAN, BHUVAN, IRNSS (NAVIC)
- ▶ Department of Space અંતર્ગતની સંસ્થાઓ અને તેનું વડું મથક

ભારતમાં અંતરિક્ષ કાર્યક્રમની શરૂઆત

460

- ▶ ઈસરો- ઈતિહાસ
- ▶ ઈસરો સાથે સંકળાયેલી સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ
- ▶ ઈસરોના કેન્દ્રો/એકમો
- ▶ અવકાશ ક્ષેત્રે પ્રથમ

સંરક્ષણ ક્ષેત્રે ભારત

463

- ▶ DRDO
DRDOની સફર
- ▶ ભારતનો બેલેસ્ટીક મિસાઈલ ડિકેન્સ પ્રોગ્રામ

- ▶ અન્ય મિસાઈલ
બ્રહ્મોસ, નિર્ભય, અસ્ત્ર, પ્રલય, પ્રહાર, બરાક-8, શોર્ય, સાગરિકા-K-15, કુઝ મિસાઈલ, K મિસાઈલ સિરીઝ
- ▶ મિસાઈલ ટેકનોલોજી
- ▶ દરિયાઈ સંરક્ષણ પ્રણાલી
INS વિક્રાંત, INS વિરાટ, INS વિક્રમાદિત્ય, INS વિશાલ, INS અરિહંત, INS ચક્ર
- ▶ ભારતના મહત્વના એરક્રાફ્ટ
બોઈંગ AH6, અપાચે, HAL LCH, HAL રુદ્રા, HAL ધ્રુવ, KAMOV Ka 226, HAL ચિતાહ (ચિતલ), HAL ચેતક (ચેતન), LCA તેજસ, ચિનુક, રાફેલ
- ▶ ભારતની મહત્વની તોપો, આર્ટિલરી ગન અને ટેન્ક
SAAW, K-9 વજ તોપ, AK- 203, સ્પાઈસ-2000 બોમ્બ, ધનુષ તોપો, પિનાકા, ધનુષ (હોવિત્ઝર), ATAGS-એડવાન્સ ટોલ્ડ આર્ટિલરી ગન સિસ્ટમ, M777 હોવિત્ઝર, એન્ટિ ટેન્ક ગાઈડેડ મિસાઈલો
- ▶ ભારતના મહત્વના ઓપરેશન
- ▶ ભારત અને અન્ય દેશો વચ્ચેની મિલિટરી એકસરસાઈઝ
- ▶ ભારતના મહત્વના સેનાર

વિજ્ઞાનની વર્ગીકરણ અથવા પિતા

469

વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રો

469

વાતાવરણના આવરણો

471

- ▶ ક્ષોભ આવરણ (Troposphere)
- ▶ સમન્વય આવરણ (Stratosphere)
- ▶ મધ્ય આવરણ (Mesosphere)
- ▶ ઉષ્મા આવરણ (Thermosphere or Ionosphere)

બાયોટેકનોલોજી

472

- ▶ જનીન વિજ્ઞાન
- ▶ રંગસૂત્રો/કોમોસોમ વિશે
- ▶ DNA

નેનો ટેકનોલોજી

472

- ▶ કેટલાક મહત્વના એકમો
ડાઈમેન્સન મુજબ વિવિધ નેનોમીટીરીયલ

ભારતના પરમાણુ પરીક્ષણો

473

- ▶ પોખરણ 1
- ▶ પોખરણ 2

19 પ્રસિદ્ધ ભારતીય વૈજ્ઞાનિકો

474

બગોળ/ગણિત ક્ષેત્રે ભારતના પ્રાચીન વૈજ્ઞાનિકોનું યોગદાન

474

- ▶ આર્યભટ્ટ, વરાહમિહિર, બ્રહ્મગુપ્ત, ભાસ્કરાચાર્ય, બૌદ્ધાચન

ચિકિત્સા ક્ષેત્રે ભારતના પ્રાચીન વૈજ્ઞાનિકોનું યોગદાન

476

- ▶ ચરક, સુશ્રુત, વાગભટ્ટ

રસાયણ ક્ષેત્રે ભારતના પ્રાચીન વૈજ્ઞાનિકોનું યોગદાન 477

- ▶ નાગાર્જુન, કણાદ

મધ્યકાળમાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનો વિકાસ 477

- ▶ વૈજ્ઞાનિકો અને તેમના ગ્રંથો

આધુનિક યુગમાં ભારતના વૈજ્ઞાનિકોનું યોગદાન 478

- ▶ ડો. હોમી ભાભા, સુબ્રમણ્યમ ચંદ્રશેખર, વિક્રમ સારાભાઈ, જગદીશચંદ્ર બોઝ, શ્રી નિવાસ રામાનુજન, ચંદ્રશેખર વી. રામન, સત્યેન્દ્રનાથ બોઝ, શાંતિસ્વરૂપ ભટનાગર, હરગોવિંદ ખુરાના, ડો. એ.પી.જે. અબ્દુલ કલામ, ડો. બીરબલ સાહની, મેઘનાદ સાહા, સલીમ અલી, ડો. વર્ગીશ કુરિયન, પ્રફુલ્લ ચંદ્ર રે, પી.સી. મહાલનોબિસ, અનિલ કાકોડકર, એમ. વિશ્વેશ્વરૈયા, ટેસી થોમસ, એમ.એસ. સ્વામીનાથન, સી.એન. આર. રાવ, સામ પિત્રોડા, વેંકટરામન રામકૃષ્ણન, રાજા રમન્ના, વસંત રામજી ખાનોલકર, શિશિર કુમાર મિત્રા, જયંત વિષ્ણુ નાર્લીકર
- ▶ ભારતના અન્ય મહાન વૈજ્ઞાનિકો

20 સામાન્ય ભૂગોળ 484

અક્ષાંશ અને રેખાંશ 484

- ▶ મુખ્ય અક્ષાંશવૃત્તો
- ▶ રેખાંશ અને રેખાંશીય સ્થાન
- ▶ મુખ્ય રેખાંશવૃત્તો
- ▶ ઝિનિય રેખાંશવૃત્ત, આંતરરાષ્ટ્રીય ભૂગોળ રેખાંશવૃત્ત, પ્રમાણ સમય, ભારતનો પ્રમાણ સમય

પૃથ્વીનું પરિભ્રમણ અને પરિક્રમણ 487

- ▶ લાંબા-ટૂંકા રાત્રી-દિવસ
- ▶ પૃથ્વીની ઉપસૌર અને અપસૌર સ્થિતિ
- ▶ કટિબંધો
- ▶ ઋતુઓ

ખંડો અને મહાસાગરો 488

બ્રહ્માંડ પરિચય 488

- ▶ સૌર પરિવાર
- ▶ સૂર્ય મંડળના ગ્રહો
- ▶ સૂર્ય મંડળના ગ્રહોની વિશેષતા
- ▶ સૂર્ય મંડળના ગ્રહોનો પરિચય
- ▶ પ્લૂટો
- ▶ પૃથ્વીનો ઉપગ્રહ : ચંદ્ર
- ▶ ગ્રહોના પ્રકાર
- ▶ સૂર્ય
- ▶ ચંદ્રગ્રહણ
- ▶ સૂર્યગ્રહણ
- ▶ લઘુગ્રહો
- ▶ ઉલ્કા/ખરતા તારા (Shooting Stars)

- ▶ ધૂમકેતુ/ પૂંછડિયો તારો (Comet)
- ▶ બ્લેક હોલ
- ▶ આકાશગંગા
- ▶ તારા
- ▶ રાશિ (Zodiac)
- ▶ નક્ષત્ર
- ▶ સપ્તર્ષિ તારાજૂથ
- ▶ તારા જૂથ/ નક્ષત્ર અને તેનો દેખાવાનો સમય

21 વિશ્વ એક જગે 493

વિશ્વના ખંડો 493

- ▶ એશિયા
- ▶ યુરોપ
- ▶ આફ્રિકા
- ▶ એન્ટાર્કટિકા
- ▶ ઉત્તર અમેરિકા
- ▶ દક્ષિણ અમેરિકા
- ▶ ઓસ્ટ્રેલિયા

વિશ્વની વાસ્તવિકતા પ્રવાસન સ્થળો 494

- ▶ વિશ્વની સાત પ્રાચીન અજાયબીઓ
- ▶ સૌથી વધુ પ્રવાસીઓને આકર્ષતા વિશ્વના શહેરો
- ▶ ન્યૂ યૉર્ક સ ફાઉન્ડેશનની વિશ્વ વિખ્યાત સાત અજાયબીઓ
- ▶ વિશ્વની સાત કુદરતી અજાયબીઓ
- ▶ વિશ્વના ઐતિહાસિક પ્રવાસન સ્થળ

વિશ્વમાં સૌથી નાનું - મોટું 495

- ▶ વિશ્વના સૌથી મોટા અને સૌથી નાના પ્રાકૃતિક સ્થળો
- ▶ વિસ્તારની દૃષ્ટિએ વિશ્વના ખંડ
- ▶ વસતીની દૃષ્ટિએ વિશ્વના ખંડ
- ▶ વિશ્વના મહાસાગરો
- ▶ વિશ્વના વધારે વસતી ધરાવતા દેશ
- ▶ વિસ્તારની દૃષ્ટિએ વિશ્વના સૌથી મોટા દેશ
- ▶ વિસ્તારની દૃષ્ટિએ વિશ્વના સૌથી નાના દેશ
- ▶ વિશ્વના મોટા ટાપુ (Island)
- ▶ વિશ્વના વધારે વસતી ધરાવતા શહેર
- ▶ વિશ્વની લાંબી પર્વતમાળાઓ
- ▶ વિશ્વના ઊંચાં પર્વત શિખરો
- ▶ વિશ્વના ઊંચાં ધોધ (Waterfall)
- ▶ વિશ્વની લાંબી નદીઓ
- ▶ વિશ્વના મોટાં સરોવરો
- ▶ વિશ્વના મોટાં રણ (બરફ પ્રદેશ સિવાયના)

વિશ્વની અગત્યની અન્ય માહિતી 499

- ▶ મુખ્ય નદીઓના કિનારે વસેલા વિશ્વ પ્રસિદ્ધ શહેરો

- ▶ વિશ્વના દેશ, રાજધાની અને ચલણીનાણું
- ▶ એશિયા ખંડની મુખ્ય નદીઓ
- ▶ એશિયાની મુખ્ય સામુદ્રધુની (Strait)
- ▶ વિશ્વની મુખ્ય નહેરો
- ▶ વિશ્વના મુખ્ય ઘાટ
- ▶ મુખ્ય આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ
- ▶ વિશ્વના મુખ્ય ઔદ્યોગિક શહેરો

22 ભારતીય અર્થતંત્ર અને આયોજન 502

આર્થિક વૃદ્ધિ અને વિકાસ 502

- ▶ આર્થિક વિકાસના નિર્દેશકો
- ▶ ભારતમાં આર્થિક આયોજન પંચવર્ષીય યોજનાઓ
- ▶ નીતિ આયોગ (NITI Aayog)
- ▶ આર્થિક સુધારાઓ ઉદારીકરણ, ખાનગીકરણ, વેશ્વિકીકરણ, ભારતમાં વિદેશી મૂડી રોકાણ

વસ્તુ અને સેવા કર (Goods and Service Tax- GST) 508

- ▶ 101મો બંધારણીય સુધારા અધિનિયમ- 2016
- ▶ બંધારણના અનુચ્છેદમાં મહત્વપૂર્ણ સુધારાઓ
- ▶ વસ્તુ અને સેવા કરની વિશેષતાઓ
- ▶ વસ્તુ અને સેવા કર પરિવર્તનનું માન્ય

નાણું અને કુગાવો 509

- ▶ નાણાંનો ઉદ્ભવ, અર્થ અને કાર્યો
- ▶ નાણાંના પ્રકારો
- ▶ કુગાવો

રાષ્ટ્રીય આવક 511

- ▶ રાષ્ટ્રીય આવક અને રાષ્ટ્રીય પેદાશ
- ▶ રાષ્ટ્રીય આવકના મહત્વના ખ્યાલો કુલ આંતરિક પેદાશ (GDP) શુદ્ધ આંતરિક પેદાશ (NDP) કુલ રાષ્ટ્રીય પેદાશ (GNP) શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય પેદાશ (NNP) માથાદીઠ આવક (Per Capital Income)
- ▶ રાષ્ટ્રીય આવકના માપનની પદ્ધતિઓ
- ▶ સરકારી ફંડ

બેંકિંગ અને નાણાકીય નીતિ 514

- ▶ બેંકોનું વર્ગીકરણ (મુખ્ય પ્રકારો) વાણિજ્ય/વેપારી બેંક, મધ્યસ્થ બેંક
- ▶ નાણાકીય નીતિ (Monetary Policy) નાણાકીય નીતિના સાધનો ભારતમાં નાણાકીય નીતિ
- ▶ ભારતની કેટલીક અગત્યની બેંકો

ગરીબી અને બેરોજગારી 519

વિદેશ વેપાર 522

- ▶ ભારતનો વિદેશ વેપાર
- ▶ ભારતમાં થતી આયાતો
- ▶ ભારતથી થતી નિકાસો
- ▶ લેણદેણની તુલાનો ખ્યાલ
- ▶ હૂંડિયામણના દરનો ખ્યાલ

કેટલીક અગત્યની સંસ્થાઓ તથા સંગઠનો 524

- ▶ ભારતીય જામીનગીરી અને વિનિમય બોર્ડ (SEBI)
- ▶ ક્રેડિટ રેટિંગ ઈન્ફોર્મેશન સર્વિસીસ ઓફ ઈન્ડિયા લિમિટેડ (CRISIL)
- ▶ આસિયાન (ASEAN)
- ▶ સી.આઈ.એસ (CIS)
- ▶ યુરોપિયન સંઘ (EU)
- ▶ ઓપેક (OPEC)
- ▶ દક્ષિણ એશિયા પ્રાદેશિક સહયોગ સંગઠન (SAARC)
- ▶ સાફ્ટા (SAFTA)
- ▶ વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠન (WTO)
- ▶ વિશ્વના અગત્યના સ્ટોક એક્સચેન્જો (શેર બજારો)ના નામ

23 પર્યાવરણ 526

- ▶ પર્યાવરણના પ્રકાર
- ▶ પરિસ્થિતિની વિદ્યા

ભારતમાં જૈવ વિવિધતા (Bio-Diversity in India) 528

- ▶ ભારતમાં જૈવ ભૌગોલિક વિસ્તારનું વર્ગીકરણ
- ▶ ગુજરાતની જૈવ વિવિધતા
- ▶ જૈવ વિવિધતાની જાળવણી આરક્ષિત જૈવાવરણ
- ▶ વન્યજીવ સંરક્ષણ

પર્યાવરણીય પ્રદૂષણ 532

- ▶ હવાનું પ્રદૂષણ, જમીનનું પ્રદૂષણ, ઘોંઘાટ પ્રદૂષણ, જળ પ્રદૂષણ
- ▶ જળ પ્રદૂષણની અસરો
- ▶ વાયુ પ્રદૂષણની અસરો
- ▶ વાતાવરણ (Atmosphere)

જળવાયુ પરિવર્તન 535

- ▶ આબોહવા પરિવર્તન સાથે સંકળાયેલા સંમેલન સ્ટોક હોમ સંમેલન રિયો પૃથ્વી શિખર સંમેલન UNFCCC ક્યોટો પ્રોટોકોલ બાલી સંમેલન કોપન હેગન સંમેલન કાનકુન સંમેલન કાર્બન સંમેલન

દોહા સંમેલન
વોર્સો સંમેલન

પર્યાવરણ સંબંધિત કાયદા, સંસ્થાઓ અને સંગઠન 537

- ▶ કુદરતી સંરક્ષણ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય સંઘ
- ▶ પ્રકૃતિ માટે વિશ્વવ્યાપી ફંડ
- ▶ જિનેવા પ્રોટોકોલ
- ▶ સંયુક્ત રાષ્ટ્ર પર્યાવરણ કાર્યક્રમ
- ▶ વિયેના કન્વેન્શન
- ▶ IPCC
- ▶ રામસર સંમેલન
- ▶ પૃથ્વી શિખર સંમેલન, 1992

પર્યાવરણ સંબંધિત આંદોલનો 537

- ▶ ચિપકો આંદોલન
- ▶ એપ્પિકો આંદોલન
- ▶ મૈત્રી આંદોલન
- ▶ પશ્ચિમ ઘાટ બચાવ આંદોલન
- ▶ એક પ્રાણી દત્તક યોજના
- ▶ સાયલન્ટ વેલી આંદોલન

આંતરરાષ્ટ્રીય સમજૂતીઓ અને પડકારો 538

- ▶ ગ્રીન ક્લાયમેટ ફંડ
- ▶ મોન્ટ્રીયલ પ્રોટોકોલ
- ▶ ગ્લોબલ વોર્મિંગ
- ▶ એસિડવર્ષા

પર્યાવરણ અંગેની અગત્યની અભ્ય માહિતી 539

- ▶ જળવાયુ પરિવર્તન માટેની યોજના
- ▶ નેશનલ ગ્રીન ટ્રીબ્યુનલ
- ▶ ભારતની પર્યાવરણીય સંસ્થાઓ
- ▶ પર્યાવરણ સાથે સંબંધિત વ્યક્તિઓ

- ▶ Commonwealth (રાષ્ટ્રમંડળ)
- ▶ League of Nations (રાષ્ટ્ર સંઘ)
- ▶ UN-United Nations (સંયુક્ત રાષ્ટ્રો)
- ▶ Food and Agriculture Organization (FAO)
- ▶ International Monetary Fund (IMF)
- ▶ United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO)
- ▶ World Bank (વિશ્વ બેંક)
- ▶ United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF)
- ▶ World Health Organization (WHO)
- ▶ European Union (EU)
- ▶ Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC)
- ▶ Non-Aligned Movement (NAM)
- ▶ United Nations Development Programme (UNDP)
- ▶ Asian Development Bank (ADB)
- ▶ Association of Southeast Asian Nations (ASEAN)
- ▶ South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC)
- ▶ Asia Pacific Economic Cooperation (APEC)
- ▶ World Trade Organization (WTO)
- ▶ Brazil, Russia, India, China, South Africa (BRICS)

આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ 558

આંતરરાષ્ટ્રીય સંઘ 559

મહત્વના આંતરરાષ્ટ્રીય કરારો 559

- ▶ MTCR
- ▶ NPT
- ▶ NSG
- ▶ વાસેનાર કરાર
- ▶ ઓસ્ટ્રેલિયા ગ્રૂપ

24 આપત્તિ વ્યવસ્થાપન (ડિઝાસ્ટર મેનેજમેન્ટ) 544

- ▶ પ્રકોપોનું વર્ગીકરણ, ભૂકંપક્ષેત્રો, જ્વાળામુખી પ્રસ્ફોટન, ભૂસ્ખલન (Land Slide), હિમપ્રપાત, ચક્રવાત, પૂર (Flood), દુષ્કાળ (Drought), જંતુજન્ય રોગો, ઔદ્યોગિક દુર્ઘટનાઓ અને અણુ વિસ્ફોટો
- ▶ રાષ્ટ્રીય આપત્તિ વ્યવસ્થાપન યોજના

25 અગત્યની એપ અને પોર્ટલ 549

26 આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ 554

- ▶ ઈન્ટરનેશનલ રેડ ક્રોસ
- ▶ International Labour Organization (ILO)

27 ભારત તથા વિશ્વના એવોર્ડ 560

ભારતમાં એનાયત થતા વિવિધ એવોર્ડ 560

- ▶ જ્ઞાનપીઠ એવોર્ડ
- ▶ પદ્મ પુરસ્કાર
- ▶ સરસ્વતી સન્માન
- ▶ સાહિત્ય અકાદમી પુરસ્કાર
- ▶ ભાષા સન્માન
- ▶ સાહિત્ય અકાદમી અનુવાદ પુરસ્કાર
- ▶ બાળ સાહિત્ય પુરસ્કાર
- ▶ યુવા પુરસ્કાર
- ▶ સાહિત્ય અકાદમી ફેલોશિપ એવોર્ડ
- ▶ બિહારી પુરસ્કાર

- ▶ શંકર પુરસ્કાર
- ▶ વ્યાસ સન્માન
- ▶ ભારત રત્ન પુરસ્કાર
- ▶ ભારત રત્નથી સન્માનિત મહાનુભાવો
- ▶ રાષ્ટ્રીય ફિલ્મ પુરસ્કાર
- ▶ દાદા સાહેબ ફાળકે પુરસ્કાર
- ▶ SERB એવોર્ડ
- ▶ સુભાષચંદ્ર બોઝ ડિઝાસ્ટર મેનેજમેન્ટ એવોર્ડ

વિશ્વમાં એનાયત થતા વિવિધ એવોર્ડ

562

- ▶ ગ્રેમી એવોર્ડ
- ▶ મેન બૂકર પ્રાઈઝ
- ▶ નોબેલ પુરસ્કાર
- ▶ રેમન મેગ્સેસે એવોર્ડ
- ▶ ઓસ્કાર એવોર્ડ્સ
- ▶ ઓસ્કાર વિજેતા ભારતીય ફિલ્મ

પુરસ્કાર અને તેની સાથે સંકળાયેલા ક્ષેત્ર

563

28 ભારતની વસતી વિવિધતા

565

- ▶ ભારતની વસતી અને વસતી વૃદ્ધિ દર
- ▶ ભારતની વસતી
- ▶ ભારતમાં સૌથી વધુ વસતી ધરાવતા રાજ્યો
- ▶ ભારતમાં સૌથી ઓછી વસતી ધરાવતા રાજ્યો

ભારતમાં વસતી ગીચતા

- ▶ સૌથી વધુ વસતી ગીચતા ધરાવતા રાજ્ય
- ▶ સૌથી ઓછી વસતી ગીચતા ધરાવતા રાજ્ય

ભારતમાં દાયકાનો વૃદ્ધિ દર

566

- ▶ સૌથી વધુ દાયકાનો વૃદ્ધિ દર ધરાવતા રાજ્યો
- ▶ સૌથી ઓછો દાયકાનો વૃદ્ધિ દર ધરાવતા રાજ્યો

ભારતમાં જાતિપ્રમાણ

566

- ▶ સૌથી વધુ જાતિપ્રમાણ ધરાવતા રાજ્ય
- ▶ સૌથી ઓછું જાતિપ્રમાણ ધરાવતા રાજ્ય
- ▶ સૌથી વધુ શીશુ જાતિપ્રમાણ ધરાવતા રાજ્ય
- ▶ સૌથી ઓછું શીશુ જાતિપ્રમાણ ધરાવતા રાજ્ય

ભારતમાં સાક્ષરતા

566

- ▶ સૌથી વધુ સાક્ષરતા ધરાવતા રાજ્ય
- ▶ સૌથી ઓછી સાક્ષરતા ધરાવતા રાજ્ય
- ▶ સૌથી વધુ પુરુષ સાક્ષરતા ધરાવતા રાજ્ય
- ▶ સૌથી ઓછી પુરુષ સાક્ષરતા ધરાવતા રાજ્ય
- ▶ સૌથી વધુ સ્ત્રી સાક્ષરતા ધરાવતા રાજ્ય
- ▶ સૌથી ઓછી સ્ત્રી સાક્ષરતા ધરાવતા રાજ્ય

ભારતમાં ગ્રામીણ-શહેરી વસતી

567

- ▶ સૌથી વધુ ગ્રામીણ વસતી ધરાવતા રાજ્ય (ટકાવારીમાં)
- ▶ સૌથી વધુ શહેરી વસતી ધરાવતા રાજ્ય
- ▶ સૌથી વધુ શહેરી વસતી ધરાવતા રાજ્ય (વસતી મુજબ)

ભારતમાં અનુસૂચિત જાતિની વસતી

567

- ▶ સૌથી વધુ અનુસૂચિત જાતિની વસતી ધરાવતા રાજ્યો (ટકાવારીમાં)
- ▶ સૌથી વધુ અનુસૂચિત જાતિની વસતી ધરાવતા રાજ્યો (ક્રમમાં)
- ▶ સૌથી વધુ અનુસૂચિત જનજાતિની વસતી ધરાવતા રાજ્યો (ટકાવારીમાં)
- ▶ સૌથી વધુ અનુસૂચિત જનજાતિની વસતી ધરાવતા રાજ્યો (ક્રમમાં)

29 રમત-ગમત

568

વિવિધ રમતો વિશેની અગત્યની માહિતી

568

- ▶ હોકી, ક્રિકેટ, ફૂટબોલ, લોન ટેનિસ, બેડમિન્ટન, ટેબલ ટેનિસ, વોલીબોલ, બાસ્કેટબોલ, બિલિયર્ડ્સ અને સ્નૂકર

રમત ગમત અંગેની આંતરરાષ્ટ્રીય સ્પર્ધાઓ

571

- ▶ ઓલિમ્પિક રમતોત્સવ
- ▶ કોમનવેલ્થ ગેમ્સ
- ▶ એશિયન ગેમ્સ (ઓશિયાસ)

રમત ગમત વિશેની અગત્યની અન્ય માહિતી

572

- ▶ વિવિધ રમતો અને તેના શરૂઆત કરનાર દેશ
- ▶ વિવિધ રાષ્ટ્રીય રમતો
- ▶ વિવિધ રમતોમાં એક ટીમમાં ખેલાડીઓની સંખ્યા
- ▶ ભારતમાં પ્રસિદ્ધ રમતવીરો
- ▶ ભારતમાં પ્રસિદ્ધ ખેલાડીઓના પુસ્તકો

રમત ગમત ક્ષેત્રે એવોર્ડ

574

- ▶ ભારત સરકાર દ્વારા અપાતા અગત્યના એવોર્ડ્સ
- ▶ ગુજરાત સરકાર દ્વારા અપાતા અગત્યના એવોર્ડ્સ

30 ભારતના અત્યાર સુધીના પદાધિકારીશ્રીઓ I

- ▶ રાષ્ટ્રપતિ
- ▶ ઉપરાષ્ટ્રપતિ
- ▶ પ્રધાનમંત્રી (વડાપ્રધાન)
- ▶ ઉપપ્રધાનમંત્રી (નાયબ વડાપ્રધાન)
- ▶ ભારતની લોકસભાના અધ્યક્ષ
- ▶ ભારતના મહાન્યાયવાદી (Attorney General)
- ▶ ભારતની સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયના મુખ્ય ન્યાયાધીશ
- ▶ ભારતના CAG
- ▶ ગુજરાતના રાજ્યપાલ
- ▶ ગુજરાતના મુખ્યમંત્રી
- ▶ ગુજરાત વિધાનસભાના અધ્યક્ષ
- ▶ અગત્યના પદાધિકારીઓના વેતન

ગુજરાત એક નજરે

ગુજરાત રાજકીય

- > સ્થાપના : 1 મે, 1960
- > પાટનગર : ગાંધીનગર
- > ગામડાઓ : 18,584
- > ગ્રામ પંચાયતો : 14,292
- > ગુજરાતની લોકસભાની બેઠકો : 26
- > ગુજરાતની રાજ્યસભાની બેઠકો : 11
- > ગુજરાતમાં નગરો : 264
- > ગુજરાતમાં નગરપાલિકાઓ : 169
- > પંચાયતી રાજનો અમલ : 1 એપ્રિલ, 1963
- > ગુજરાતની વર્તમાન વિધાનસભા : 15મી (2022થી.....)
- > ગુજરાતની વિધાનસભાની બેઠકો : 182
- > ગુજરાતની વિધાનસભામાં અનુસૂચિત જાતિની બેઠકો (S.C.) : 13
- > ગુજરાતની વિધાનસભામાં અનુસૂચિત જનજાતિની બેઠકો (S.T.) : 26
- > ગુજરાતમાં મહાનગરપાલિકાઓ : 8 (અમદાવાદ, સુરત, વડોદરા, રાજકોટ, જૂનાગઢ, જામનગર, ગાંધીનગર, ભાવનગર)
- > આંતરરાષ્ટ્રીય હવાઈ મથક : અમદાવાદ
- > અન્ય હવાઈ મથકો : રાજકોટ, મહેસાણા, ભાવનગર, વડોદરા, કેશોર, પેરબંદર

ગુજરાતનું ભૌગોલિક ગોળ

- > ગુજરાતનું રાજ્ય ગીત : મય જય કરવી ગુજરાત
- > ગુજરાતની રાજ્ય ભાષા : ગુજરાતી
- > ગુજરાતનું રાજ્ય ફૂલ : ગલગોટો (મેરીગોલ્ડ)
- > ગુજરાતનું રાજ્ય પક્ષી : સુરખાબ (ફ્લેમિંગો)
- > ગુજરાતનું રાજ્ય પ્રાણી : સિંહ
- > ગુજરાતનું રાજ્ય વૃક્ષ : આંબો
- > ગુજરાતની રાજ્ય રમત : ક્રિકેટ, કબડ્ડી
- > ગુજરાતનું રાજ્ય નૃત્ય : ગરબા

ગુજરાતની સરહદો

- > દરિયાઈ સીમા : 1600 કિ.મી.
- > આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ : 512 કિ.મી. (પાકિસ્તાન સાથે)
- > પશ્ચિમ સરહદ : અરબ સાગર
- > ગુજરાતનો કુલ રણપ્રદેશ : 27,000 ચો.કિમી.
- > ઉત્તર અને ઉત્તર-પૂર્વ સરહદ : રાજસ્થાન
- > સૌપ્રથમ સૂર્યોદય થતો જિલ્લો : દાહોદ (ગરબાડા)
- > સૌથી છેલ્લે સૂર્યાસ્ત થતો જિલ્લો : કચ્છ (સિરકિલ)
- > સૌથી વધુ જિલ્લાઓની સરહદોથી જોડાયેલા જિલ્લા : રાજકોટ, સુરેન્દ્રનગર, ખેડા, અમદાવાદ (દરેકને 7 જિલ્લા)

- > માત્ર એક જ જિલ્લાની સરહદથી જોડાયેલો જિલ્લો : વલસાડ (માત્ર નવસારી જિલ્લાની સરહદ સ્પર્શે છે)
- > મધ્યપ્રદેશની સરહદ સાથે જોડાયેલા જિલ્લા : દાહોદ, છોટાઉદેપુર
- > મહારાષ્ટ્રની સરહદ સાથે જોડાયેલા જિલ્લા : વલસાડ, નવસારી, ડાંગ, નર્મદા, છોટાઉદેપુર, તાપી
- > રાજસ્થાનની સરહદ સાથે જોડાયેલા જિલ્લા : દાહોદ, મહીસાગર, સાબરકાંઠા, બનાસકાંઠા, કચ્છ, અરવલ્લી
- > મધ્યપ્રદેશ અને રાજસ્થાન સાથે સરહદ ધરાવતો જિલ્લો : દાહોદ
- > મધ્યપ્રદેશ અને મહારાષ્ટ્ર સાથે સરહદ ધરાવતો જિલ્લો : છોટાઉદેપુર

ગુજરાતનું ભૌગોલિક સ્થાન

- > ઉત્તર અક્ષાંશવૃત્ત : 20° 1 થી 24° 7
- > પૂર્વ રેખાંશવૃત્ત : 68° 4 થી 74° 4
- > ક્ષેત્રફળના દ્રષ્ટિએ સ્થાન : પંચમું રાજ્ય (ભારતમાં-J&Kના વિભાજન બાદ)
- > વિસ્તાર : 1,56,024 ચોરસ કિ.મી.
- > વસતીની ગીચતા : નવમું (ભારતમાં)
- > પૂર્વ પશ્ચિમ આઈ : 990 કિ.મી.
- > પૂર્વ પશ્ચિમ આઈ : 500 કિ.મી.
- > કૃત્ત : રાજ્યના ઉત્તર ભાગમાંથી પસાર થાય છે.
- > નોંધ : કૃત્ત ગુજરાતના અરવલ્લી, સાબરકાંઠા, ગાંધીનગર, મહેસાણા, પાટણ અને કચ્છમાંથી પસાર થાય છે. (TRICK : અસાગમ પાક)
- > દરિયા કિનારો ધરાવતા જિલ્લા : 15
- > ચારે બાજુ જમીન સરહદથી જોડાયેલા જિલ્લાઓ : 18
- > અખાત : બે (કચ્છનો અને ખંભાતનો અખાત)

ગુજરાતની વસતી વિવિધતા (2011ની વસતી ગણતરી પ્રમાણે)

- > કુલ વસતી : 6,03,83,628
- > સ્ત્રી-પુરુષોની સંખ્યા : પુરુષ : 3,14,82,282
સ્ત્રી : 2,89,01,346
- > વસતી ગીચતા : 308 પ્રતિ ચો. કિ.મી.
- > લિંગ પ્રમાણ : 918
- > સાક્ષરતા : 79.31%
- > પુરુષ સાક્ષરતા દર : 87.23%
- > સ્ત્રી સાક્ષરતા દર : 70.73%
- > ગ્રામીણ-શહેરી વસતી : ગ્રામીણ વસતી : 57.42%
શહેરી વસતી : 42.58%
- > શહેરી લિંગ પ્રમાણ : 880
- > ગ્રામીણ લિંગ પ્રમાણ : 947
- > શિશુ લિંગ પ્રમાણ (0થી 6 વર્ષમાં) : 886
- > શિશુ લિંગ પ્રમાણ ગ્રામ્ય : 906
- > શિશુ લિંગ પ્રમાણ શહેરી : 852
- > શહેરી સાક્ષરતા દર : 87.58%
- > ગ્રામ્ય સાક્ષરતા દર : 73.00%

કચ્છ જિલ્લો ક્યારે બન્યો અને કયા જિલ્લામાંથી નિર્માણ પામ્યો

વર્ષ	નવો જિલ્લો	કયા જિલ્લામાંથી	મુખ્યમંત્રી	વર્ષ	નવો જિલ્લો	કયા જિલ્લામાંથી	મુખ્યમંત્રી
1964	ગાંધીનગર	અમદાવાદ, મહેસાણા	શ્રી બળવંતરાય મહેતા	2007	તાપી	સુરત	શ્રી નરેન્દ્રભાઈ મોદી
1966	વલસાડ	સુરત	શ્રી હિતેન્દ્રભાઈ દેસાઈ	2013	A-અરવલ્લી	સાબરકાંઠા	શ્રી નરેન્દ્રભાઈ મોદી
1997	આ-આણંદ	ખેડા	શ્રી શંકરસિંહ વાઘેલા		B-બોટાદ	ભાવનગર, અમદાવાદ	
	પો-પોરબંદર	જૂનાગઢ			C-છોટાઉદેપુર	વડોદરા	
	ને-નર્મદા	ભરૂચ			D-દેવભૂમિ દ્વારકા	જામનગર	
	દા-દાહોદ	પંચમહાલ			M-મોરબી	જામનગર, રાજકોટ, સુરેન્દ્રનગર	
	ન-નવસારી	વલસાડ			M-મહિસાગર	ખેડા, પંચમહાલ	
2000	પાટણ	બનાસકાંઠા, મહેસાણા	શ્રી કેશુભાઈ પટેલ		G-ગીરસોમનાથ	જૂનાગઢ	

ગુજરાતના જિલ્લાઓ, વડુંમથક અને RTO Code

જિલ્લો	વડુંમથક	RTO Code
કચ્છ	ભૂજ	GJ-12
જામનગર	જામનગર	GJ-10
દેવભૂમિદ્વારકા	ખંભાળીયા	GJ-37
પોરબંદર	પોરબંદર	GJ-25
જૂનાગઢ	જૂનાગઢ	GJ-11
ગીરસોમનાથ	વેરાવળ	GJ-32
અમરેલી	અમરેલી	GJ-14
ભાવનગર	ભાવનગર	GJ-04
બોટાદ	બોટાદ	GJ-07
સુરેન્દ્રનગર	સુરેન્દ્રનગર	GJ-16
મોરબી	મોરબી	GJ-22
રાજકોટ	રાજકોટ	GJ-03
બનાસકાંઠા	પાલનપુર	GJ-08
સાબરકાંઠા	હિંમતનગર	GJ-09
અરવલ્લી	મોડાસા	GJ-31
મહિસાગર	લુણાવાડા	GJ-35
પાટણ	પાટણ	GJ-24

જિલ્લો	વડુંમથક	RTO Code
મહેસાણા	મહેસાણા	GJ-02
અમદાવાદ	અમદાવાદ	GJ-01, 27, 38 (બાવળા)
ગાંધીનગર	ગાંધીનગર	GJ-18
ખેડા	ખેડા	GJ-07
પંચમહાલ	ગાંધીરા	GJ-17
દાહોદ	દાહોદ	GJ-20
આણંદ	આણંદ	GJ-23
વડોદરા	વડોદરા	GJ-06
છોટા ઉદેપુર	છોટા ઉદેપુર	GJ-34
ભરૂચ	ભરૂચ	GJ-16
નર્મદા	રાજપીપળા	GJ-22
સુરત	સુરત	GJ-05, 19 (બારડોલી)
તાપી	વ્યારા	GJ-26
નવસારી	નવસારી	GJ-21
ડાંગ	આહવા	GJ-30
વલસાડ	વલસાડ	GJ-15

ગુજરાતના જિલ્લાઓ

કચ્છ

● તાલુકા

- (1) ભૂજ (2) મુંદ્રા (3) લખપત (4) અંજાર (5) અબડાસા
(6) ભચાઉ (7) નખત્રાણા (8) રાપર (9) માંડવી (10) ગાંધીધામ

■ સરહદ

- > કચ્છ જિલ્લાની ઉત્તરે 512 કિમી. લાંબી પાકિસ્તાન સાથેની આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ, પૂર્વમાં રાજસ્થાન રાજ્ય અને બનાસકાંઠા, પાટણ, સુરેન્દ્રનગર તથા મોરબી જિલ્લો, દક્ષિણે અને પશ્ચિમે અરબ સાગર છે.

■ જિલ્લાની વિશેષ માહિતી

- > કચ્છ જિલ્લાનું મુખ્યમથક ભૂજ છે.
> ભૂજમાં હમીરસર અને દેસલસર તળાવ છે.

- > ભૂજ શહેર ભૂજિયા ડુંગરની તળેટીમાં વસેલું છે અને ડુંગર પર ભૂજંગનાગનું મંદિર છે.
> ભૂજમાં શરદબાગ પેલેસ, પ્રાગમલજીએ બનાવેલ પ્રાગમહલ, રામસિંહ માલમે વિદેશી કાચવિદ્યા શીખીને બંધાવેલ કલાત્મક આયના મહેલ આવેલ છે.
> ભૂજના જાણીતા મંદિરોમાં સ્વામિનારાયણ મંદિર, હાટકેશ્વર મંદિર, સૂર્યમંદિર, અણગોરગઢ શિવ મંદિર વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
> મહારાવ લખપતસિંહજીની સુંદર કોતરણીવાળી છત્રીઓ ભૂજમાં છે.
> ભૂજ તેના ચાંદીકામ અને સુતરાઉ કાપડના છાપકામ માટે જાણીતું છે.
> કાંતિગુરુ શ્યામજીકૃષ્ણ વર્મા કચ્છ યુનિવર્સિટી ભૂજમાં છે. તથા બુલંદ ટાવર ભૂજમાં આવેલો છે.
> 2018માં ભૂજ તાલુકાના સરસપુરમાં રૂદ્રમાતા ડેમ સાઈટ ખાતે 'રક્ષક વન'ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

ગુજરાતની ભૂગોળ

ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના

- > ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના 1 મે, 1960ના રોજ બૃહદ મુંબઈ રાજ્યમાંથી કરવામાં આવી.
- > ગુજરાત રાજ્યનું ઉદ્દઘાટન ગુજરાત રાજ્યના મૂકસેવક, કળિયુગના ઋષિ, મૂઠી ઉચેરા માનવી શ્રી રવિશંકર મહારાજના વરદ હસ્તે સાબરમતી આશ્રમ ખાતે કરવામાં આવ્યું.
- > ઈ.સ. 1947માં ભારત આઝાદ થયું ત્યારે કાઠિયાવાડ રાજ્યમાં કુલ 222 દેશી રજવાડા હતા.

ઈ.સ. 1951માં ગુજરાત રાજ્યના ભાગ

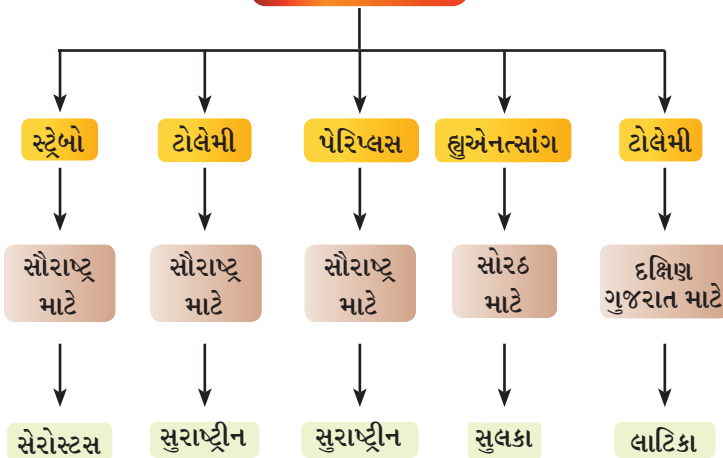

- > દ્વિભાષી મુંબઈ રાજ્યમાંથી ગુજરાત અલગ થતા બે રાજ્યનું નિર્માણ થયું. (1) ગુજરાત (2) મહારાષ્ટ્ર
- > સ્થાપના સમયે ગુજરાત 17 જિલ્લાઓ અને 195 તાલુકામાં વહેંચાયેલું હતું.

ગુજરાતનું નામ

- > ગુજરાત નામનો સૌપ્રથમ ઉલ્લેખ કવિ કલ્હણ દ્વારા રચાયેલ 'આબુરાસ'માં પણ જોવા મળે છે.
- > ઈ.સ. 1456માં રચાયેલ કાન્હડદે પ્રાંથમાં પણ ગુજરાતનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે.
- > ગુજરાતના પાટણમાં જન્મેલા અને આખ્યાનના પિતા તરીકે ઓળખાતા ભાલણે પણ પ્રથમ ગુર્જરભાષા તેવા શબ્દનો ઉલ્લેખ કરેલ.
- > પ્રેમાનંદ રચિત નળાખ્યાનમાં પણ ગુજરાત શબ્દનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે.
- > જુદા જુદા મહાનુભાવોએ ઉચ્ચારેલ ગુજરાતના નામો :

ગુજરાત

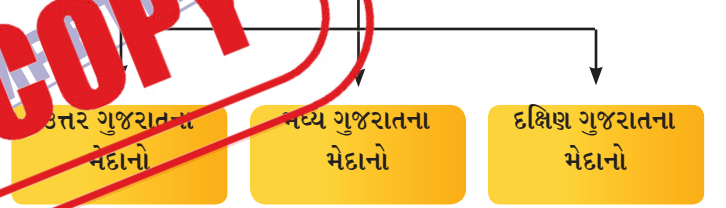
ગુજરાતનું ભૂપૃષ્ઠ

- > ભૂપૃષ્ઠની દૃષ્ટિએ ગુજરાતને મુખ્ય પાંચ વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલ છે.
  - (1) ગુજરાતના મેદાનો
  - (2) ગુજરાતના ડુંગરો અને પર્વતો
  - (3) સૌરાષ્ટ્રનો ઉચ્ચપ્રદેશ
  - (4) ગુજરાતનો દરિયા કિનારો
  - (5) ગુજરાતનો રણપ્રદેશ

1. ગુજરાતના મેદાનો

- > ગુજરાતના મેદાનોને સૌથી ફળદ્રુપ વિસ્તાર માનવામાં આવે છે.
- > ગુજરાતના જૂના ખડક વિસ્તારો પર નદીઓના ઘસારાથી નિક્ષેપણ પામેલા કાંપના મેદાનોની રચના થઈ છે.
- > ગુજરાતના મેદાનોને મુખ્ય ત્રણ ભાગમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે :

ગુજરાતના મેદાનો

(i) ઉત્તર ગુજરાતના મેદાનો

- > આ મેદાનમાં વહેતી મુખ્ય નદીઓમાં સાબરમતી, બનાસ અને સરસ્વતી નદીનો સમાવેશ થાય છે.
- > આ મેદાનમાં પાટણ, મહેસાણા, બનાસકાંઠા અને સાબરકાંઠાની જમીન સીમાનો સમાવેશ થાય છે.
- > ઉત્તર ગુજરાતના મહેસાણા, પાટણ અને બનાસકાંઠાની પશ્ચિમ બાજુએ રેતાળ જમીન આવેલ છે.
- > બનાસકાંઠા જિલ્લાની પશ્ચિમ બાજુએ આવેલા અર્ધરણ વિસ્તારને 'ગૌઠા' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- > આ મેદાનોમાં વહેતી નદીઓની ખીણો પહોળી અને છીછરી હોય છે જે મોટા ભાગે સૂકી રહે છે.
- > આ મેદાનો ઓછા ફળદ્રુપ તથા તેમાં ઊંડાઈ સુધી નિક્ષેપ મળી આવે છે.
- > અહીં સપાટી પર જળનો જથ્થો ઓછો જોવા મળે છે પરંતુ ભૂગર્ભ જળનું પ્રમાણ વધારે હોય છે.

(ii) મધ્ય ગુજરાતના મેદાનો

- > મધ્ય ગુજરાતનો મેદાન પ્રદેશ અમદાવાદથી આરંભ કરી નર્મદા નદીના ઉત્તર ભાગ સુધી ફેલાયેલો છે.
- > મધ્ય ગુજરાતના મેદાનો ઓરસંગ, ઢાઢર, સાબરમતી, વિશ્વામિત્રી, મહી વગેરે જેવી નદીઓના કાંપના નિક્ષેપણથી રચાયેલ છે.
- > આ મેદાનની પહોળાઈ વધારે છે તેનો પૂર્વ ભાગ ઊંચાઈવાળો તથા પશ્ચિમભાગ ઢોળાવવાળો છે.

3	પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભા (વડોદરા સાહિત્ય સભા)	પ્રેમાનંદ ચક્ર (દર બે વર્ષે)
4	નર્મદ સાહિત્ય સભા (ગુજરાતી સાહિત્ય મંડળ)	નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક (ઈ.સ.1940થી)
5	કુમાર કાર્યાલય	કુમાર સુવર્ણચંદ્રક
6	ભારતીય જ્ઞાનપીઠ	જ્ઞાનપીઠ એવોર્ડ, મૂર્તીદેવી એવોર્ડ
7	આદ્યકવિ નરસિંહ મહેતા સાહિત્યનિધિ ટ્રસ્ટ	નરસિંહ મહેતા એવોર્ડ

ગુજરાતી સાહિત્યની પરીક્ષાલક્ષી અગત્યની માહિતી

ગુજરાતી ભાષાની ખૂબ જ મહત્વની પ્રથમ કૃતિઓ

ક્રમ	સાહિત્યપ્રકાર	કૃતિ	કર્તા
1	કાવ્ય	બાપાની પીંપર	દલપતરામ
2	આત્મકથા	મારી હકીકત	નર્મદ
3	કાવ્યસંગ્રહ (સંપાદન)	ગુજરાતી કાવ્યદોહન	દલપતરામ
4	નાટક	લક્ષ્મી	દલપતરામ
5	નવલકથા	કરણધેલો	નંદશંકર મહેતા
6	મહાનવલ	સરસ્વતીચંદ્ર	ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી
7	આખ્યાન	સુદામાચરિત્ર	નરસિંહ મહેતા
8	નવલિકા (ટૂંકીવાર્તા)	ગોવાલણી	મલયાવિલ (ડચનલાલ મહેતા)
9	શબ્દકોષ	નરસિંહ	દલપતરામ
10	નિબંધ	મંડળી મળવાથી થતા કાવ્ય	નરસિંહ મહેતા
11	ખંડકાવ્ય	વસંતવિજય	દલપતરામ
12	સોનેટ	ભણકાર	બ.ક. ઠાકોર
13	કરૂણ પ્રશસ્તિ	ફાર્બસ વિરહ	દલપતરામ
14	પદ્યવાર્તા /લોકવાર્તા	હંસરાજ-વચ્છરાજ ચઉપર્થ	વિજયભદ્ર (1355)
15	એકાંકી	લોમહર્ષિણી	બટુભાઈ ઉમરવાડિયા
16	હાસ્યપ્રધાન કૃતિ	ભદ્રંભદ્ર	રમણભાઈ નીલકંઠ
17	રાસ	ભરતેશ્વર બાહુબલિરાસ (1185 (ગુજરાતી સાહિત્યની પ્રથમ કૃતિ, પ્રથમ સિદ્ધ ગુજરાતી કૃતિ)	શાલિભદ્રસૂરિ
18	પ્રબંધ	કાન્હડદે પ્રબંધ	પદ્મનાભ

ગુજરાતી ભાષાની અન્ય પ્રથમ કૃતિઓ

ક્રમ	સાહિત્યપ્રકાર	કૃતિ	કર્તા
1	દેશપ્રેમવાળું કાવ્ય	હુન્નરમાનની ચડાઈ	દલપતરામ
2	મૌલિક હાસ્યરસિક નાટક	મિથ્યાભિમાન	દલપતરામ

3	સચિત્ર માસિક	વીસમી સદી	હાજી મહંમદ અલારખિયાં
4	ગુજરાતી પાક્ષિક	ડાંડિયો	નર્મદ
5	ગુજરાતી વર્તમાનપત્ર	મુંબઈ સમાચાર	ફરદુનજી મર્ઝબાન
6	ગઝલ	બોધ	બાલાશંકર કંથારિયા
7	જીવનચરિત્ર	કોલંબસનો વૃત્તાંત	પ્રાણલાલ મથુરદાસ
8	જાનપદી નવલકથા	સોરઠ તારાં વહેતા પાણી	ઝવેરચંદ મેઘાણી
9	સામાજિક કરુણાંત નાટક	લલિતા દુઃખ દર્શક	રણછોડભાઈ ઉદયરામ દવે
10	પ્રવાસગ્રંથ	ઈંગ્લેન્ડની મુસાફરીનું વર્ણન	મહીપતરામ નીલકંઠ
11	ઈતિહાસ	ગુજરાતનો ઈતિહાસ	પ્રાણલાલ એદલજી ડોસા
12	રૂપક કાવ્ય	ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ	કવિ જયશંખરસૂરિ
13	ઋતુ અને શૃંગાર કાવ્ય	વસંત વિલાસ	અજ્ઞાત કવિ
14	બારમાસી કાવ્ય	નેમિનાય ચતુષ્પાદિકા	વિનયચંદ્રસૂરિ
15	ફાગુ સાહિત્ય	સિરિથુલિભદ્ર ફાગુ	કવિ જિનપદ્મસૂરિ
16	મહાનવલ	મહાનવલ	ઉમાશંકર જોશી
17	કાવ્યનું સર્વપ્રથમ સંસ્કાર પુસ્તક	વિનોદ વિમર્શ	વિનોદ ભટ્ટ
18	પ્રથમ રેખાચિત્ર પુસ્તક	સ્મરણમુકુર	નરસિંહરાવ દિવેટિયા
19	વાચનમાળા	હોપ વાચનમાળા (1858)	દલપતરામ
20	બૃહદ શબ્દકોશ	ભગવદ્ગોમંડળ	મહારાજા ભગવતસિંહજી
21	મનોવિજ્ઞાન	ચિત્તશાસ્ત્ર	મણિલાલ નભુભાઈ દિવેદી
22	મૌલિક નાટક	ગુલાબ	નગીનદાસ તુળજીદાસ મારફતિયા
23	ચરિત્ર	કવિચરિત્ર	નર્મદ (1865)
24	વાર્તાસંગ્રહ	તાર્કિકબોધ	દલપતરામ

ગુજરાતી સાહિત્યના મહત્વના સર્જકો અને તેમના તખલ્લુસ

ક્રમ	તખલ્લુસ/ઉપનામ	સાહિત્યકાર
1	બેફામ	બરકતઅલી ગુલામઅલી વિરાણી
2	દર્શક	મનુભાઈ રાજારામ પંચોળી
3	દ્વિરેક, શેષ, સ્વૈર વિહારી, જાત્રાળુ	રામનારાયણ વિ. પાઠક

- > કુંતાશીએ સિંધુ ખીણની સંસ્કૃતિના અન્ય સ્થળ લોથલ જેવું જ પણ નાના પાયાનું બંદર હતું.
- > આ સ્થળેથી મોટા પ્રમાણમાં નીલમ પથ્થરો મળી આવ્યા છે જે સૂચવે છે કે અહીંથી મેસોપોટેમિયામાં નિકાસ થતી હતી.
- > કુંતાશીમાં સિંધુ સંસ્કૃતિના અન્ય મોટા નગરો જેવા કે કાલીબંગન, ધોળાવીરા, બનવાલી વગેરેની જેમ કિલ્લેબંધી જોવા મળી નથી.

■ શિકારપુર (કચ્છ)

- > પુરાતત્વીય સ્થળ શિકારપુર કચ્છના ભચાઉ તાલુકામાં આવેલ છે.
- > શિકારપુરમાંથી સ્વસ્તિકના આકારનું લોકેટ મળેલ છે.
- > શિકારપુરમાંથી અકીક, કાર્નેલિયમ સ્ટીએરાઈટમાંથી બનેલા મણકા તેમજ માછલી પકડવાની જાળી મળી આવેલ છે.

ગુજરાતના પુરાતત્વીય સ્થળો

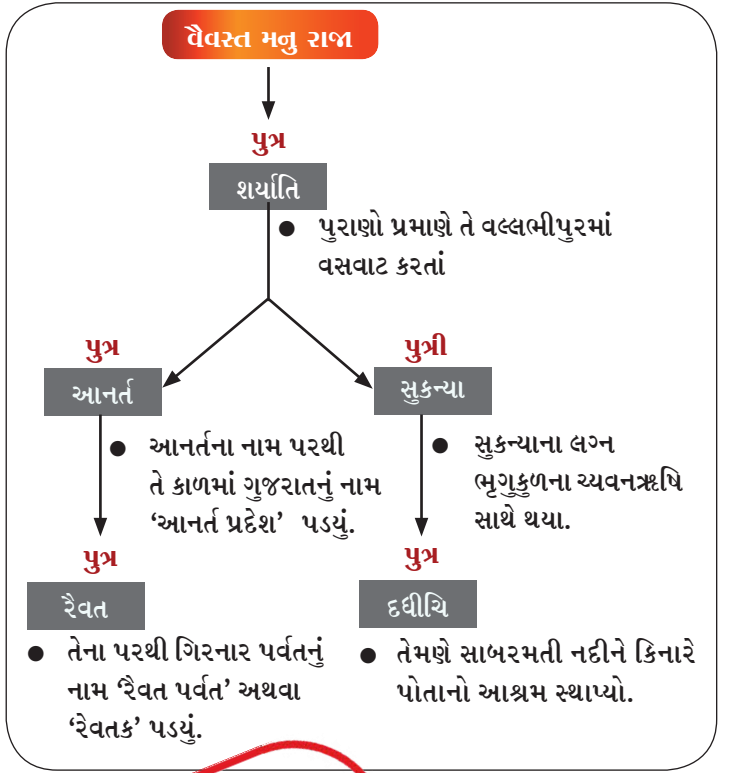
જિલ્લો	પુરાતત્વીય સ્થળ
અમરેલી	બાબરકોટ, ગોલઢોરો
મોરબી	કુંતાશી
રાજકોટ	રોજડી(શ્રીનાથગઢ)
જામનગર	લાખાબાવળ, આમરા
કચ્છ	ધોળાવીરા, દેસલપુર, શિકારપુર, સૂરકોટડા, જૂની કુરુ પબુમઠ, બિરસરા
મહેસાણા	કોટ, પેઢામલી, લાંબાણજી
અમદાવાદ	લોથલ, રંગપુર
સુરત	માલવણ
ભરૂચ	ભાગાતળાવ, મેઘમ
ભાવનગર	પાદરી
પાટણ	લોટેશ્વર
બોટાદ	વેજલકા
ગીરસોમનાથ	કંજેતર, પ્રભાસપાટણ

પૌરાણિક અનુશ્રુતિઓ મુજબ આદિ-ઈતિહાસ

- > પૌરાણિક અનુશ્રુતિ પ્રમાણે પ્રાચીન સમયમાં ગુજરાતમાં મનુના પૌત્ર આનર્તની સત્તા હતી.

■ આનર્ત

- > આનર્ત શર્યાતિના પુત્ર હતા.
- > ગુજરાતના ઉત્તરભાગમાં અને સૌરાષ્ટ્રમાં આનર્તની સત્તા હતી. આથી આનર્તના નામ પરથી આ પ્રદેશ 'આનર્ત' તરીકે ઓળખાતો.
- > પુરાણોમાં ગુજરાતનો ઉલ્લેખ આનર્ત તરીકે છે. આનર્તની રાજધાની કુશસ્થલી હતી, જે હાલનું દ્વારકા.

■ રૈવત કુટુંબી

- > રૈવત કુટુંબી પ્રાચીન ગુજરાતના છેલ્લા રાજા હતા.
- > રૈવત કુટુંબી પ્રાચીન સમયમાં કુશસ્થલી પર પુણ્યજન રાક્ષસોનું આક્રમણ થયું તેથી શર્યાતિના પુત્ર રૈવતની સત્તા અસ્ત થઈ ગઈ.
- > રૈવત કુટુંબી પ્રાચીન સમયે યાદવો મધુરાથી સ્થળાંતર કરીને અહીં આવ્યા હતા. તેમાં કંસના પિતા વિરટેને સૌપ્રથમ આવ્યા હતા.
- > રૈવત કુટુંબીને રેવતી નામની એક પુત્રી હતી. રૈવતની પુત્રી રેવતીને વસુદેવ પુત્ર બલરામ સાથે પરણાવવામાં આવી હતી.

નોંધ :

- > શર્યાતિને આનર્ત નામના પુત્ર ઉપરાંત સુકન્યા નામે એક પુત્રી પણ હતી.
- > શર્યાતિની પુત્રી સુકન્યાના લગ્ન ભૃગુકુળના ચ્યવન ઋષિ સાથે થયા હતા. તેઓ સાબરમતી નદીના કિનારે વસ્યા હતા.
- > સુકન્યા અને ચ્યવન ઋષિને દઘીચિ નામે એક પુત્ર હતા.
- > દઘીચિએ અસુરોના સંહાર માટે વજ્ર બનાવવા પોતાનું મજબૂત અસ્થિ ઈન્દ્રને સમર્પિત કરી દીધું હતું.

પ્રાચીન નામ

કુશસ્થલી

દ્વારાવતી

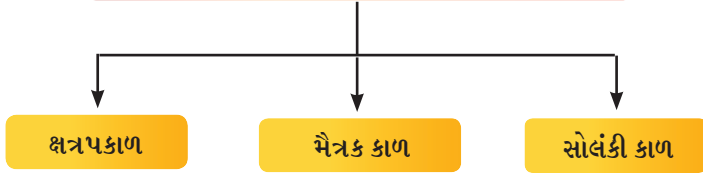
દ્વારકા

દેવભૂમિ દ્વારકા

- > મહાભારત તથા ભાગવત અનુસાર વસુદેવ પુત્ર કૃષ્ણ યાદવોના અગ્રણી હતા.

- > મિનાન્ડરના ચાંદીના સિક્કા સૌરાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ ગુજરાતમાંથી મળી આવ્યા છે. આ સિક્કાઓ ગ્રીક ભાષામાં 'દ્રમ્મ' તરીકે ઓળખાતા જેના પરથી 'દામ' શબ્દ ઊતરી આવ્યો છે. જેમ કે 'દામ કરાવે કામ'

ગુજરાતના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં ત્રણ કાલખંડ

શક-ક્ષત્રપ કાળ

- > અનુમૌર્યકાળ દરમિયાન પારસ એટલે કે ઈરાનથી શક જાતિના લોકો ભારતમાં આવ્યા હતા.
- > શક રાજાઓ પોતાને 'ક્ષત્રપ' કે 'મહાક્ષત્રપ' તરીકે ઓળખાવતા હતા.
- > ભારતમાં મૌર્ય કાળ પશ્ચાત કોઈ પ્રતાપી શાસન ન હોવાથી મધ્ય એશિયાના નિવાસી શક લોકોએ ભારત અને ગુજરાતમાં શાસન કર્યું.
- > આ શક શાસકો ક્ષત્રપ તરીકે ઓળખાયા.

રુદ્રદામા

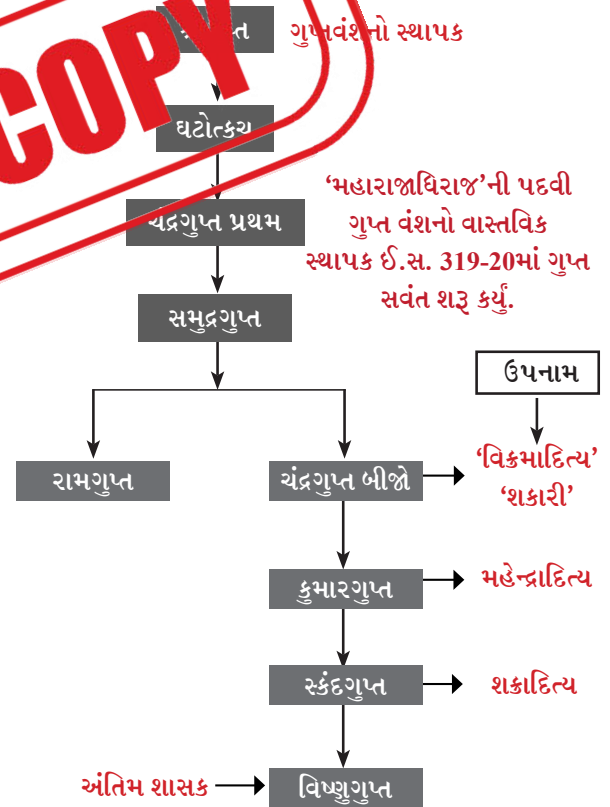
- > શક ક્ષત્રપ શાસકોમાં રુદ્રદામા સૌથી પ્રસિદ્ધ રાજા હતા.
- > રુદ્રદામા કાદિમ વંશના શાસક હતા. તેમની રાજધાની ઉજ્જૈન હતી. જેઓ મહાક્ષત્રપ ચાષ્ટનના પૌત્ર અને ક્ષત્રપ રાજા જયદામાના પુત્ર હતા.
- > ઈ.સ. 130થી 150 સુધી ગુજરાત તથા ભારતના કેટલાક ભાગો પર રુદ્રદામાનું શાસન હતું.
- > રુદ્રદામાએ છેલ્લા શ્વાસ સુધી પુરુષ-વધ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા પાળી હતી. જોકે, એમાં સંગ્રામોમાં કરાતા વધની છૂટ હતી.
- > જૂનાગઢમાં જે શૈલ (મહાશિલા) પર સમ્રાટ અશોકના પોતે મહાશિલા પર શાસન છે તે શૈલ પર તેની પશ્ચિમ બાજુએ મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામાના નામનો કાતરેલો છે. આ લેખ સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયેલો છે.
- > રુદ્રદામાના આ લેખમાંથી ગિરિનગરના સુદર્શન તળાવના નિર્માણ તથા પુન:નિર્માણ વિશે મહત્વની માહિતી મળી આવે છે.
- > સુવિશાખ રુદ્રદામાના સૂબા હતા. રુદ્રદામાએ ગુજરાતના સૂબા તરીકે તેમની નિમણૂક કરી હતી.
- > રુદ્રદામાના સમયમાં ઈ.સ. 150માં માગસર મહિનામાં અતિવૃષ્ટિને લીધે સુવર્ણસિકતા, પલાશિની વગેરે નદીઓમાં પૂર આવ્યું આ પૂરને લીધે મૌર્યયુગમાં પુષ્યગુપ્ત વૈશ્યએ બંધાવેલ સુદર્શન તળાવનો બંધ તુટી ગયો હતો.
- > આથી રુદ્રદામાના સૂબા સુવિશાખે પ્રજા પર એક પણ રૂપિયાનો કર નાખ્યા વિના શક્ય એટલી ઝડપથી આ બંધનું સમારકામ કરાવ્યું. અને પહેલા કરતાં વધુ સુંદર સુદર્શન તળાવનું નિર્માણ થયું હતું.
- > રુદ્રદામાના અવસાન બાદ બીજા 22 ક્ષત્રપોએ શાસન કર્યું હતું અને છેલ્લા ક્ષત્રપ રાજા રુદ્રસિંહ ત્રીજા હતા. તેમને હરાવીને ચંદ્રગુપ્ત બીજાએ ગુપ્ત સામ્રાજ્યની શરૂઆત કરી હતી.

ગુપ્તયુગ

- > ગુપ્ત યુગ પ્રાચીન ભારતના ઇતિહાસમાં સુવર્ણયુગ તરીકે ઓળખાય છે. આ સમય દરમિયાન પણ ગુજરાતની રાજધાની ગિરિનગર જ હતી.
- > સ્કંદગુપ્ત ગુપ્ત વંશના અંતિમ પ્રતાપી શાસક હતા.

- > ગિરિનગરમાં આવેલ શૈલલેખ પરના અભિલેખોમાં સમ્રાટ અશોક અને રુદ્રદામાના લેખો બાદ ત્રીજો અભિલેખ સ્કંદગુપ્તનો છે. જેમાં સ્કંદગુપ્તે હૂણોને હરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે.
- > પર્ણદત્ત સ્કંદગુપ્તના ગુજરાતના સૂબા હતા. અને પર્ણદત્તે ગિરનારના રક્ષક તરીકે ચક્રપાલિતની નિમણૂક કરી હતી.
- > મૌર્યયુગમાં પુષ્યગુપ્ત વૈશ્ય દ્વારા નિર્માણ પામેલ સુદર્શન તળાવનું સૌપ્રથમ સમારકામ ઈ.સ. 150માં રુદ્રદામાના સૂબા સુવિશાખે કરાવ્યું હતું.
- > ત્યારબાદ સ્કંદગુપ્તના સમયમાં ઈ.સ. 455ની વર્ષાઋતુમાં અતિવૃષ્ટિ થતાં સુદર્શન તળાવ પર બાંધેલો બંધ ફરીથી તૂટી જાય છે.
- > આથી, ચક્રપાલિતએ ઈ.સ. 455માં સુદર્શન તળાવનું સમારકામ શરૂ કર્યું હતું અને ઈ.સ. 456ની ગ્રીષ્મ ઋતુમાં તે પૂર્ણ થયું હતું.
- > ઈ.સ. 457માં ચક્રપાલિતે સુદર્શન તળાવની બાજુમાં ચક્રધારી વિષ્ણુનું સુંદર મંદિર બંધાવ્યું હતું.
- > ઈ.સ. 467માં સ્કંદગુપ્તનું અવસાન થયું. અને સમય જતાં ગુપ્ત યુગનો અસ્ત થયો.
- > ગુપ્ત યુગ બાદ ગુજરાતમાં મૈત્રકયુગની શરૂઆત થઈ.

ગુપ્તવંશના શાસકો

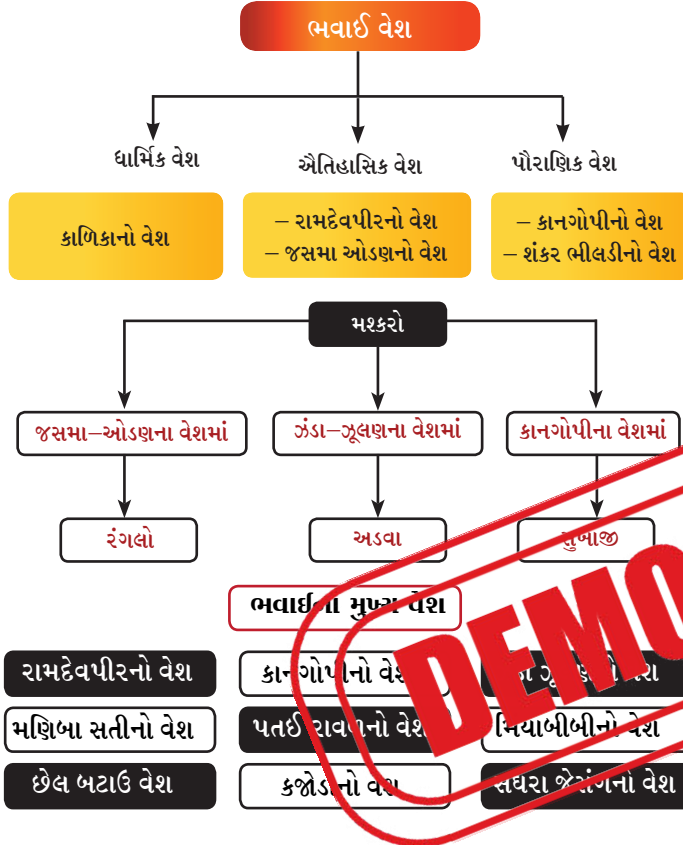

મૈત્રકયુગ

- > મૈત્રક કુળના સેનાપતિ ભટ્ટાર્ક મૈત્રક વંશના સ્થાપક હતા. તેમણે ઈ.સ. 470માં સૌરાષ્ટ્રને ગુપ્ત સામ્રાજ્યમાંથી મુક્ત કરીને ગુજરાતમાં મૈત્રક વંશની સત્તા સ્થાપી.
- > ભટ્ટાર્ક અગાઉ ગુજરાતમાં સૂબાઓનું શાસન હતું. ભટ્ટાર્ક ગુજરાતમાં સ્વતંત્ર રાજસત્તા વલ્લભીમાં સ્થાપી.

- > ભવાઈ મંડળી પેંડુ નામથી ઓળખાય છે.
- > ભવાઈ મંડળીમાં સ્ત્રીપાત્ર ભજવવાવાળી મંડળી કાંચળિયા તરીકે ઓળખાય છે. ભવાઈમાં મુખ્ય વ્યક્તિને નાયક કહે છે.
- > ભવાઈમાં મનોરંજન કરનારને મશકરો કહેવામાં આવે છે.
- > અસાઈત ઠાકરને 'ભવાઈના પિતા' કહેવામાં આવે છે.
- > ભવાઈમાં 'ભૂંગળ' નામના વાદ્યનો ઉપયોગ થાય છે.
- > ભવાઈના પાત્રને રંગલો કહેવામાં આવે છે.
- > ભવાઈ શૈલી આધારિત પ્રથમ નાટક 'મિથ્યાભિમાન' છે.
- > ભવાઈ શૈલી આધારિત પ્રથમ ગુજરાતી ફિલ્મ 'બહુરૂપી' હતી.
- > અસાઈત ઠાકરે 'હંસાઉલી' નામક કૃતિની રચના કરેલી છે.

ગુજરાતના લોકવાદ્યો

- > તંતુવાદ્યમાં વીણાનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે.
- > ભયંકર અવાજ કરનાર ઘઘર, ગોધા તથા વિન્ગા જેવા રણવાદ્યોનો પણ ઉલ્લેખ છે.
- > ઉપનિષદ, ગર્ભોપનિષદમાં આજના સપ્તસ્વરના નામો મળી આવે છે.
- > સંગીત શાસ્ત્રના આપણા પ્રાચીન ગ્રંથોમાં તંતુ, સુષિર, અવાનદ્ર અને ઘન એમ વાદ્યોના ચાર પ્રકારો દર્શાવાયા છે.
- > સંગીતશાસ્ત્ર વિશે પ્રચુર પ્રમાણિક સામગ્રી આપનાર ગ્રંથ ભરતમુનિનું 'નાટ્યશાસ્ત્ર' છે.
- > સંગીતતંતુ જૂનામાં જૂનું વિવરણ ભરતમુનિના નાટ્યશાસ્ત્રમાં આવેલું છે.
- > ભારતમાં ઈતિહાસકારો આ ગ્રંથનો સમય ઈ.સ. પૂર્વે 400થી 500નો માને છે. આ ઉપરાંત 'ઢોલસાગર' નામનો પુરાણો ગ્રંથ મળી આવ્યો છે.
- > ભારતમાં પ્રાચીનકાળથી જે વાદ્યો વપરાતાં આવ્યાં છે તે વાદ્યોમાં નીચેના વાદ્યોનો સમાવેશ થાય છે :
  1. તંતુ - તંતુ વાદ્યો,
  2. અવાનદ્ર - ચામડું મઢેલા,
  3. ઘન - સામસામે અથડાવીને વગાડવામાં આવતાં અને
  4. સુષિર - ફૂંક વડે વાગતાં વાદ્યો.

લોકવાદ્યોનું વર્ગીકરણ

(1) તંતુવાદ્ય :

- > જે વાદ્યમાં તાર વડે સંગીત (ધૂન) ઉત્પન્ન કરવામાં આવે તેને તંતુવાદ્ય કહે છે.
- > જેમ કે સારિંડા, રાવણહથ્થો, એકતારો વગેરે...

(2) અવાનદ્રવાદ્ય :

- > જે વાદ્ય ચામડું મઢવામાં આવે તેને અવાનદ્રવાદ્ય કહે છે.
- > જેમ કે ડાક, ડમરું, ઢોલ વગેરે...

(3) સુષિરવાદ્ય :

- > જે વાદ્ય ફૂંકીને વગાડવામાં આવે તેને સુષિરવાદ્ય કહેવામાં આવે છે.
- > જેમ કે શરણાઈ, ભૂંગળ, વાંસળી વગેરે...

(4) ઘનવાદ્ય :

- > જે વાદ્ય અથડાવવાથી રણકાર ઉત્પન્ન થાય તેને ઘનવાદ્ય કહેવામાં આવે છે.
- > જેમ કે મંજીરા, કરતાલ વગેરે...

તંતુવાદ્ય

■ એકતારો :

- > લોકસંગીતમાં સૌથી પ્રાચીન વાદ્યને આપણે એકતારા કહીએ છીએ.
- > ગુજરાતમાં જનહી પણ આજના ભારતવર્ષમાં આ વાદ્ય લોકસંગીતમાં વિહરતું જોવા મળે છે. જેમ કહેવાય છે કે, સંગીતમાં એકતારાનો ઉદભવ થયો તેની સાથે સંગીતનું ગણિત શાસ્ત્ર પણ ઉદભવ્યું.
- > એકતારામાં સૌપ્રથમ એક જ તાર હતો સમયાંતરે તેમાં બદલાવ લાવીને બે તાર થયા. એકતારામાં તંબુમાં વાંસ ફીટ કરીને તાર જોડવામાં આવે છે.
- > ગુજરાતમાં ત્રણે પ્રકારનાં તંબૂરાઓ મળે છે. બે તારો તો સર્વત્ર જોવા મળે છે. જ્યારે ત્રણતારો માત્ર ઉત્તર ગુજરાતમાં જોવા મળે છે.
- > એકતારો સામાન્ય રીતે ભજન-કીર્તન દરમિયાન વગાડવામાં આવે છે.

■ રાવણહથ્થો :

- > સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં જેનો ઉલ્લેખ 'રાવણ હસ્ત' તરીકે થયો છે તેવો રાવણહથ્થો લોકસંગીતનું પ્રાચીન વાદ્ય છે.
- > રાવણહથ્થાને ગુજરાત અને રાજસ્થાનનું પ્રમુખવાદ્ય માનવામાં આવે છે.
- > રાવણહથ્થાની અંદર નીચે નાનો તંબુ હોય છે. જે નારિયળની કાંચળીમાંથી બનાવવામાં આવે છે.
- > ગુજરાતનો રાવણહથ્થો ત્રણથી ચાર તારનો અને પ્રમાણમાં નાનો હોય છે. જ્યારે ગુજરાત બહારનો રાવણહથ્થો સાતથી દશ તારનો અને થોડો મોટો હોય છે.

■ જંતર

- > જંતર લોક સાહિત્યનું વાદ્ય છે. જે વીણા જેવું જ હોય છે.
- > જંતરનો ઉપયોગ મધ્યપ્રદેશના પ્રધાન સંપ્રદાયના લોકો કરતા હતા.
- > જંતરની બંને બાજુ બે તંબુ હોય છે.
- > જંતરવાદક તેને ગળામાં લટકાવીને ઊભા ઊભા વગાડે છે.
- > જંતરને રૂદ્રવીણાનું સ્વરૂપ જ માનવામાં આવે છે.
- > જંતરને નખલીથી વગાડવામાં આવે છે.

ભારત એક નજરે

ભારત રાજકીય

- > રાષ્ટ્ર ધ્વજ : ત્રિરંગો (લંબાઈ : પહોળાઈ- 3:2)
- > રાષ્ટ્રીય મુદ્રાલેખ : સત્ય મેવ જયતે (મુંડક ઉપનિષદ)
- > રાષ્ટ્રીય સરિસૃપ પ્રાણી : કિંગ કોબ્રા (ઓફીયોકેંગસ)
- > રાષ્ટ્રીય કેલેન્ડર : શક યુગ કેલેન્ડર (ચૈત્ર પ્રથમ માસ)
- > રાષ્ટ્રીય પ્રાણી : વાઘ (પેન્થરા ટાઈગ્રીસ)
- > રાષ્ટ્રીય વિરાસત પશુ : હાથી (એલ્ફાસ મેક્સીમસ)
- > રાષ્ટ્રીય પક્ષી : મોર (પાવો ક્રિસ્ટેટસ)
- > રાષ્ટ્રીય જળચર પ્રાણી : ગંગા ડોલ્ફીન
- > રાષ્ટ્રીય વૃક્ષ : વડ (ફાઈકસ બેન્ધાલિસિસ)
- > રાષ્ટ્રીય ફૂલ : કમળ (નેલમ્બો ન્યૂસિપેરા ગાર્ટન)
- > રાષ્ટ્રીય ફળ : કેરી (મેન્ગિફેરા ઈન્ડિકા)
- > રાષ્ટ્રીય રમત : હોકી
- > રાષ્ટ્રગાન : જન ગણ મન (કવિ શ્રી રવીન્દ્રનાથ ટાગોર)
- > રાષ્ટ્રગીત : વંદે માતરમ્ (કવિ શ્રી બંકિમચંદ્ર ચેટરજી)
- > રાષ્ટ્રીય ધ્વજ ગીત : ઝંડા ઊંચા રહે હમારા
- > રાષ્ટ્રીય પ્રતીક : સારનાથમાં આવેલ અશોક સ્તંભ પરની ચાર સિંહવાળી આકૃતિ
- > રાષ્ટ્રીય નદી : ગંગા
- > રાષ્ટ્રીય પર્વો : 26 જાન્યુઆરી - ગણતંત્ર દિવસ, 15 ઓગસ્ટ - સ્વતંત્રતા દિવસ, 2 ઓક્ટોબર - ગાંધી જયંતિ
- > રાષ્ટ્રીય ચલણ (મુદ્રા) : રૂપિયો (₹)
- > રાષ્ટ્રીય પીણું : ચા (કેમલિબા સિનાન્સિમ)
- > રાષ્ટ્રીય નારો : સત્યમેવ જયતે
- > સર્વોચ્ચ રાષ્ટ્રીય પુરસ્કાર : ભારતરત્ન

ભારતની અંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ

1. ઉત્તરમાં : ચીન, નેપાળ
2. ઉત્તર પૂર્વમાં : ભૂટાન, ચીન
3. ઉત્તર પશ્ચિમમાં : પાકિસ્તાન, અફઘાનિસ્તાન
4. દક્ષિણમાં : હિંદ મહાસાગર
5. દક્ષિણ પૂર્વમાં : બંગાળની ખાડી
6. દક્ષિણ પશ્ચિમમાં : અરબ સાગર
7. પૂર્વમાં : મ્યાનમાર, બાંગ્લાદેશ
8. પશ્ચિમમાં : પાકિસ્તાન

ભારતની વસતી તથા વિસ્તાર

- > રાજધાની : નવી દિલ્હી
- > ક્ષેત્રફળ : 32,87,263 ચોરસ કિ.મી.
- > વસતી : 1 અજબ, 21 કરોડ, 1 લાખ, 93 હજાર, 422 (2011 વસતી ગણતરી અનુસાર)
- > સ્ત્રી સંખ્યા : 58,64,69,174
- > પુરુષ સંખ્યા : 62,37,24,248
- > વસતી ટકામાં : 17.5% (વિશ્વની કુલ વસતીમાં ભારતની વસતી)
- > વસતી ગીચતા : 382 વ્યક્તિ પ્રતિ ચોરસ કિ.મી.
- > વસતી વૃદ્ધિ દર : 17.64% (2001-2011)

- > રાજ્યોની સંખ્યા : 28
- > કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશોની સંખ્યા : 8 (ચંદીગઢ, દિલ્હી, દાદરા અને નગર હવેલી અને દમણ અને દીવ, પુદુચેરી, લક્ષદ્વીપ, અંદામાન અને નિકોબાર ટાપુઓ, જમ્મુ-કાશ્મીર, લદાખ)
- > ક્ષેત્રફળની દૃષ્ટિએ સૌથી મોટું રાજ્ય : રાજસ્થાન (3,42,239 ચોરસ કિ.મી.)
- > ક્ષેત્રફળની દૃષ્ટિએ સૌથી નાનું રાજ્ય : ગોવા (3,702 ચોરસ કિ.મી.)
- > ક્ષેત્રફળની દૃષ્ટિએ સૌથી મોટો કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ : લદાખ
- > ક્ષેત્રફળની દૃષ્ટિએ સૌથી નાનો કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ : લક્ષદ્વીપ
- > વસતીની દૃષ્ટિએ સૌથી નાનું રાજ્ય : સિક્કિમ
- > વસતીની દૃષ્ટિએ સૌથી મોટું રાજ્ય : ઉત્તરપ્રદેશ
- > વસતીની દૃષ્ટિએ સૌથી નાનો કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ : લક્ષદ્વીપ
- > વસતીની દૃષ્ટિએ સૌથી મોટો કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ : દિલ્હી
- > સૌથી ઓછી વસતી ગીચતા ધરાવતું રાજ્ય : અરુણાચલ પ્રદેશ
- > સૌથી વધુ વસતી ગીચતા ધરાવતું રાજ્ય : બિહાર
- > સૌથી ઓછી વસતી ગીચતા ધરાવતો કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ : લદાખ
- > સૌથી વધુ વસતી ગીચતા ધરાવતો કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ : દિલ્હી
- > ઉત્તર દક્ષિણ લંબાઈ : 3214 કિ.મી.
- > પૂર્વ પશ્ચિમ લંબાઈ : 2933 કિ.મી.
- > ભારતના બંધારણમાં અનુચિત-1માં દેશનું નામ 'ઈન્ડિયા તથા ભારત' દર્શાવવામાં આવ્યું છે
- > સૌથી ઓછી વસતી ધરાવતો જિલ્લો : દિબાંગ (અરુણાચલપ્રદેશ)
- > સૌથી વધુ વસતી ધરાવતો જિલ્લો : થાણે (મહારાષ્ટ્ર)
- > વિસ્તાર ક્રમ અનુસાર સૌથી નાનો જિલ્લો : માહે (પુદુચેરી)
- > વિસ્તાર ક્રમ અનુસાર સૌથી મોટો જિલ્લો : કચ્છ (ગુજરાત)
- > સૌથી નાનું નગર ધરાવતું રાજ્ય : ઉત્તરપ્રદેશ
- > સૌથી વધુ તાલુકા ધરાવતું રાજ્ય : આંધ્રપ્રદેશ
- > સૌથી વધુ ગામડા ધરાવતું રાજ્ય : ઉત્તરપ્રદેશ
- > સૌથી વધુ જિલ્લા ધરાવતું રાજ્ય : ઉત્તરપ્રદેશ
- > સૌથી વધુ સાક્ષરતા ધરાવતું રાજ્ય : કેરળ
- > સૌથી વધુ સાક્ષરતા ધરાવતો જિલ્લો : સેરચિપ (મિઝોરમ)
- > સૌથી ઓછી સાક્ષરતા ધરાવતું રાજ્ય : બિહાર
- > સૌથી ઓછી સાક્ષરતા ધરાવતો જિલ્લો : અલિરાજપુર (મધ્યપ્રદેશ)

ભારતમાં સૌપ્રથમ

ભારતમાં સૌપ્રથમ પ્રારંભ

- > પ્રથમ મૂક ફિલ્મ - રાજા હરિશ્ચંદ્ર
- > પ્રથમ વસતી ગણતરી - ઈ.સ. 1872
- > પ્રથમ નિયમિત વસતી ગણતરી - ઈ.સ. 1881 (લોર્ડ રિપન)
- > ભારતનું પ્રથમ સમાચાર પત્ર - બંગાળ ગેઝેટ (અંગ્રેજી ભાષામાં)
- > પ્રથમ કોટન (સુતરાઉ) ટેક્સટાઈલ મિલ - ઇ બોમ્બે સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કંપની
- > પ્રથમ ટેસ્ટટ્યૂબ બેબી - દુર્ગા (કનુપ્રિયા અગ્રવાલ)
- > ભારતીય ભાષાનું પ્રથમ સમાચાર પત્ર - સમાચાર દર્પણ(બંગાળી)
- > પ્રથમ દૂરદર્શન કેન્દ્ર - નવી દિલ્હી
- > પ્રથમ હિન્દી સમાચાર પત્ર - ઉદન્ત માર્તંડ
- > પ્રથમ બોલતી ફિલ્મ - આલમ આરા
- > આંતરરાષ્ટ્રીય દૂરસંચાર સેવા - મુંબઈથી લંડન
- > પ્રથમ તારલાઈન - ડાયમંડ હાર્બર થી કોલકાતા

ભારતના વિવિધ રાજ્યો

ગુજરાત

સ્થાપના : 1960

રાજધાની : ગાંધીનગર

ભારતમાં ક્ષેત્રફળ : 5.97%

સાક્ષરતા : 79.31%

વસતી ગીચતા : 308/ચો.કિમી.

જાતિ પ્રમાણ : 919

- > રાજ્ય પક્ષી : સુરખાબ
- > રાજ્ય વૃક્ષ : આંબો
- > રાજ્ય પ્રાણી : એશીયાઈ સિંહ
- > આંતરરાજ્ય સરહદ : રાજસ્થાન, મધ્યપ્રદેશ અને મહારાષ્ટ્ર
- > સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ આંતરરાષ્ટ્રીય એરપોર્ટ : અમદાવાદ
- > લોકનૃત્ય : ગરબા
- > જ્યોતિર્લિંગ : (i) સોમનાથ (ii) નાગેશ્વર
- > લિગ્નાઈટ કોલસાનો સૌથી મોટો ભંડાર : પાન્દ્રો
- > બોકસાઈટના ઉત્પાદનમાં બીજું સ્થાન
- > અક્રીકના ઉત્પાદનમાં પહેલું સ્થાન
- > ફ્લોરસ્પારના ઉત્પાદનમાં પહેલું સ્થાન
- > એરંડાના ઉત્પાદનમાં વિશ્વમાં પ્રથમ સ્થાન
- > મગફળી અને કપાસના ઉત્પાદનમાં અગ્રેસર
- > કપડાં ઉદ્યોગ સંશોધન સંસ્થા : અમદાવાદ
- > કેન્દ્રીય મીઠું અને સમુદ્રી રસાયણ સંશોધન સંસ્થા : ભાવનગર
- > પ્લાઝમા સંશોધન કેન્દ્ર : ગાંધીનગર
- > પંડિત દિનદયાલ બંદર (કંડલા બંદર) : કચ્છ
- > દહેજ બંદર : ભરૂચ, મુંદ્રા બંદર : કચ્છ
- > અલંગ : જહાજ ભાંગવાનું કેન્દ્ર
- > દેશની પ્રથમ રેલવે યુનિવર્સિટી : વડોદરા
- > સૌથી લાંબો દરિયાકિનારો (1600 કિમી.)
- > આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ : પાકિસ્તાન

મધ્યપ્રદેશ

સ્થાપના : 1956

રાજધાની : ભોપાલ

ભારતમાં ક્ષેત્રફળ : 9.38%

સાક્ષરતા : 70.63%

વસતી ગીચતા : 236 ચો.કિમી.

જાતિ પ્રમાણ : 931

- > રાજ્ય પક્ષી : એશીયાઈ શાહી બુલબુલ
- > રાજ્ય વૃક્ષ : વડ
- > રાજ્ય પ્રાણી : બારાસીંગા
- > આંતરરાજ્ય સરહદ : ઉત્તરપ્રદેશ, મહારાષ્ટ્ર, છત્તીસગઢ, ગુજરાત, રાજસ્થાન

- > દેવી અહલ્યાબાઈ હોલ્કર આંતરરાષ્ટ્રીય એરપોર્ટ : ઈન્દોર
- > રાજા ભોજ આંતરરાષ્ટ્રીય એરપોર્ટ : ભોપાલ
- > જ્યોતિર્લિંગ : (i) મહાકાલેશ્વર જ્યોતિર્લિંગ : ઉજ્જૈન
(ii) ઓમકારેશ્વર જ્યોતિર્લિંગ : માંધાતા
- > સાંચીનો સ્તૂપ, ભીમબેટકાની ગુફા
- > નેપાનગર, હોશંગાબાદ નોટ છાપવાના કાગળ બનાવવાનું સરકારી કારખાનું
- > ચણા, સોયાબીનના ઉત્પાદનમાં અગ્રેસર
- > તાંબાના ઉત્પાદનમાં ભારતમાં પ્રથમ
- > મેંગેનીઝના ઉત્પાદનમાં ભારતમાં ત્રીજું
- > ભારતમાં સૌથી વધારે અનુસૂચિત જનજાતિની વસતી ધરાવતું રાજ્ય (1,53,16,784)
- > પશ્ચિમ-મધ્ય રેલવેનું મુખ્ય મથક : જબલપુર

મહારાષ્ટ્ર

સ્થાપના : 1960

રાજધાની : મુંબઈ

ભારતમાં ક્ષેત્રફળ : 9.36%

સાક્ષરતા : 82.91%

વસતી ગીચતા : 356 ચો.કિમી.

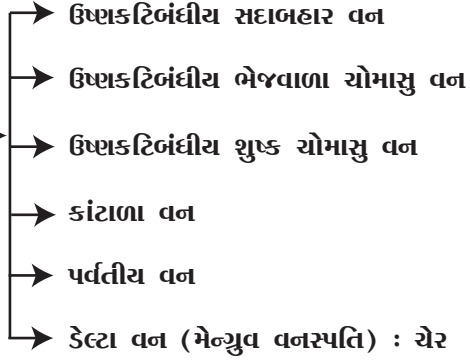
જાતિ પ્રમાણ : 929

- > રાજ્ય પક્ષી : યલો ફુટ ગ્રેન પીજન
- > રાજ્ય વૃક્ષ : આંબો
- > રાજ્ય પ્રાણી : ભારતીય મહાકાચ ખીસકોલી
- > આંતરરાજ્ય સરહદ : કર્ણાટક, ગોવા, ગુજરાત, તેલંગાણા, મધ્યપ્રદેશ
- > છત્રપતિ શિવાજી આંતરરાષ્ટ્રીય એરપોર્ટ - મુંબઈ
- > મહારાષ્ટ્રના લોકપ્રિય તહેવાર : ગુડી પડવો, ગણેશ ચતુર્થી
- > લોકનૃત્ય : લાવણી, તમાશા, ગૌરીયા, નકટા, કોલી
- > જ્યોતિર્લિંગ : (i) વૈજનાથ જ્યોતિર્લિંગ : પરલી
(ii) ભીમાશંકર જ્યોતિર્લિંગ : ભીમાશંકર
(iii) ધૃષ્ણેશ્વર જ્યોતિર્લિંગ : વેરુળ
- > 'રંગોળી'એ મહારાષ્ટ્રની લોકકથા છે.
- > સાંઈબાબા - શીરડી
- > મેંગેનીઝના ઉત્પાદનમાં ભારતમાં બીજા ક્રમે
- > બોમ્બેહાઈ તેલ ક્ષેત્ર ભારતમાં પ્રથમ
- > ડુંગળી અને તુવેરના ઉત્પાદનમાં અગ્રેસર
- > ભારતમાં સૌથી મોટું રોડ નેટવર્ક ધરાવતું રાજ્ય.
- > મુંબઈ મેટ્રોરેલની શરૂઆત વર્ષ 2014માં થઈ.
- > નેશનલ ડિકેન્સ એકેડમી - ખડકવાસલા
- > અજંતા - ઈલોરાની ગુફા : ઔરંગાબાદ
- > ટાટા ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ફન્ડામેન્ટલ રિસર્ચ - મુંબઈ
- > ઈન્ડિયન સિક્યોરિટી ગ્રેસ - નાસિક રોડ, પૂણે
- > ભારતીય મોસમ વેધશાળા - પૂણે
- > ભાભા અણુ સંશોધન કેન્દ્ર (BARC) - ટ્રોમ્બે

■ ભારતની વનસ્પતિઓના પ્રકારો

- > વનસ્પતિઓના પ્રકાર, જળવાયુ તથા પારિસ્થિતિકીના આધાર પર ભારતીય પ્રાકૃતિક વનસ્પતિને નિમ્ન રૂપમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય :

વનસ્પતિના પ્રકારો

1. ઉષ્ણકટિબંધીય સદાબહાર વન

- > 200 સેમી.થી વધારે વરસાદ ધરાવતા ક્ષેત્રોમાં આ પ્રકારના વન જોવા મળે છે.
- > આ વનોનું મુખ્ય ક્ષેત્ર સહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમ ઘાટી)નો પશ્ચિમ ભાગ, શીલોંગ પહાર (ઉત્તર પૂર્વ ભારત) અને આંદામાન નિકોબાર તથા લક્ષદ્વીપ ટાપુઓ છે.
- > ઉત્તર સહ્યાદ્રિ ક્ષેત્રોમાં આ વનને “સોલા” નામથી ઓળખવામાં આવે છે. આ વનમાં જોવા મળતી મુખ્ય વનસ્પતિઓ મહોગની, વાંસ, અબનુસ, બેત, સીકોના, સીસમ, રબર, નારિયેળી વગેરે છે.
- > આ વનોમાં સામાન્ય રીતે વર્ષ દરમિયાન તાપમાન ઊંચું રહે છે. (સરેરાશ 24° સેલ્શિયસ)
- > આ વન મસાલાના બગીચાઓ માટે પણ વધારે મહત્વપૂર્ણ છે.

2. ઉષ્ણકટિબંધીય ભેજવાળા ચોમાસુ વન :

- > આ પ્રકારના વનને પાનખરના વન પણ કહે છે.
- > 100 થી 200 સેમી વરસાદવાળા ક્ષેત્રમાં આ પ્રકારના વન જોવા મળે છે.
- > ભારતમાં આ વન પશ્ચિમ ઘાટ પવનના પૂર્વ ઢાળ ઉપર તળેટી ક્ષેત્ર, બિહાર, પશ્ચિમ બંગાળ, ઓડિશા વગેરેમાં જોવા મળે છે.
- > આ પ્રકારના વનમાં સાગ, સીસમ, સાબુ, મહુલે, વાંસ, ખેર, ત્રીફળા, ચંદન વગેરે જેવા વૃક્ષો જોવા મળે છે જે આર્થિક દ્રષ્ટિકોણથી મહત્વના છે.
- > નિર્વનીકરણને કારણે આવા વનોનું ક્ષેત્રફળ ઘટી રહ્યું છે.

3. ઉષ્ણકટિબંધીય શુષ્ક ચોમાસુ વન

- > આ વનસ્પતિઓ 60 થી 100 સેમી. વરસાદ ધરાવતા ક્ષેત્રમાં જોવા મળે છે.
- > આ વનસ્પતિ મુખ્યત્વે પશ્ચિમી મધ્ય પ્રદેશ, દક્ષિણ-પશ્ચિમ ઉત્તર પ્રદેશ, ઉત્તર ગુજરાત તથા પૂર્વ રાજસ્થાન અને પશ્ચિમ ઘાટ પર્વતના વર્ષાછાયા પ્રદેશમાં જોવા મળે છે.

- > આ ક્ષેત્રમાં વરસાદ ઓછો હોવાથી વનસ્પતિ ગીચતા તથા તેની ઊંચાઈ ઓછી જોવા મળે છે.

- > મહુડો, પલાશ, આમળા, કીકર વગેરે વૃક્ષો આ ક્ષેત્રમાં જોવા મળે છે.

4. કાંટાળા વન

- > આ પ્રકારના વન ગુજરાત-રાજસ્થાન તથા પંજાબ ભાગમાં જોવા મળે છે જ્યાં વાર્ષિક વરસાદ 60 સેમી.થી ઓછો હોય છે.
- > મધ્યપ્રદેશના ઈન્દોર તથા આંધ્રપ્રદેશના કુર્નુલ પહાડી ક્ષેત્રમાં પણ આ પ્રકારના વન જોવા મળે છે.
- > આ પ્રકારના વનમાં બાવળ, ખેર, ખજૂર, બોર, નાગ ફણી વગેરે વનસ્પતિ જોવા મળે છે.

5 પર્વતીય વન

- > ઊંચાઈ વધવાની સાથે આબોહવામાં ખાસ કરીને તાપમાન તથા વરસાદમાં પરિવર્તન આવે છે માટે પર્વતીય ભાગોમાં ઊંચાઈની સાથે વનસ્પતિના સ્વરૂપમાં પરિવર્તન આવે છે.
- > આ ક્ષેત્રમાં ઊંચાઈ વધવાની સાથે ઉષ્ણકટિબંધીયથી લઈને અલ્પાઈન પ્રકારની વનસ્પતિ જોવા મળે છે.
- > 1500 મીટરની ઊંચાઈ સુધી પાનખર વન જોવા મળે છે અને 1500 થી 3500 મીટરની ઊંચાઈ સુધી કોણીય સદાબહાર વન જોવા મળે છે. આ વૃક્ષોનું લાકડું નરમ હોય છે.

- > આ પ્રકારના વનમાં દેવદાર, સ્પ્રુસ, સિલ્વર ફર તથા ચીડ વગેરે વૃક્ષો જોવા મળે છે.

6 મેન્યુવ/ચેર વન

- > પહાડોનું તાપમાન ઓછું હોવાને જ્યાં મળે છે, ત્યાં દલદલીય ક્ષેત્ર બને છે. આ ક્ષેત્રમાં મેન્યુવ/ચેર વન વિસ્તૃત થાય છે.
- > ભારતમાં જે બંગાળમાં સુંદરવન તથા દક્ષિણ ભારતમાં મહાનદી-કોલ્કાતા-કાવેરી પહાડોના મુખત્રિકોણપ્રદેશ પાસે આ વન જોવા મળે છે.
- > મેન્યુવ/ચેર, સુંદરી, કેજુરીના અને કેવડો આ વનના મુખ્ય વૃક્ષ છે.
- > આ પ્રકારના વન પશ્ચિમ બંગાળમાં સૌથી વધારે છે તથા બીજા ક્રમે ગુજરાતમાં છે અને ત્રીજા ક્રમે આંધ્રપ્રદેશમાં છે.

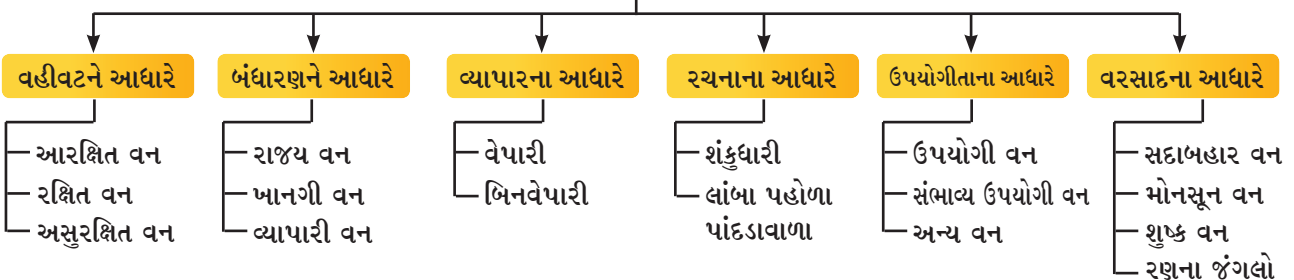
(A) વહીવટને આધારે

(1) આરક્ષિત જંગલો (Reserved Forest)

- > આવા જંગલો સરકારની પ્રત્યક્ષ દેખરેખ હેઠળ આવરી લેવાય છે. આવા જંગલોનું લાકડું તથા જંગલી પેદાશો કાયમીરૂપે સુરક્ષિત રાખવામાં આવે છે.
- > આવા જંગલોમાં પશુ ચરાવવાની કે ખેતી કરવા પર પ્રતિબંધ હોય છે. ભારતના કુલ જંગલ વિસ્તારના લગભગ 54% જંગલો આ પ્રકારના છે.

વનોનું વર્ગીકરણ

વનોનું વર્ગીકરણ

(2) રક્ષિત જંગલો (Protected Forest)

- > આ જંગલો સરકારના સામાન્ય નિયમો અને પ્રતિબંધ હેઠળ હોય છે.
- > આ જંગલમાં નિયમોને આધીન પશુ ચરાવવાની કે ખેતી કરવાની છૂટ આપવામાં આવે છે.
- > ભારતના કુલ જંગલ વિસ્તારના લગભગ 29% જંગલો આ પ્રકારના છે.

(3) અસુરક્ષિત જંગલો (Unprotected Forest)

- > અમુક દુર્ગમ જંગલો બિનવર્ગીકૃત હોય છે. કે જ્યાં પશુચારણ કે વૃક્ષો કાપવા પર પ્રતિબંધ હોતો નથી.
- > ભારતના કુલ જંગલ વિસ્તારના લગભગ 17% જંગલો આ પ્રકારના છે.

(B) બંધારણને આધારે**(1) રાજ્ય વન :**

- > આ વન કેન્દ્ર કે રાજ્ય સરકારના હસ્તક સંપૂર્ણ નિયંત્રણમાં હોય છે.
- > દેશના લગભગ 94% વનનો સમાવેશ રાજ્યવનમાં થાય છે.

(2) વ્યાપારી વન :

- > વનોની માલિકી ગ્રામપંચાયત, જિલ્લા બોર્ડ, શહેરી પ્રદેશ, નગર બોર્ડ કે નગર નિયમના આધીન હોય છે.
- > વાણિજ્યિક વનમાં દેશના લગભગ 5% વનનો સમાવેશ થાય છે.

(3) ખાનગી વન :

- > ખાનગી વનની માલિકી ખાનગી લોકોની હોય છે.
- > દેશના કુલ વન ક્ષેત્રમાં લગભગ 1% વન ખાનગી વન છે.

(C) વ્યાપારના આધારે**(1) વેપારી વન :**

- > આ વનોમાં અવર-જવર સરળ હોય છે.
- > દેશના કુલ વન ક્ષેત્રમાં 82% વનનો સમાવેશ વ્યાપારી વન પ્રકારના વનમાં થાય છે.

(2) બિનવેપારી વન :

- > આ વન ઊંચા પર્વતીય વિસ્તારમાં આવેલા હોય છે. અવર-જવર સરળ હોતી નથી.
- > દેશના કુલ વન ક્ષેત્રના 18% વનનો સમાવેશ બિનવેપારી વનમાં થાય છે.

(D) રચનાના આધારે

- > બનાવટની આધાર પર તથા પાંદડાની બનાવટના આધાર પર ભારતીય વનને બે ભાગમાં વહેંચેલ છે.

(1) શંકુધારી વન :

- > શંકુધારી વન એ શીતોષ્ણ પ્રકારના વન છે.
- > આવા વન દેશના કુલ વનક્ષેત્રના લગભગ 6.5% ભાગ પર આવેલ છે.

(2) લાંબા પહોળા પાંદડાવાળા વન :

- > આ પ્રકારના વન શીતોષ્ણ અને ઉષ્ણકટિબંધીય વરસાદી વન છે.
- > આ વન દેશના કુલ વન ક્ષેત્રના 94% ભાગમાં જોવા મળે છે.
- > આવા વન પર્વતીય પ્રદેશમાં, પહાર તથા મેદાની પ્રદેશમાં જોવા મળે છે.

(E) ઉપયોગીતાના આધારે**(1) ઉપયોગી વન :**

- > આ પ્રકારના વન દેશના કુલ વન ક્ષેત્રના લગભગ 58% ભાગ પર જોવા મળે છે.

(2) સંભાલ્ય-ઉપયોગી વન :

- > આ પ્રકારના વનને ભવિષ્યમાં ઉપયોગ હેતુ આરક્ષિત રાખવામાં આવે છે.
- > દેશના કુલ વન ક્ષેત્રના લગભગ 22% ભાગમાં આ વન જોવા મળે છે.

(3) અન્ય વન :

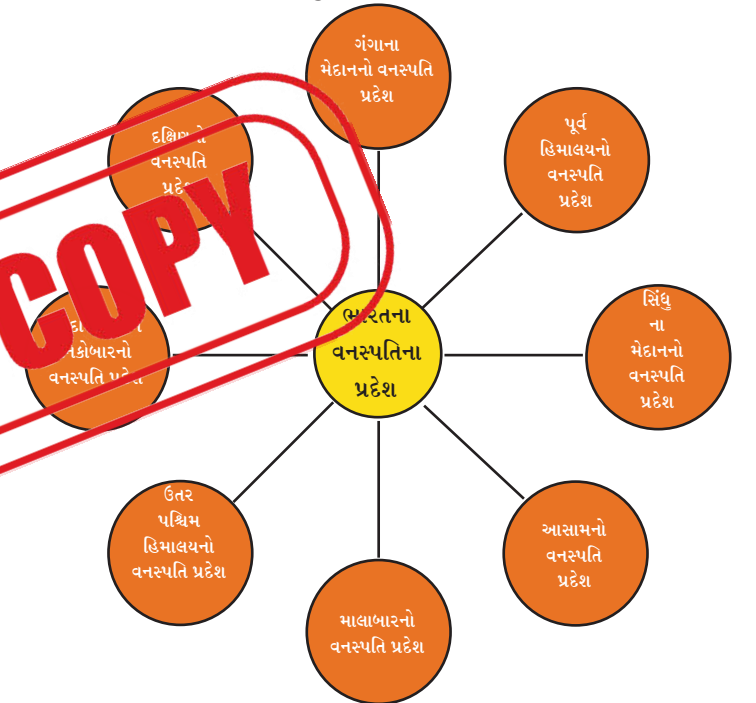
- > આ પ્રકારના વનના ઉપયોગ પર કોઈ પ્રકારનો પ્રતિબંધ હોતો નથી.
- > દેશના કુલ વન ક્ષેત્રના લગભગ 20% ભાગ પર આવા વન આવેલ છે.

(F) વરસાદના આધારે

- > એલ. ડી. સ્ટેમ્પ દ્વારા આવા વનને નીચે મુજબ ચાર ભાગમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યા છે :

ક્રમ	પ્રકાર	પ્રમાણ	વરસાદ (સેમી.)
1	સદાબહાર વન (નિત્યલીલા જંગલો)	આર્દ્ર ભેજવાળા	200 સેમી.થી વધુ
2	મોનસૂન વન (વરસાદી જંગલો)	અર્ધ આર્દ્ર ભેજવાળા	100 થી 200 સેમી.
3	શુષ્ક વન	શુષ્ક	50 થી 100 સેમી.
4	રણના જંગલો	ખૂબ જ શુષ્ક	50 સેમી.થી ઓછો

- > સી.સી. કોલ્ડર દ્વારા 1937માં ભારતના વનસ્પતિ પ્રદેશોને 8 ભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યા જે નીચે મુજબ છે :

ભારતના આઠ વનસ્પતિ ક્ષેત્રો

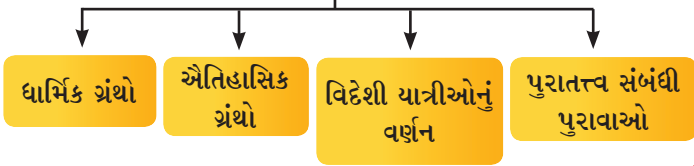
ક્રમ	ક્ષેત્ર	વિસ્તાર	વનસ્પતિનું વિભાજન
1.	ગંગાના મેદાનનો વનસ્પતિ પ્રદેશ	કઠારી મેદાન	આ ક્ષેત્રમાં શેરડી, ચોખા તથા ઘઉંની ખેતી કરવામાં આવે છે.
2.	પૂર્વ હિમાલયનો વનસ્પતિ પ્રદેશ	સિક્કિમથી પૂર્વ દાર્જિલિંગ સુધી	શીતોષ્ણ ક્ષેત્ર : જાયફળ, મોટા ફૂલ, ઓક વગેરે ધરાવતા સદાબહાર વૃક્ષ અને નાના વાંસના જંગલ જોવા મળે છે.
3.	સિંધુના મેદાનનો વનસ્પતિ પ્રદેશ	ઉત્તર ગુજરાત, પશ્ચિમ રાજસ્થાન	આ શુષ્ક અને ગરમ ક્ષેત્રમાં પ્રાકૃતિક વનસ્પતિ જોવા મળે છે.
4.	આસામનો વનસ્પતિ પ્રદેશ	બ્રહ્મપુત્રા અને સુરમા ઘાટી વચ્ચે	આ વનમાં સદાબહાર જંગલ તથા અમુક સ્થળે ગાઢ વાંસની જાડીઓ જોવા મળે છે.

ભારતનો ઇતિહાસ

ઈતિહાસના મુખ્ય સ્ત્રોત

- > મહાકાવ્યો અને પુરાણોમાં ભારતનો ઉલ્લેખ 'ભારતવર્ષ' અર્થાત્ 'ભારત દેશ' તરીકે થયેલો છે.
- > ભારતના નિવાસીઓને 'ભારતીય' અર્થાત્ 'ભરતના સંતાન' કહેવામાં આવે છે.
- > યુનાની લેખકોએ ભારતને 'ઇન્ડિયા' તથા મધ્યકાલીન મુસ્લિમ ઇતિહાસકારોએ તેને 'હિન્દ' અથવા તો 'હિન્દુસ્તાન' તરીકે ઓળખાવ્યું.
- > ભારતવર્ષ શબ્દનો સૌપ્રથમ ઉલ્લેખ હાથી ગુફામાંથી મળે છે.

ઈતિહાસના મુખ્ય સ્ત્રોત

ધાર્મિક ગ્રંથો

- **વેદો**
- > કુલ ચાર વેદો છે.
- **ઋગ્વેદ** ■ **યજુર્વેદ** ■ **સામવેદ** ■ **અથર્વવેદ**
- > આ ચારેય વેદોને 'સંહિતા' પણ કહેવામાં આવે છે.
- > ઋગ્વેદને સૌથી પ્રાચીન વેદ માનવામાં આવે છે. સચુકત રાષ્ટ્રના શૈક્ષણિક, વૈજ્ઞાનિક તથા સાંસ્કૃતિક સંગઠન યુનેસ્કો દ્વારા 'ઋગ્વેદ'ને વિશ્વ ધરોહર સાહિત્યમાં સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

વૈદિક યુગનું સાહિત્ય

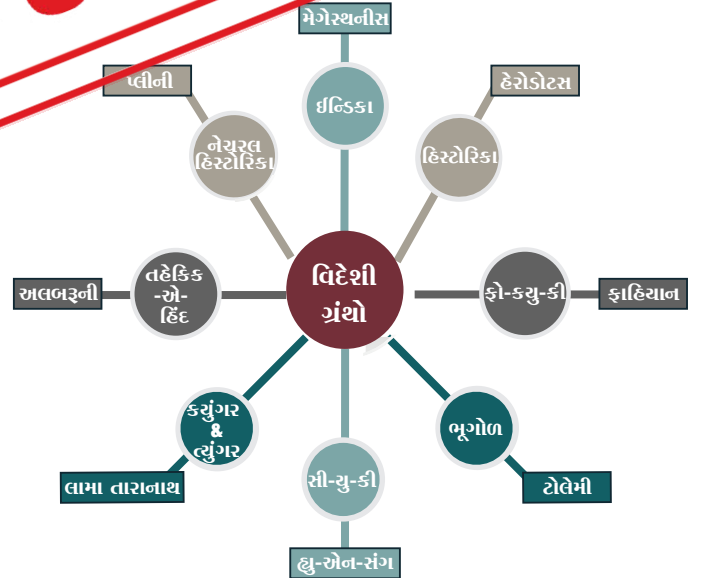
- **મહાકાવ્યો**
- > રામાયણની રચના મહર્ષિ વાલ્મીકિએ કરી હતી.
- > મહાભારતની રચના વેદવ્યાસે કરી હતી. જે વિશ્વનું સૌથી મોટું 'મહાકાવ્ય' છે.
- **જૈન સાહિત્ય**
- > જૈન સાહિત્યનો મુખ્ય ગ્રંથ 'આગમ' માનવામાં આવે છે.
- > જૈન ધર્મનો પ્રારંભિક ઇતિહાસ 'કલ્પસૂત્ર'માંથી મળી આવે છે. જેની રચના ભદ્રબાહુએ કરી હતી.
- **બૌદ્ધ સાહિત્ય**
- > ભારતીય ઇતિહાસની માહિતી માટે બૌદ્ધ સાહિત્યનું ખૂબ જ મહત્ત્વપૂર્ણ યોગદાન છે. આ ગ્રંથોમાં સૌથી મહત્ત્વપૂર્ણ ગ્રંથ 'ત્રિપિટક' છે.
- > બૌદ્ધ ધર્મગ્રંથો પાલી ભાષામાં લખાયેલ છે.

ઐતિહાસિક ગ્રંથો

વિદેશી યાત્રાતુઓનું વર્ણન

- > એટલે કે ઇતિહાસના પિતા કહેવામાં આવે છે.

પુરાતત્ત્વ સંબંધી પુરાવાઓ

- **હાથી ગુફા**
- > 'ભારતવર્ષ' શબ્દનો સૌપ્રથમ ઉલ્લેખ હાથીગુફામાં જોવા મળે છે.
- **એરણ અભિલેખ**
- > સતીપ્રથાનો સૌપ્રથમ લિખિત પુરાવો એરણ અભિલેખમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે.
- **ઇપિગ્રાફી**
- > અભિલેખોનો અભ્યાસ 'ઇપિગ્રાફી' તરીકે ઓળખાય છે.
- > 1837માં જેમ્સ પ્રિન્સેપ દ્વારા સૌપ્રથમવાર બ્રાહ્મીલિપિ ઉકેલી શકાઈ. જેથી અશોકના શિલાલેખ ઉકેલી શકાયા.

પ્રાચીન ભારત

યુગ	સમયગાળો	મુખ્ય ઘટનાક્રમ
પ્રાગ ઐતિહાસિક યુગ	પ્રારંભ થી ઈ.સ. પૂર્વે 3000	આ સમયગાળો આદિમાનવના ઇતિહાસનો સમય છે. આ સમયે માનવી ભોજન માટે શિકાર પર નિર્ભર હતો. ધીરે ધીરે આ યુગમાં અગ્નિ તથા પૈડાની શોધ થઈ હતી.
સિંધુ સંસ્કૃતિ	ઈ.સ. પૂર્વે 2500 થી ઈ.સ. પૂર્વે 1500	પ્રાચીન ભારતની પ્રથમ સભ્યતા સિંધુ ઘાટીની સભ્યતા હતી. સિંધુ નદી આસપાસ તેના પુરાવાઓ મળી આવ્યા હતા. તેથી તેનું નામ સિંધુ ઘાટીની સભ્યતા પડ્યું હતું.
વૈદિકકાળ	ઈ.સ. પૂર્વે 1500 થી ઈ.સ. પૂર્વે 600	આ સમયગાળામાં વેદોનું સંકલન થયું હતું. ત્યારબાદ ઈ.સ. પૂર્વે 1000 આસપાસ લોખંડની શોધ થતા સામાજિક જીવનમાં ક્રાંતિકારી ફેરફારો થયા હતા.
પ્રાચીન ભારતમાં ધાર્મિક આંદોલન	ઈ.સ. પૂર્વે 600 થી ઈ.સ. પૂર્વે 322	આ સમય સુધી સમાજમાં જાતિ વ્યવસ્થા, વર્ણ વ્યવસ્થા વગેરે વ્યવસ્થા રૂપે સ્થપાઈ હતી. તેને કારણે બૌદ્ધ તથા જૈન ધર્મનો વધારે ફેલાવો થયો હતો. આ સમયમાં મહાજનપદોનું નિર્માણ થયું હતું. જેમાં મગધ સર્વશ્રેષ્ઠ મહાજનપદ હતું.
મોર્યયુગ	ઈ.સ. પૂર્વે 322 થી ઈ.સ. પૂર્વે 185	નંદવંશના શાસક ધનાનંદને હરાવીને ચંદ્રગુપ્ત મોર્યએ પોતાના ગુરુ ચાણક્યની મદદથી મોર્યવંશની સ્થાપના કરી હતી. સમ્રાટ અશોક પણ મોર્યવંશના એક મહાન શાસક હતા.
વિદેશી આક્રમણો	ઈ.સ. પૂર્વે 183 થી ઈ.સ. 320	આ સમયે બેક્ટ્રીયન, પાર્થિયન, શક તથા કુષાણોનું આક્રમણ થયું હતું. આક્રમણ બાદ ભારતના મધ્ય એશિયા સાથે વ્યાપારી સંબંધો સ્થાપિત થયા હતા. સોનાના સિક્કાઓનું ચલણ કુષાણોએ શરૂ કર્યું હતું.
દક્ષિણ ભારત (સંગમ યુગ)	ઈ.સ. પૂર્વે 65 થી ઈ.સ. 250	આ સમયે દક્ષિણ ભારતમાં ચૌલ, પાંડય, રાજ્યોનો ઉદય થયો હતો. આ સમયે સંગમ સાહિત્યની રચના થઈ હતી.
ગુપ્ત સામ્રાજ્ય	ઈ.સ. 319 થી ઈ.સ. 520	આ સમયમાં ચંદ્રગુપ્ત પ્રથમે ઉત્તર ભારતમાં ગુપ્ત વંશની સ્થાપના કરી હતી. ઉત્તર ભારતમાં શાસ્ત્રીય યુગનું આગમન થયું હતું. સમુદ્રગુપ્તે ચક્રવર્તી સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરી હતી. આ યુગમાં 'અભિજ્ઞાન શાકુંતલમ્' તથા 'કામસૂત્ર'ની રચના થઈ હતી. આર્યભટ્ટે ખગોળવિજ્ઞાનમાં અદ્ભુત કાર્ય કર્યું હતું. આ સમયે પ્રાચીન ભારતના સુવર્ણકાળ કહેવામાં આવે છે.
નાના નાના રાજ્યોનો યુગ	ઈ.સ. 500 થી ઈ.સ. 606	ઉત્તર ભારતમાં હેટલાક રાજ્યો અને દક્ષિણ ભારતમાં પાંડ્ય, ચેરા, ચોલા, પાલ્યો, શાસકાએ, કનોજના મોખારિયોએ, બંગાળમાં ચંદ્રશાસકોએ તથા મગધમાં મૃગશીરસીએ શાસન કરવાનું શરૂ કર્યું હતું. આ સમયે ભારતમાં સ્થાપી હતી.
હર્ષવર્ધન યુગ	ઈ.સ. 606 થી ઈ.સ. 647	અનુષ્ઠાન યુગ હર્ષવર્ધન સાથે પ્રસિદ્ધ શાસક બન્યા હતા. હૂણોને પરાજિત કરી તેમનું રાજ્ય અનેક ભાગોમાં વિભાજિત થયું હતું.

મધ્યકાલીન ભારતનો ઇતિહાસ

ભારતના રાજપૂત રાજ્યો

■ ગુર્જર પ્રતિહાર વંશ

1. નાગભટ્ટ પ્રથમ

- > ગુર્જર પ્રતિહાર વંશની સ્થાપના 'હરિશ્ચંદ્ર' નામના રાજાએ કરી હતી. પરંતુ આ વંશના પ્રથમ મહત્વપૂર્ણ શાસક નાગભટ્ટ પ્રથમ હતા.
- > ગ્વાલિયરના અભિલેખ પરથી મળતી માહિતી અનુસાર નાગભટ્ટ પ્રથમ આરબોને સિંધથી આગળ વધતા અટકાવવામાં સફળ રહ્યા હતા.

2. વત્સરાજ

- > વત્સરાજ એક શક્તિશાળી શાસક હતા. તેમને પ્રતિહાર સામ્રાજ્યના વાસ્તવિક શાસક માનવામાં આવે છે.
- > વત્સરાજના પુત્ર નાગભટ્ટ દ્વિતીય રાજગાદીએ બેસે છે. તેમણે પ્રતિહાર સામ્રાજ્યની રાજધાની કનોજને બનાવી હતી.

3. મિહિરભોજ

- > મિહિરભોજે બંગાળના પાલ, બુંદેલખંડના ચંદેલ, સિંધના આરબો અને દક્ષિણના રાષ્ટ્રકૂટોને હરાવ્યા હતા.
- > તેમના સમયે રાજધાની કનોજ રાખવામાં આવી હતી.

- > મિહિરભોજના દ્વિતીય કવિ રાજશેખરે 'કર્પૂર મંજરી' અને 'કાવ્યમીમાંસા'ની રચના કરી હતી. મિહિરભોજની સિદ્ધિઓના ઉલ્લેખ 'ગ્વાલિયર પ્રશસ્તિ' અભિલેખમાં કરવામાં આવ્યો.

4. મહેન્દ્રપાલ પ્રથમ

- > મહેન્દ્રપાલની રાજ્યસભામાં પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન રાજશેખર નિવાસ કરતા હતા. જેઓ તેમના રાજગુરુ હતા.
- > રાજશેખરે કર્પૂરમંજરી, કાવ્યમીમાંસા, વિદ્યશાલ ભંજિકા, બાળરામાયણ, ભુવનકોશ તથા હરિવિલાસ જેવા પ્રસિદ્ધ ગ્રંથોની રચના કરી હતી.

5. મહિપાલ

- > મહિપાલના શાસનકાળમાં બગદાદ નિવાસી 'અલ મસૂદી' ગુજરાતમાં આવ્યા હતા.
- > અલ મસૂદીએ ગુર્જર પ્રતિહારને 'અલગુર્જર' તથા રાજાને 'બૌરા' કહીને નવાજ્યા હતા.
- > ગુર્જર પ્રતિહાર વંશના અંતિમ શાસક યશપાલ હતા.
- > ઈ.સ. 1080માં ગઢવાલોએ કનોજ જીતી સામ્રાજ્યનો અંત કર્યો હતો.

ICE FACT :

- > ગુર્જર પ્રતિહાર શાસકો પાસે ભારતના સર્વશ્રેષ્ઠ ઘોડેસવારો હતા.
- > તે સમયે ભારતીય ઘોડાઓની મધ્યએશિયા અને આરબ દેશો આયાત કરતા હતા.

- > ઔરંગઝેબે તેમને કેદ કરી લીધા અને “જયપુર ભવન” આગ્રામાં નજરકેદ રાખ્યા હતા. પરંતુ હોશિયારીથી શિવાજી ત્યાંથી પલાયન થઈ ગયાં.
- > શિવાજીએ ઈ.સ. 1664 અને ઈ.સ. 1670માં મુઘલ સામ્રાજ્યનું સમૃદ્ધ બંદર સુરત લૂંટ્યું.
- > ઈ.સ. 1670માં શિવાજીએ સિંહગઢનો કિલ્લો મેળવવા માટે કરેલા સંઘર્ષ દરમિયાન તાનાજી માલસુરે નામના સરદાર ગુમાવ્યા હતા. તેમના માટે શિવાજીએ ઉદ્દગાર વ્યક્ત કરતા કહ્યું હતું કે, ‘ગઢ આલા, પણ સિંહ ગેલા.’ ત્યાર બાદ કોંડાણના કિલ્લાનું નામ તાનાજી માલસુરેના બલિદાનને કારણે સિંહગઢ રાખવામાં આવ્યું હતું.
- > ઈ.સ. 1674માં શિવાજીએ રાયગઢના કિલ્લામાં વિશ્વેશ્વર ગંગાભટ્ટ પાસે રાજ્યાભિષેક કરાવી શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે ‘છત્રપતિ’ નામ ધારણ કર્યું. 12 એપ્રિલ, 1680ના રોજ શિવાજીનું મૃત્યું થયું.

● શિવાજીની કર વ્યવસ્થા :

સોય :

- > નિર્ભળ રાજ્યોના સંરક્ષણની જવાબદારી લઈ તે રાજ્ય પાસેથી વસૂલવામાં આવતો કર (25%) હતો.

સરદેશમુખી :

- > શિવાજીના આધિપત્યો હેઠળના ખેડૂતો પાસેથી આવકનો 10% ભાગ ઉઘરાવવામાં આવતો હતો.
- > અન્ય રાજ્યોથી રક્ષણ માટે.

શિવાજીના મૃત્યુ પછીનો મરાઠા યુગ (પેશ્વા યુગ)

- > ઈ.સ.1680માં શિવાજીના મૃત્યુબાદ શંભાજી સમ્રાજ્યની સ્થાપના થઈ.
- > ઈ.સ.1689માં ઔરંગઝેબ સામેના યુદ્ધમાં શિવાજીનું મૃત્યું થયું અને તેમના પુત્ર શાહુ અને પત્ની ચેશુબાઈને જેલમાં પુરવામાં આવ્યાં.ત્યાર બાદ તેમના નાના ભાઈ રાજારામ છત્રપતિ બન્યા.
- > ઈ.સ.1700માં રાજારામનું મૃત્યુ થતા તેમના સગીરવયના પુત્ર શિવાજી બીજા વતી તેમની પત્ની તારાબાઈએ શાસન સંભાળ્યું.
- > ઈ.સ.1707માં ઔરંગઝેબના મૃત્યુ બાદ મુઘલ શાસક બહાદુરશાહ પ્રથમે શંભાજીના પુત્ર શાહુને નજરકેદમાંથી મુક્ત કર્યાં.
- > શાહુ અને તારાબાઈ વચ્ચે સત્તા માટે સંઘર્ષ શરૂ થયા હતા. જેમાં શાહુનો વિજય થતા શાહુએ સતારા અને તારાબાઈએ કોલ્હાપુરને રાજધાની બનાવી હતી.

પેશ્વા યુગ

ઈ.સ. 1713-20	બાલાજી વિશ્વનાથ
ઈ.સ. 1720-40	બાજુરાવ પ્રથમ
ઈ.સ. 1740-61	બાલાજી બાજુરાવ
ઈ.સ. 1761-72	માધવરાવ પ્રથમ
ઈ.સ. 1772-73	નારાયણરાવ
ઈ.સ. 1773-96	માધવરાવ-2
ઈ.સ. 1796-1818	બાજુરાવ-2

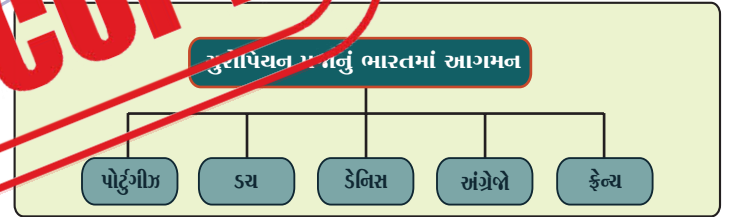
આધુનિક ભારતનો ઇતિહાસ

યુરોપીયન પ્રજાનું ભારતમાં આગમન

■ પ્રસ્તાવના

- > ઈ.સ. 1453માં એશિયા અને યુરોપના વેપારી માર્ગનું મુખ્ય પ્રવેશદ્વાર ગણાતા કોન્સ્ટેન્ટિનોપલ (હાલનું ઇસ્તંબુલ) તુર્કોએ જીતી લેતા જમીનમાર્ગ બંધ થયો હતો.
- > મરીમસાલા, કાપડ, ગળી, રેશમીકાપડ, શણ વગેરેની અનિવાર્યતા સર્જતા એશિયા તરફનો નવો જળમાર્ગ શોધવાની ફરજ પડી.
- > પોર્ટુગલના રાજા પ્રિન્સ હેનરીએ સાહસવીરોને જળમાર્ગ શોધવા પ્રેરણા આપીને નૌકાશાળાઓ શરૂ કરાવી. જેથી તેને ‘હેનરી ધી નેવીગેટર’ ઉપનામ મળ્યું.
- > નવો જળમાર્ગ શોધવા સ્પેનના રાજાની આર્થિક મદદથી ક્રિસ્ટોફર કોલંબસે જળમાર્ગ શોધવાની સાહસયાત્રાનો આરંભ કર્યો.
- > તેમણે એટલેન્ટીક મહાસાગરમાં આવેલા વેસ્ટ ઈન્ડીઝ ટાપુ પરની શોધ કરી હતી. આગળ જતાં અમેરિગો વેસ્પુચી નામના ઈટાલિયન ખલાસીએ પૂરતા પુરાવાઓ સાથે સાબિત કરતા, તેના નામ પરથી આ નવો શોધાયેલ દેશ ‘અમેરિકા’ તરીકે ઓળખાયો.
- > ઈ.સ. 1498માં પોર્ટુગીઝ ખલાસી વાસ્કો-દ-ગામા પોર્ટુગલના લિસ્બન બંદરેથી નીકળી આફ્રિકાના ‘કેપ ઓફ ગુડ હોપ’ બંદરે પહોંચ્યા ત્યાંથી કચ્છના કાનજીમાં આગમન અને અહિંમદ ઈબ્ન મજહ સાથે મળીને દ.ભારતમાં કેરલના પોર્ટુગીઝ બંદરે પહોંચ્યા. જેમાં રાજા ઝામોરિનનું શાસન હતું.

યુરોપીયન પ્રજાનો ભારતમાં આગમનનો ક્રમ

યુરોપીયન કંપનીની સ્થાપના

ક્રમ	કંપની	વર્ષ
1.	પોર્ટુગીઝ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની	ઈ.સ. 1498
2.	બ્રિટિશ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની	ઈ.સ. 1600
3.	ડચ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની	ઈ.સ. 1602
4.	ડેનિશ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની	ઈ.સ. 1616
5.	ફ્રેન્ચ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની	ઈ.સ. 1664
6.	સ્પેનિશ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની	ઈ.સ. 1731

■ પોર્ટુગીઝ

- > ઈ.સ. 1498માં સૌપ્રથમ વાસ્કો-દ-ગામાએ કાલિકટના રાજા ઝામોરીનના દરબારમાંથી વેપાર માટેની પરવાનગી મેળવી હતી.
- > પોર્ટુગીઝોના આ દરિયાઈ સામ્રાજ્યને ‘એસ્ટાદો-દ-ઈન્ડિયા’ નામ આપવામાં આવ્યું હતું.
- > સૌપ્રથમ પોર્ટુગીઝ ગવર્નર ‘ફ્રાન્સીસ-ડી-અલ્મોડા’ હતા.
- > ફ્રાન્સીસ-ડી-અલ્મોડાએ તુર્કી, ગુજરાત અને મિસરની સંયુક્ત સેનાને પરાજિત કર્યા અને દીવ પર કબ્જો જમાવી દીધો. તેથી તેઓ સૌથી વધુ શક્તિશાળી બની ગયા.

> કુંભ અથવા તો પૂર્ણ કુંભ મેળો દર બાર વર્ષે યોજાય છે. જ્યારે આ મેળો બે પૂર્ણ કુંભ મેળાની વચ્ચે છ વર્ષે યોજાતો હોવાથી તેને અર્ધ કુંભ મેળો કહે છે.

■ એશિયાનો સૌથી મોટો પશુમેળો - સોનપુર (બિહાર)

- > ભારતમાં બિહાર રાજ્યના સોનપુર ખાતે દર વર્ષે કાર્તિકી પૂર્ણિમાના દિવસે મેળો ભરાય છે.
- > સોનપુરનો મેળો એશિયાના સૌથી મોટા પશુ મેળા તરીકે ઓળખાય છે.
- > આ મેળામાં મોટા પાયે પશુઓની લેવડ-દેવડ થાય છે.
- > એવું માનવામાં આવે છે કે મુઘલ બાદશાહ અકબરે અને ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યએ આ મેળામાંથી હાથીની ખરીદી કરી હતી.

ભારતની સંસ્કૃતિ વિશે અગત્યની અન્ય માહિતી

ભારતના પ્રમુખ દર્શનીય સ્થળ

પ્રસિદ્ધ સ્થળ	કઈ જગ્યાએ આવેલ છે?
અજંતાની ગુફા, ઈલોરાની ગુફા અને કૈલાસ મંદિર	ઔરંગાબાદ (મહારાષ્ટ્ર)
અમરનાથની ગુફા	કાશ્મીર
બીબીનો મકબરો	ઔરંગાબાદ
બ્લેક પેગોડા અથવા સૂર્યમંદિર કોણાર્ક	ઓરિસ્સા
બૃહદેશ્વર મંદિર	તાંજોર
વૃંદાવન ગાર્ડન	મેસૂર (કર્ણાટક)
બુલંદ દરવાજા	ફતેહપુર સિકંદરાબાદ
ચારમિનાર	દેહલી
દેલવાડાના મંદિર	અમરસિંહ
એલિફન્ટાની ગુફા (ત્રિમૂર્તિ)	મુંબઈ
હેંગિંગ ગાર્ડન પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મસ્જિદ	મુંબઈ
ટાવર ઓફ સાયલેન્સ	મુંબઈ
ગેટ વે ઓફ ઈન્ડિયા	મુંબઈ
ગોલ્ડન ટેમ્પલ (સુવર્ણ મંદિર)	અમૃતસર
ગોળ ગુંબજ	બીજાપુર
હવા મહેલ, આમરનો કિલ્લો	જયપુર
જળમહેલ	ઉદયપુર
તાજમહેલ, લાલ કિલ્લો	સિકંદરાબાદ (આગ્રા)
જગન્નાથ મંદિર	પુરી (ઓરિસ્સા)
વિજયસ્તંભ, કીર્તિસ્તંભ	ચિતૌડગઢ
વાઘગુફા	મધ્યપ્રદેશ
ખજૂરાહો મંદિર	છત્તરપુર (મધ્યપ્રદેશ)
લક્ષ્મી વિલાસ મહેલ	વડોદરા
લાલગઢ મહેલ	બીકાનેર
લિંગરાજ મંદિર	ભુવનેશ્વર
મહાકાલેશ્વર મંદિર	ઉજજૈન
મીનાક્ષી મંદિર	મદુરાઈ
માઉન્ટ ગિરનાર પર જૈનમંદિર	જૂનાગઢ

નટરાજ મંદિર	ચિદમ્બરમ
નિશાતબાગ, શાલીમારબાગ	શ્રીનગર
પદ્મનાભસ્વામી મંદિર	તિરુવનંતપુરમ
કુતુબમિનાર, લાલ કિલ્લો	દિલ્હી
રાજઘાટ, શાન્તિવન, વિજયઘાટ	દિલ્હી
સાંચીનો સ્તૂપ	સાંચી, ભોપાલ નજીક
સમુદ્રતટ મંદિર, સપ્તપેગોડા	મહાબલીપુરમ (મામલ્લપુરમ્)
ગોમતેશ્વરની મૂર્તિ	શ્રવણબેલગોલા (કર્ણાટક)
ઉગ્ર નરસિંહની મૂર્તિ	હમ્પી
તિરુપતિ મંદિર	આંધ્રપ્રદેશ
વિક્ટોરિયા મેમોરિયલ, હાવડા બ્રિજ	કોલકાતા
દાર્જિલિંગ	પશ્ચિમ બંગાળ

ભારતીય સાહિત્ય

પ્રખ્યાત પુસ્તકો અને તેના લેખકો

પુસ્તક	રચયિતા
મહાભારત	વિશાખાદત્ત
રામાયણ	યાણક્ય
બીજક	કબીર
ગીતગોવિંદ	જયદેવ
અમરકાષ	અમરસિંહ
મધુશાલા	હરિવંશરાય બચ્ચન
માલતીમાધવ, ઉત્તરરામચરિત	ભવભૂતિ
ગોરા	રવીન્દ્રનાથ ટાગોર
લાઈફ ડિવાઈન	અરવિંદ ઘોષ
ઈગ્નાઈટેડ માઈન્ડસ	ડૉ. કલામ
બૃહત્કથા, પંચસિદ્ધાંતિકા	વરાહમિહિર
પેરેડાઈઝ લોસ્ટ	જહોન મિલ્ટન
રોમિયો એન્ડ જુલિયટ	શેક્સપિયર
એઝ યુ લાઈક ઈટ	શેક્સપિયર
આઈને અકબરી	અબુલ ફઝલ
મૃચ્છકટિકમ્	શુદ્રક
કામસૂત્ર	વાત્સ્યાયન
પ્રિન્સિપિયા	ન્યુટન
ઈટરનલ ઈન્ડિયા	ઈન્દિરા ગાંધી
બુદ્ધ ચરિતમ	અશ્વઘોષ
કિતાબ-ઉલ-હિન્દ	અલબરૂની
અષ્ટાધ્યાયી	પાણિનિ
પંચતંત્ર	વિષ્ણુશર્મા
મહાભારત	વેદ વ્યાસ

ભારતીય બંધારણના પરીક્ષાલક્ષી અગત્યના અનુચ્છેદો

અનુચ્છેદ	જોગવાઈ
1	સંઘનું નામ અને તેનું રાજ્યક્ષેત્ર (સંઘનું નામ અને તેના પ્રદેશો)
3	નવા રાજ્યની રચના અને પ્રવર્તમાન રાજ્યોના વિસ્તારો, સીમાઓ કે નામોમાં ફેરફાર કરવા બાબત
4	અનુચ્છેદ 2 અને અનુચ્છેદ 3 હેઠળ બનાવેલ કાયદામાં પ્રથમ અને ચોથી અનુસૂચિઓના સુધારા માટેની જોગવાઈઓ.
5	બંધારણના આરંભે નાગરિકતા
6	પાકિસ્તાનમાંથી ભારતમાં સ્થળાંતર કરીને આવેલી કેટલીક વ્યક્તિઓના નાગરિકતાના અધિકાર
7	ભારતમાંથી સ્થળાંતર કરીને પાકિસ્તાનમાં ગયેલી અમુક વ્યક્તિઓના નાગરિકતાના અધિકાર
11	નાગરિકતા અંગે સંસદને કાયદા ઘડવાનો અને નિયમન કરવાનો અધિકાર
12	વ્યાખ્યા (મૂળભૂત અધિકારોના સંદર્ભમાં 'રાજ્ય'ની વ્યાખ્યા)
13	મૂળભૂત અધિકારો સાથે અસંગત (વિરુદ્ધ) હોય તેવા અથવા તેમાં ઘટાડો કરતા કાયદા
14	કાયદા સમક્ષ સમાનતા અને કાયદાનું સમાન રક્ષણ
15	ધર્મ, જાતિ, જ્ઞાતિ, લિંગ અને જન્મ સ્થાનના ભેદભાવ પર પ્રતિબંધ
16	જાહેર રોજગાર (નોકરી)ની બાબતમાં તકની સમાનતા
17	અસ્પૃશ્યતાનો અંત
18	ઈલકાબોની નાબૂદી/ ખિતાબોની નાબૂદી
19	અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા સાથે સંબંધિત અધિકારો તેમજ અભિવ્યક્તિ (વાણી, અભિવ્યક્તિ, વિચારની સ્વતંત્રતા)
20	ગુનાઓ માટે દોષ સિદ્ધિ સંબંધમાં રક્ષણ
21	શારીરિક સ્વતંત્રતા અને જીવન જીવવાનો હક
21(A)	શિક્ષણનો અધિકાર (6થી 14 વર્ષના બાળકોને મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણ)
22	અમુક કિસ્સાઓમાં ધરપકડ અને અટકાયત સામે રક્ષણ
23	મનુષ્ય વેપાર અને બળજબરીપૂર્વકની મજૂરી પર પ્રતિબંધ
24	કારખાનાઓમાં બાળમજૂરી પર પ્રતિબંધ
25	અંતઃકરણપૂર્વક ધર્મ માનવાની, પાળવાની તથા તેનો પ્રચાર કરવાની સ્વતંત્રતા
29	લઘુમતીઓના હિતોનું રક્ષણ
30	લઘુમતીઓને પોતાની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો અને તેનું સંચાલન કરવાનો અધિકાર
31(C)	અમુક માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોનો અમલ કરતા કાયદા અંગે અપવાદ
32	આ ભાગથી અપાયેલા હકોનો અમલ કરાવવા માટેના ઉપાયો (આ અંતર્ગત સ્ત્રી અને પુરુષને સમાન કાર્ય માટે સમાન વેતનની જોગવાઈ)
34	કોઈ વિસ્તારમાં લશ્કરી કાયદો (માર્શલ લો) અમલમાં હોય તે દરમિયાન મૂળભૂત અધિકારો પર નિયંત્રણ
38	લોક કલ્યાણની વૃદ્ધિ માટે રાજ્યએ સર્જવાની સામાજિક વ્યવસ્થા
39	રાજ્યએ અનુસરવાના નીતિના અમુક સિદ્ધાંતો (બંધારણીય ઈલાજોનો અધિકાર)

39(A)	સમાન ન્યાય અને મફત કાનૂની સહાયની વ્યવસ્થા કરવી
40	ગ્રામ પંચાયતોની રચના
41	કામ, શિક્ષણ અને અમુક પ્રસંગે જાહેર સહાય મેળવવાનો હક
44	નાગરિકો માટે સમાન દીવાની કાયદો (Uniform Civil Code)
45	છ વર્ષથી ઓછી વયના બાળકો માટે શરૂઆતની બાલ્યાવસ્થા દરમિયાન સંભાળ અને શિક્ષણની જોગવાઈ
46	અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય વંચિત વર્ગોના શૈક્ષણિક તથા આર્થિક હિતોમાં વૃદ્ધિ કરવી.
47	પોષણ અને જીવન ધોરણ ઊંચા લાવવાની તથા જાહેર આરોગ્ય સુધારવાની રાજ્યની ફરજ
48	કૃષિ અને પશુપાલનની વ્યવસ્થા
48(A)	પર્યાવરણનું રક્ષણ અને જતન કરવું તથા વન અને વન્ય પ્રાણીઓનું સંરક્ષણ કરવું
49	રાષ્ટ્રીય મહત્વના સ્મારકો, સ્થળો અને વસ્તુઓનું રક્ષણ
50	ન્યાયતંત્રને કારોબારી તંત્રથી અલગ કરવા રાજ્ય પગલાં લેશે
51	આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતિ અને સલામતીની અભિવૃદ્ધિ
51(A)	મૂળભૂત ફરજો
52	ભારતના રાષ્ટ્રપતિ
53	રાષ્ટ્રપતિની બાબતમાં સત્તાઓ
54	રાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી અંગેની જોગવાઈઓ
55	રાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણીની પદ્ધતિ
56	રાષ્ટ્રપતિના હોદ્દાની મુદત
57	રાષ્ટ્રપતિ પદ પર ફરીથી ચૂંટાવાની પાત્રતા
58	રાષ્ટ્રપતિ બનવા માટેની લાયકાત
59	રાષ્ટ્રપતિના હોદ્દાની શરતો
60	રાષ્ટ્રપતિએ લેવાના શપથ અથવા પ્રતિજ્ઞા
61	રાષ્ટ્રપતિ વિરુદ્ધ મહાભિયોગની પ્રક્રિયા
63	ભારતના ઉપરાષ્ટ્રપતિ
64	હોદ્દાની રૂએ ઉપરાષ્ટ્રપતિ જ રાજ્યસભાના સભાપતિ
72	માફી, વગેરે આપવાની તથા અમુક બાબતોમાં સજા મુલતવી રાખવાની, તેમાંથી મુક્તિ આપવાની અથવા તે ઘટાડવાની રાષ્ટ્રપતિની સત્તા
74	રાષ્ટ્રપતિને મદદ કરવા અને સલાહ આપવા માટે મંત્રીપરિષદ
75	મંત્રીઓ અંગેની અન્ય જોગવાઈઓ
76	ભારતના એટર્ની જનરલ (મહાન્યાયવાદી)
78	રાષ્ટ્રપતિને માહિતી પૂરી પાડવા વગેરે સંબંધી પ્રધાનમંત્રીની ફરજો
79	સંસદની રચના
80	રાજ્યસભાની રચના
81	લોકસભાની રચના
82	દરેક વસતી ગણતરી પછી ફેર ગોઠવણી
86	ગૃહોને સંબોધવાનો તથા સંદેશા મોકલવાનો રાષ્ટ્રપતિનો અધિકાર
99	સભ્યોએ લેવાના શપથ અને પ્રતિજ્ઞા

NRI, OCI અને PIO

બિનનિવાસી ભારતીય (NRI), પ્રવાસી ભારતીય નાગરિક (OCI) અને ભારતીય મૂળના લોકો (PIO) વચ્ચેનો તફાવત

તુલનાના વિષયો	બિનનિવાસી ભારતીય (NRI)	પ્રવાસી ભારતીય નાગરિક (OCI)	ભારતીય મૂળના લોકો (PIO)
વ્યાખ્યા અથવા તો ઓળખ	વિદેશમાં લાંબા સમય સુધી રહેવા વાળા ભારતીય નાગરિકો	કોઈ અન્ય દેશનો નાગરિક હોય પરંતુ બંધારણના પ્રારંભ સમયે ભારતીય નાગરિક બનવા પાત્રતા ધરાવતો હોય અથવા બંધારણના અમલ બાદ ક્યારેય પણ ભારતીય નાગરિક રહી ચૂક્યો હોય, અથવા 15 ઓગસ્ટ, 1947 બાદ ભારતીય રાજ્ય ક્ષેત્રમાં સામેલ હોય તેવા ક્ષેત્ર સાથે સંબંધ ધરાવતા હોય તેવા નાગરિકો.	હાલ ભારતની નાગરિક ન હોય એવી વ્યક્તિ કે જેણે ક્યારેક ભારતનો પાસપોર્ટ ધારણ કર્યો હોય અથવા તે તેના પૂર્વજ ભારત શાસન અધિનિયમ, 1935 અંતર્ગતના ભારતીય રાજ્યક્ષેત્રમાં નિવાસી રહ્યા હોય.
ભારતમાં મતાધિકાર મળે છે ?	મતદાન કરી શકે છે.	મતદાન ન કરી શકે	મતદાન ન કરી શકે
ભારતીય નાગરિકતા મેળવી શકે છે ?	ભારતીય નાગરિક જ ગણાય છે.	પ્રવાસી ભારતીય નાગરિક તરીકે નોંધણી થયા બાદ 5 વર્ષ પછી નાગરિકતા મેળવવા અરજી કરી શકે છે, પરંતુ આવી અરજી કરે એ પહેલાં છેલ્લા 1 વર્ષ ભારતમાં રહેવું જરૂરી છે.	ઓછામાં ઓછા 7 વર્ષ સુધી ભારતમાં નિવાસ કર્યા બાદ અરજી કરી નાગરિકતા મેળવી શકે છે.
તેમને કઈ સુવિધાઓ મળે છે ?	ભારતીય નાગરિકોને મળતી બધી જ સુવિધાઓ મળે છે.	આજીવન વિઝા, ગમે તેટલો સમય ભારતમાં રહી શકે અને તે દરમિયાન વિદેશી નોંધણી અધિકારી પાસે નોંધણી કરાવવાથી છૂટ મળે છે.	15 વર્ષ વિઝા વિના અવર-જવર કરી શકે, ભારતમાં પ્રવાસ દરમિયાન 180 દિવસ સુધી નોંધણી વિના ફરવાની છૂટ.
નાગરિકતા	ભારતીય નાગરિક	વિદેશી નાગરિક	વિદેશી નાગરિક
બંધારણીય પદો કે સરકારી નોકરીમાં નિયુક્ત થઈ શકે ?	હા	ના	ના

નોંધ :

6 જાન્યુઆરી, 2015થી 'નાગરિકતા સંશોધન (સુધારા) અધિનિયમ, 2015' દ્વારા PIO કાર્ડ યોજના બંધ કરવામાં આવી છે. અને PIO કાર્ડને હવે OCI કાર્ડનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે. આથી, હવે PIO કાર્ડ ધારકને એ તમામ સુવિધા મળશે જે OCI કાર્ડ ધારકને મળે છે.

મૂળભૂત અધિકારો તથા રિટ

મૂળભૂત અધિકારો (Fundamental Rights)

- > દેશમાં વસવાટ કરતા લોકોની આર્થિક, સામાજિક, ન્યાયિક અને ધાર્મિક વગેરે સ્વતંત્રતા સુનિશ્ચિત કરતું પરિભળ એટલે મૂળભૂત અધિકારો. મૂળભૂત અધિકારો એ ખરા અર્થમાં લોકતાંત્રિક રાજ્ય વ્યવસ્થાના પ્રતીક સમાન છે. લોકોને મળેલી આઝાદીનું સુરક્ષા કવચ એટલે બંધારણના ભાગ 3માં અનુચ્છેદ 12થી 35માં દર્શાવેલ મૂળભૂત અધિકારો.
- > મૂળભૂત અધિકારો દેશના બંધારણમાં ઉલ્લેખિત હોય છે. જે બંધારણ દ્વારા સંરક્ષિત હોય છે.

■ ભારતીય બંધારણના મૂળભૂત અધિકારો

- > ભારતીય બંધારણ લાગુ (26 જાન્યુઆરી, 1950) થયું તે સમયે બંધારણમાં કુલ 7 મૂળભૂત અધિકારો હતા. પરંતુ વર્તમાનમાં મૂળભૂત અધિકારોની સંખ્યા 6 છે.
- > ભારતીય બંધારણમાં મૂળભૂત અધિકારો એ મૂળભૂત અધિકારો અને લઘુમતી સમિતિની ભલામણના આધારે લેવામાં આવ્યા છે. જેના અધ્યક્ષ શ્રી સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ હતા.

- > મૂળભૂત અધિકારોની માહિતી બંધારણના ભાગ 3માં અનુચ્છેદ 12થી 35 અંતર્ગત આપવામાં આવેલી છે.

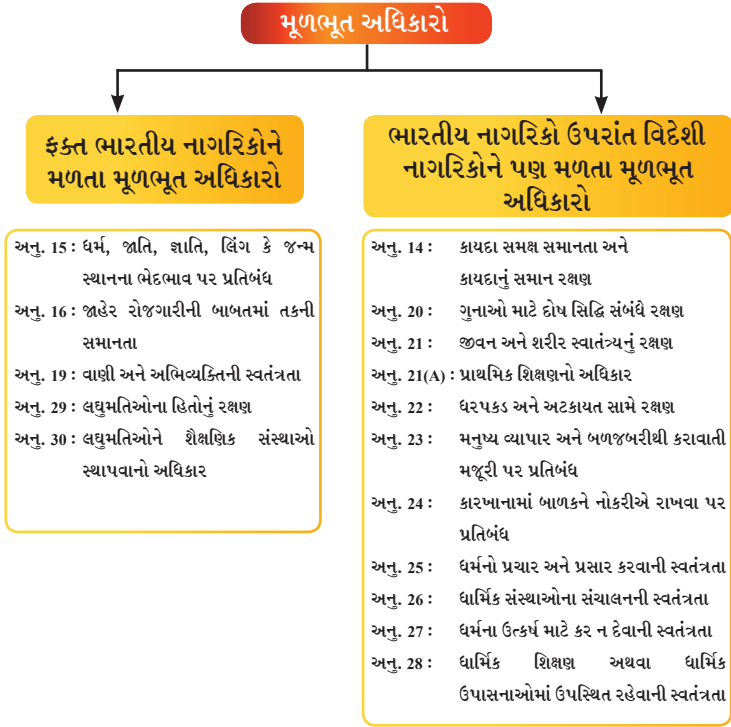
વર્તમાનમાં મૂળભૂત અધિકારો :

(1) સમાનતાનો અધિકાર	અનુચ્છેદ 14થી 18
(2) સ્વતંત્રતાનો અધિકાર	અનુચ્છેદ 19થી 22
(3) શોષણ વિરોધી રક્ષણનો અધિકાર	અનુચ્છેદ 23 અને 24
(4) ધાર્મિક સ્વતંત્રતાનો અધિકાર	અનુચ્છેદ 25થી 28
(5) સાંસ્કૃતિક અને શૈક્ષણિક અધિકાર	અનુચ્છેદ 29 અને 30
(6) બંધારણીય ઈલાજનો અધિકાર	અનુચ્છેદ 32

નોંધ:

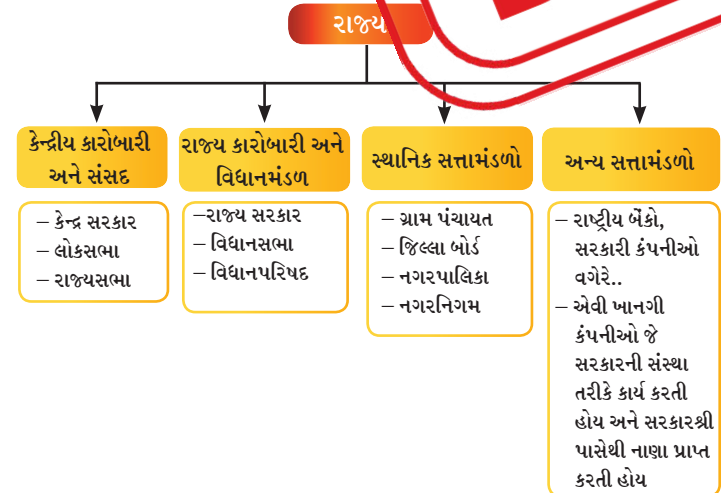
સાતમો મૂળભૂત અધિકાર એ સંપત્તિનો અધિકાર હતો. જે 44મા બંધારણીય સુધારા, 1978થી રદ કરી અનુચ્છેદ 300A અંતર્ગત કાનૂની અધિકાર બનાવવામાં આવ્યો છે.

ભારતીય નાગરિકો તેમજ વિદેશી નાગરિકોને પ્રાપ્ત થતા મૂળભૂત અધિકારોનું વર્ગીકરણ :

■ અનુચ્છેદ 12 : રાજ્ય (દેશ)ની વ્યાખ્યા

- > આ અનુચ્છેદમાં ભાગ 3ના સંબંધમાં રાજ્યની (અહીં રાજ્યના અર્થ 'દેશ સમજવો) વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. આથી ભાગ 3માં જ્યાં 'રાજ્ય' શબ્દ આવે તેનો અર્થ અહીં દર્શાવેલ વ્યાખ્યા મુજબ કરવો પડે છે.
- > બંધારણના અનુચ્છેદ 12માં રાજ્ય શબ્દ અંતર્ગત નીચેની ક્રિયા શાવલ તમામ બાબતોનો સમાવેશ થશે :

- > આ ઉપરાંત અન્ય સંસ્થાઓ કે જે નાણાકીય રીતે સરકારના નિયંત્રણ હેઠળ હોય અને સરકાર તરફથી નાણાકીય સહાયતા મેળવતી હોય તેવી તમામ સંસ્થાઓનો સમાવેશ થાય છે.

■ અનુચ્છેદ 13 : મૂળભૂત અધિકારો સાથે અસંગત કે વિરુદ્ધ હોય તેવા કાયદાઓ રદ થશે.

- > અનુચ્છેદ 13(1) : ભારતીય બંધારણ લાગુ થયું એ પહેલાના મૂળભૂત અધિકારો સાથે અસંગત કે વિરુદ્ધ હોય એવા તમામ કાયદાઓ રદ થશે.

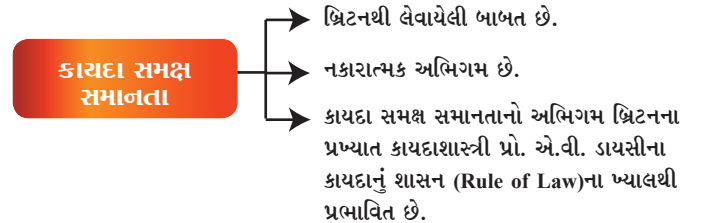
- > અનુચ્છેદ 13(2) : સંસદ કે રાજ્ય વિધાનમંડળ જો એવો કાયદો બનાવે જે મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરતો હોય, તો અદાલત એ હદ સુધી કાયદાને રદ કરશે જ્યાં સુધી એ મૂળભૂત અધિકારોની બાબતનું ઉલ્લંઘન કરતા હોય. અનુચ્છેદ 13(2) એ ન્યાયાલયને 'ન્યાયિક સમીક્ષા'ની શક્તિ આપે છે.
- > અનુચ્છેદ 13(3)માં વપરાયેલ કાયદા શબ્દનો અર્થ ફક્ત સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવતા કાયદાઓ (Act) પૂરતો સીમિત નથી. પરંતુ કાયદામાં નીચેની બાબતોનો પણ સમાવેશ થાય છે :
  - > કાયદા (Law) માં આદેશ (Orders), વટહુકમ (Ordinances), નિયમ (Rules), વિનિયમ (Regulations), પેટા કાયદાઓ (Bye-Laws), જાહેરનામું (Notification), પ્રથાઓ (Usages) અને રિવાજો (Customs) નો પણ સમાવેશ થાય છે.
  - > અનુચ્છેદ 13(4) અંતર્ગત કહેવાયેલું છે કે અનુચ્છેદ 13ની કોઈપણ બાબત એ અનુચ્છેદ 368 દ્વારા કરવામાં આવતા બંધારણીય સુધારા પર લાગુ થશે નહીં. અર્થાત્ અનુચ્છેદ 13ના 'કાયદા' શબ્દની વ્યાખ્યામાં 'બંધારણીય સુધારા' નો સમાવેશ થતો નથી. જોકે, કેશવાનંદ ભારતી વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય કેસ, 1973માં સુપ્રીમ કોર્ટે આપેલા સુધારા અનુસાર જો બંધારણીય સુધારો બંધારણની 'મૂળભૂત સંરચના'થી વિરુદ્ધ હોય તો તેની ન્યાયિક સમીક્ષા થઈ શકશે અને તેને અદાલત ગરબંધારણીય જાહેર કરી રદ પણ કરી શકશે.

■ અનુચ્છેદ 14 : ભારતમાં રહેતા કોઈ પણ વ્યક્તિને (ભારતના નાગરિક તેમજ વિદેશી નાગરિકને) કાયદા સમક્ષ સમાનતા અને કાયદાનું સમાન રક્ષણ મળશે.

અનુચ્છેદ	અર્થ
અનુચ્છેદ 15	કાયદા સમક્ષ સમાનતા તથા કાયદાથી સમાન રક્ષણ
અનુચ્છેદ 16	ધર્મ, જાતિ, જ્ઞાતિ, લિંગ કે જન્મ સ્થાનના આધારે ભેદભાવ કરી શકાય નહીં.
અનુચ્છેદ 17	જાહેર રોજગાર (નોકરી)ની બાબતમાં સમાન અવસરો
અનુચ્છેદ 18	અસ્પૃશ્યતા નિવારણ
અનુચ્છેદ 18	ઉપાધિઓ/ખિતાબોની નાબૂદી

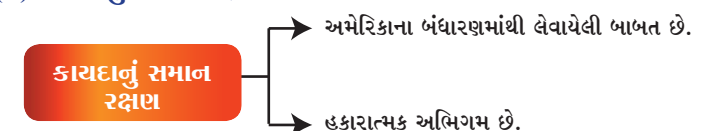
■ અનુચ્છેદ 14 : ભારતમાં રહેતા કોઈ પણ વ્યક્તિને (ભારતના નાગરિક તેમજ વિદેશી નાગરિકને) કાયદા સમક્ષ સમાનતા અને કાયદાનું સમાન રક્ષણ મળશે.

(A) કાયદા સમક્ષ સમાનતા :

- > કાયદા સમક્ષ સમાનતા નકારાત્મક અભિગમ છે. એટલે કે કોઈ એક વ્યક્તિને અન્ય વ્યક્તિની તુલનામાં વિશેષાધિકાર આપી શકાય નહીં. કાયદાની નજરમાં સૌ સરખા છે, અહીં કોઈ વ્યક્તિ કાયદાથી ઉપર નથી અને કાયદો સર્વોચ્ચ છે.

(B) કાયદાનું સમાન રક્ષણ :

મહત્વના બંધારણીય સુધારાઓ

બંધારણીય સુધારો	વર્ષ	જોગવાઈ
પ્રથમ	1951	<ul style="list-style-type: none"> બંધારણમાં અનુસૂચિ 9 ઉમેરવામાં આવી. જમીન સંપાદન અંગેના કાયદાને ન્યાયિક સમીક્ષાથી દૂર રાખવા તેને અનુસૂચિ 9માં ઉમેરવામાં આવ્યા. સામાજિક અને આર્થિક તથા પછાત વર્ગોના કલ્યાણ માટે રાજ્યોને સત્તા આપવામાં આવી. બંધારણના ભાગ 3માં અનુચ્છેદ 31A અને 31B ઉમેરવામાં આવ્યા.
5મો	1955	રાજ્યોના નામ, વિસ્તારો કે સીમાઓ બદલાવવાના ખરડા પર રાજ્યોને વિચાર વિમર્શ વ્યક્ત કરવાની સમયમર્યાદા નક્કી કરવાની સત્તા રાષ્ટ્રપતિને આપવામાં આવી.
7મો	1956	<ul style="list-style-type: none"> રાજ્યોની વર્ગ વ્યવસ્થા A, B, C અને D સમાપ્ત કરી 14 રાજ્યો અને 6 કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો જાહેર કરવામાં આવ્યા. બે કે તેથી વધુ રાજ્યો વચ્ચે એક જ ન્યાયાલયની રચના અંગે જોગવાઈ કરવામાં આવી. બે કરતા વધુ રાજ્યોમાં એક રાજ્યપાલ સત્તા સંભાળી શકે છે. કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં રાજ્યોની ઉચ્ચ ન્યાયાલયના અધિકાર ક્ષેત્રનો વિસ્તાર કર્યો.
9મો	1960	ભારતના પશ્ચિમ બંગાળનો બેરૂબાડી ક્ષેત્ર પૂર્વ પાકિસ્તાનને અપાયો.
10મો	1961	દાદરા અને નગર હવેલીને ભારતીય સંઘમાં જોડવામાં આવ્યું.
12મો	1962	ગોવા, દમણ અને દીવને ભારતીય સંઘમાં જોડવામાં આવ્યા.
13મો	1962	નાગાલેન્ડને પૂર્ણ રાજ્યનો દરજ્જો આપ્યો.
14મો	1962	પુડુચેરીનો ભારતીય સંઘમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો.
15મો	1963	ઉચ્ચ ન્યાયાલયના ન્યાયાધીશોની નિવૃત્તિની ઉંમર 60 વર્ષ કરવામાં આવી.
16મો	1963	અનુચ્છેદ 19 અંતર્ગતની સ્વતંત્રતાઓ જેવી કે ન્યાયાધીશોની સલાતપૂર્વક હથિયાર વગર એકઠા થવું વગેરે પર રાષ્ટ્રપતિને ધ્યાને રાખી પ્રતિબંધ મૂકવા રાજ્યોને સત્તા આપવામાં આવી.
17મો	1964	જ્યાં સુધી ખાનગી/ખેતીની જમીનની વેચાણ કિંમત નક્કી કરવામાં આવે ત્યાં સુધી વ્યક્તિગત હિત માટે જમીન સંપાદન કરી શકાય નહીં તેવી જોગવાઈ કરવામાં આવી.
21મો	1967	આઠમી અનુસૂચિમાં 15મી ભાષા તરીકે સિંઘી ભાષા ઉમેરવામાં આવી.
22મો	1969	આસામ રાજ્યમાંથી નવું રાજ્ય મેઘાલય બનાવવામાં આવ્યું.
24મો	1971	સંસદને બંધારણના મૂળભૂત અધિકારો સહિત કોઈપણ ભાગમાં સુધારો કરવાની સત્તા આપવામાં આવી. રાષ્ટ્રપતિને બંધારણીય સુધારા ખરડાને માન્યતા આપવા બાધ્ય કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી.
25મો	1971	<ul style="list-style-type: none"> સંપત્તિના મૂળભૂત અધિકારમાં ઘટાડો કરવામાં આવ્યો. અનુચ્છેદ 39(B) અને 39(C)માં વર્ણવેલ રાજ્યનીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોનો અમલ કરવા માટે બનાવેલ કોઈપણ કાયદાને અનુચ્છેદ 14, 39 અને 31ના ઉલ્લંઘનને આધારે ન્યાયાલયમાં પડકારી શકાય નહીં તેવું સૂચવવામાં આવ્યું.
31મો	1972	લોકસભાની બેઠકો 525થી વધારીને 545 કરવામાં આવી.
35મો	1974	સિક્કિમનો 'સંરક્ષિત રાજ્ય'નો દરજ્જો રદ કરી તેને ભારતનું સહયોગી રાજ્ય બનાવવામાં આવ્યું અને ભારત તથા સિક્કિમ વચ્ચેના સંબંધો અંગેની શરતો માટે બંધારણમાં અનુસૂચિ 10 ઉમેરવામાં આવી.
36મો	1975	સિક્કિમને ભારતીય સંઘના પૂર્ણ રાજ્યનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો અને અનુસૂચિ 10 રદ કરવામાં આવી.
41મો	1976	રાજ્ય જાહેર સેવા આયોગ અને સંયુક્ત જાહેર સેવા આયોગના સભ્યોની નિવૃત્તિની વય મર્યાદા 60 વર્ષથી વધારીને 62 વર્ષ કરવામાં આવી.

ગુજરાતમાં પંચાયતી રાજ સમિતિઓ

રસિકલાલ પરીખ સમિતિ

અધ્યક્ષ :	રસિકલાલ પરીખ(મહેસૂલ મંત્રી)
રચના :	1960 (15 સભ્યો)
રિપોર્ટ :	ડિસેમ્બર, 1960
મહત્વ :	આ સમિતિની ભલામણોને આધારે 1961માં ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ ઘડવામાં આવ્યો અને ગુજરાતમાં 1 April, 1963થી ત્રિસ્તરીય પંચાયતીરાજ અમલમાં આવ્યું.

જાદવજી મોદી સમિતિ

અધ્યક્ષ :	જાદવજી મોદી
રચના :	જૂન 1964
રિપોર્ટ :	જાન્યુઆરી 1965
મહત્વ :	ભલામણોના સુધારા 'ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, 1961'માં કરવામાં આવ્યા.

ડાહ્યાભાઈ નાયક સમિતિ

અધ્યક્ષ :	ડાહ્યાભાઈ નાયક
રચના :	1968
હેતુ :	પંચાયતી રાજના કાર્યોનું મૂલ્યાંકન
રિપોર્ટ :	જૂન 1970
નોંધ :	આ અહેવાલની વિચારણા દરમિયાન ગુજરાત સરકારે પંચાયતી રાજને સુધારવામાં આવ્યું હોવાથી સમિતિના મૂલ્યાંકનને અમલ થઈ શક્યો નહીં.

ઝીણાભાઈ દરજી સમિતિ

અધ્યક્ષ :	ઝીણાભાઈ દરજી
રચના :	24 April, 1972 ગુજરાત સરકાર દ્વારા
રિપોર્ટ :	30 September, 1972
મહત્વ :	આ સમિતિની ભલામણોને આધારે 1973માં ગુજરાતમાં સૌપ્રથમ 20% મહિલા અનામત બેઠકોની જોગવાઈ થઈ.

અન્ય ભલામણો

1. ત્રણેય સ્તરની પંચાયત માટે સીધી ચૂંટણીનું આયોજન કરવું.
2. મહિલાઓ માટે ઓછામાં ઓછી 2 બેઠકો અનામત રાખવી.
3. અનુસૂચિત જાતિ/જનજાતિ માટે ઓછામાં ઓછી એક બેઠક અનામત.
4. સરપંચની ચૂંટણી સીધા મતદાન દ્વારા કરવી
5. ત્રણે સ્તરની પંચાયતમાં સામાજિક ન્યાય સમિતિ ફરજિયાત બનાવવી
6. ગ્રામ પંચાયતની આવક માટે કરવેરા ઉઘરાવવાની વધુ જોગવાઈ
7. ગ્રામસભા પર વધુ ભાર.
8. ગ્રામસભા સિવાય તાલુકા પંચાયત અને જિલ્લા પંચાયતમાં પક્ષીય ધોરણે ચૂંટણી કરવી.
9. બેવડા સભ્યપદ પર નિયંત્રણ મૂકવું.
10. ન્યાય પંચાયતો તથા સમાધાન પંચની રચનામાં ફેરફાર કરવા.

રીખવદાસ શાહ સમિતિ

અધ્યક્ષ :	રીખવદાસ શાહ(મહેસાણા જિલ્લા પંચાયતના પૂર્વ પ્રમુખ)
રચના :	23 May, 1977
રિપોર્ટ :	18 July, 1978
મહત્વ :	સમરસ પંચાયતના બીજા રોપાયા

અન્ય ભલામણો :

1. ગ્રામસભા પર ભાર આપવો.
2. પંચાયતીરાજને બંધારણીય દરજ્જો આપવાની ભલામણ.
3. પંચાયતોને વધારે અધિકારો તથા સાધનો તબદીલ કરવાની ભલામણ.
4. ગામડામાં થતા દબાણો પંચાયતો પોતાની મેળે દૂર કરાવે.
5. ગ્રામપંચાયત સ્તરની બિનહરીફ ચૂંટણીને પ્રોત્સાહન આપવા ગ્રાન્ટ આપવી.

પંચાયતી રાજને બંધારણીય દરજ્જો આપવાના પ્રયત્નો

પંચાયતી રાજને બંધારણીય દરજ્જો આપવાના સરકારના પ્રયત્નો તથા નિષ્ફળતા

સૌપ્રથમ પ્રયાસ : રાજ્યવર્ગીય સરકાર દ્વારા બંધારણીય સુધારો : 64મો લોકસભામાં રજૂ કરવાનું વર્ષ: 15 મે 1978 બેઠકોમાં 120 મેમ્બરો કર્યો: ઓગસ્ટ 1978	વી. પી. સિંઘ સરકારના પ્રયત્નો : વર્ષ : 1990 સભા : બધા રાજ્યોના મંત્રી સાથે વધુ : પંચાયતી રાજના માળખાને મજબૂત બનાવવા. નિષ્કર્ષ : સર્વ સંમતિથી નવો બંધારણીય પરિશદનો સુધારો મૂકવા નિર્ણય બંધારણીય સુધારો લોકસભામાં રજૂ થયો : 7 સપ્ટેમ્બર, 1990 અમલમાં ન આવવાનું કારણ : સરકાર ભાંગી પડી બંધારણીય સુધારો વિધેયક : 72મું
--	--

પંચાયતી રાજને બંધારણીય દરજ્જો આપવાનો સરકારનો સફળ પ્રયત્ન

બંધારણીય સુધારો

વડાપ્રધાન : પી.વી.નરસિંહરાવ
ખરડો પાસ થવાનું કારણ : પંચાયતી રાજના વિવાદાસ્પદ પાસાઓને ખરડામાંથી હટાવ્યા
ખરડો લોકસભામાં રજૂ થયો: સપ્ટેમ્બર 1991
ખરડો લોકસભામાં પસાર થયો: 22-ડિસેમ્બર-1992
ખરડો રાજ્યસભામાં પસાર થયો : 23-ડિસેમ્બર-1992
રાષ્ટ્રપતિની સહી થઈ : 20-એપ્રિલ-1993
બંધારણીય સુધારો : 73મો-74મો
બંધારણમાં સ્થાન : ભાગ 9 તથા ભાગ 9A, અનુસૂચિ 11 અને 12
સમર્થન : 17 રાજ્યોની વિધાનસભા દ્વારા

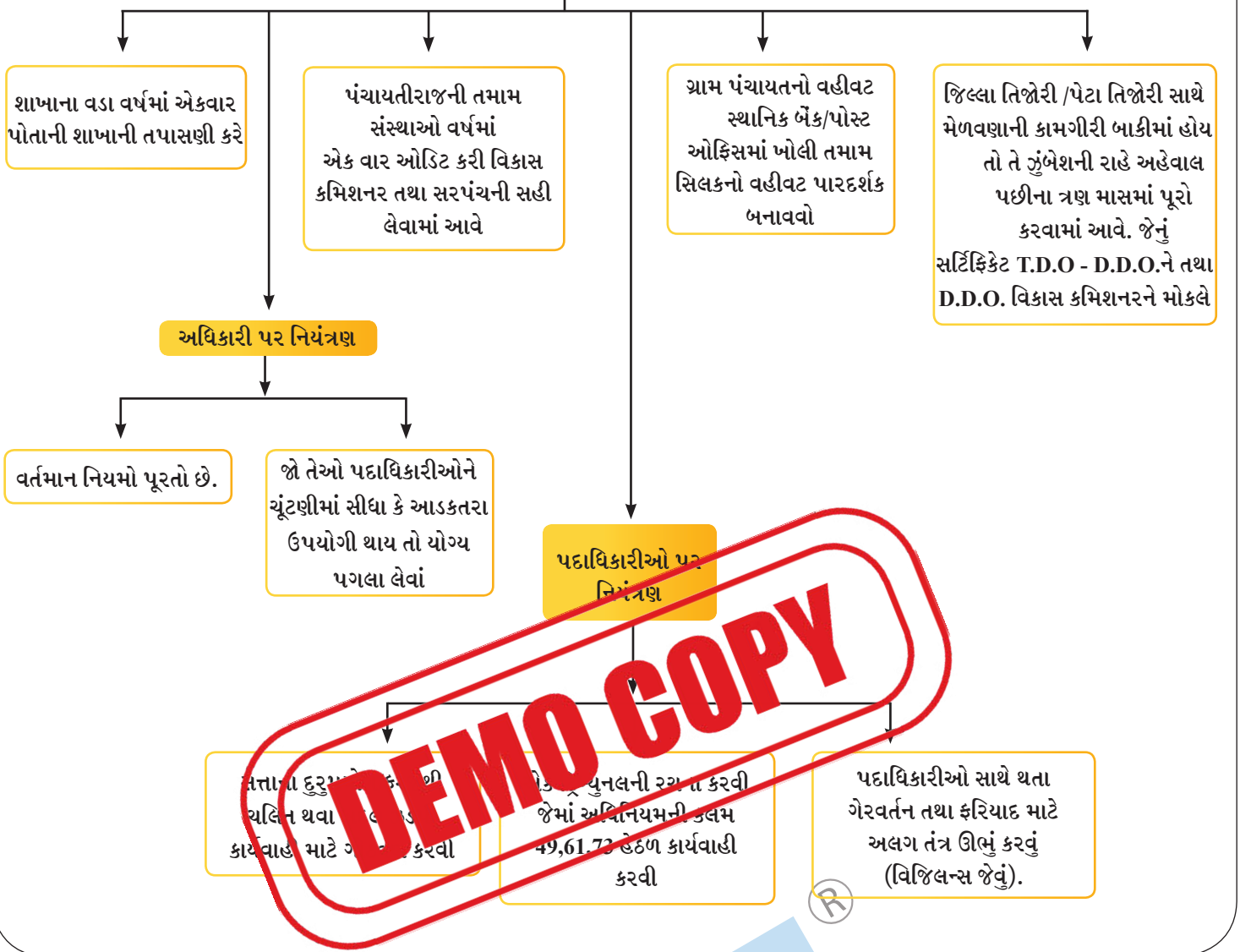
73મો સુધારો

ભાગ 9

74મો સુધારો

ભાગ 9A

રિખવદાસ શાહ કમિટી (1978)ની વહીવટી નિયંત્રણ માટેની ભલામણો

નગરપાલિકાઓ

■ 74મો બંધારણીય સુધારો, 1993

- 74મો બંધારણીય સુધારો એ શહેરી સ્વશાસનની સંસ્થા એટલે કે નગરપાલિકા સાથે સંકળાયેલ છે.
- નગરપાલિકાઓ સંદર્ભે બંધારણમાં જોગવાઈ અનુચ્છેદ 243(P) થી 243(ZG) અંતર્ગત કરવામાં આવેલી છે.
- આ ઉપરાંત 74મા બંધારણીય સુધારા દ્વારા બંધારણમાં ભાગ 9(A) અને અનુસૂચિ 12 ઉમેરવામાં આવી હતી.

■ નગરપાલિકાઓ અંગેની બંધારણીય જોગવાઈઓ :

- અનુચ્છેદ 243(P) વ્યાખ્યા
- અનુચ્છેદ 243(Q) નગરપાલિકાની રચના
- અનુચ્છેદ 243(R) નગરપાલિકાઓની સંરચના
- અનુચ્છેદ 243(S) વોર્ડ, સમિતિઓ વગેરેની રચના અને સંરચના
- અનુચ્છેદ 243(T) બેઠકો અનામત રાખવા બાબત
- અનુચ્છેદ 243(U) નગરપાલિકાઓની મુદત

અનુચ્છેદ 243(V)

સભ્યપદ માટેની ગેરલાયકાતો

અનુચ્છેદ 243(W)

નગરપાલિકાઓની સત્તા, અધિકાર અને જવાબદારીઓ બાબત

અનુચ્છેદ 243(X)

નગરપાલિકાઓની કર નાખવાની સત્તા અને તેના ફંડો બાબત

અનુચ્છેદ 243(Y)

નાણાં આયોગ

અનુચ્છેદ 243(Z)

નગરપાલિકાઓના હિસાબોનું ઓડિટ

અનુચ્છેદ 243(ZA)

નગરપાલિકાઓની ચૂંટણી

અનુચ્છેદ 243(ZB)

કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને લાગુ પાડવા બાબત

અનુચ્છેદ 243(ZC)

અમુક વિસ્તારોને લાગુ નહીં પડવા બાબત

અનુચ્છેદ 243(ZD)

જિલ્લા આયોજન માટે સમિતિ

અનુચ્છેદ 243(ZE)

મેટ્રોપોલિટન આયોજન માટે સમિતિ

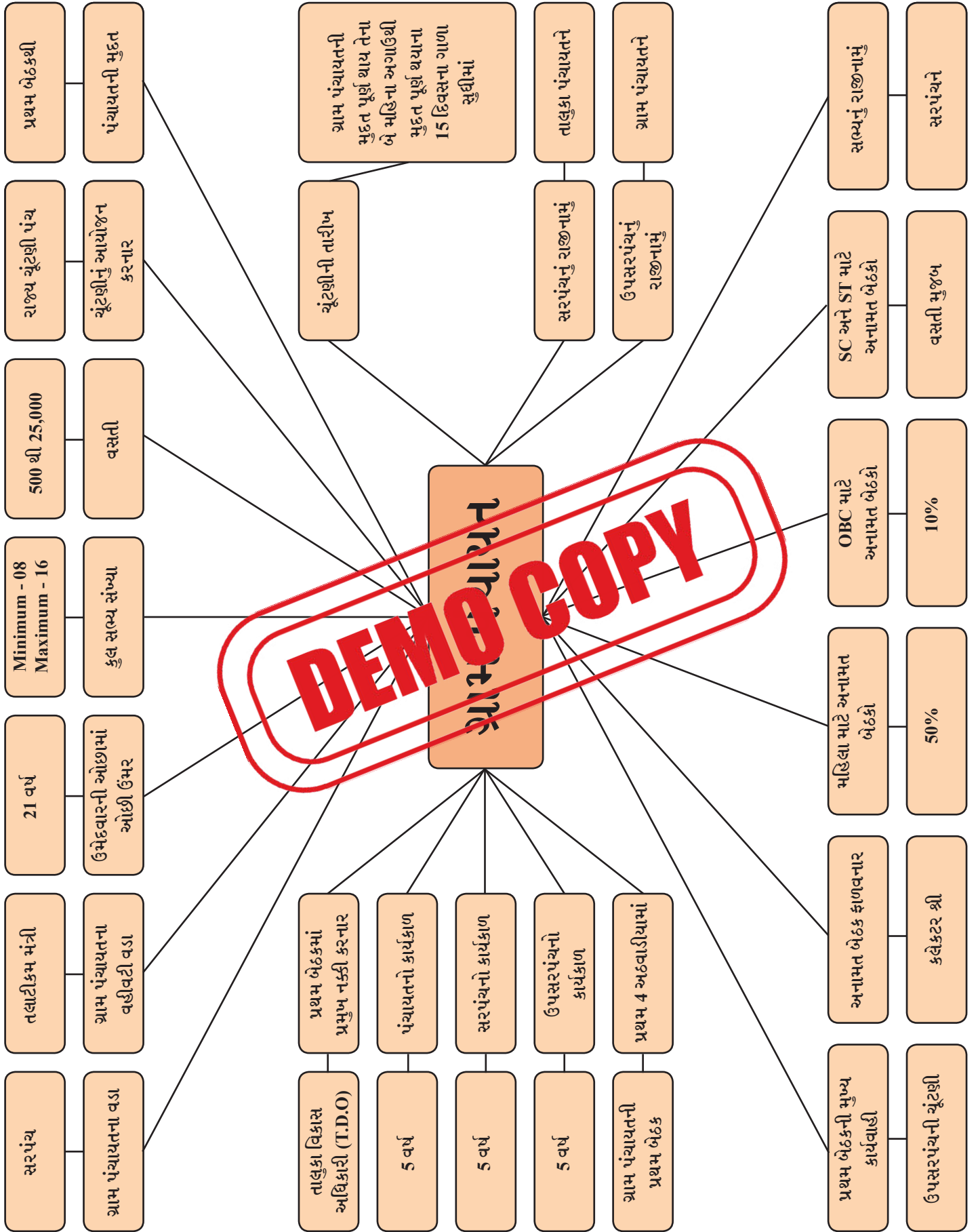
અનુચ્છેદ 243(ZF)

વિદ્યમાન કાયદાઓ અને નગરપાલિકાઓ ચાલુ રહેવા બાબત

અનુચ્છેદ 243(ZG)

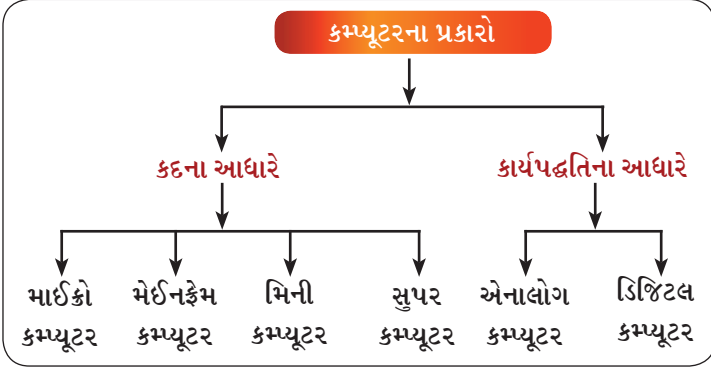
ચૂંટણી સંબંધિત બાબતોમાં ન્યાયાલયનો હસ્તક્ષેપ નહીં.

કમ્પ્યુટરના પ્રકારો

> કમ્પ્યુટર કદ અને કાર્યપદ્ધતિને આધારે બે ભાગમાં વિભાજિત થાય છે :

(I) કદના આધારે કમ્પ્યુટરના પ્રકાર

(i) માઈક્રો કમ્પ્યુટર (Micro Computer)

- > માઈક્રો કમ્પ્યુટર કદમાં નાના હોય છે કે જે એક ટેબલ પર પણ રાખી શકાય છે.
- > માઈક્રો કમ્પ્યુટરની કાર્ય કરવાની ઝડપ અન્ય કમ્પ્યુટર કરતાં ઓછી હોય છે.
- > માઈક્રો કમ્પ્યુટર મોટાભાગે અંગત વપરાશ માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે.
- > હાલમાં સામાન્ય ઉપયોગ માટે પ્રચલિત ડેસ્કટોપ કમ્પ્યુટર, ટેબલેટ, લેપટોપ વગેરેનો માઈક્રો કમ્પ્યુટરમાં જ સમાવેશ થાય છે.

(ii) મિની કમ્પ્યુટર (Mini Computer)

- > મિની કમ્પ્યુટર કદમાં માઈક્રો કમ્પ્યુટર સમાન જ હોય છે. પણ કાર્યક્ષમતા અથવા કાર્ય કરવાની ઝડપ માઈક્રો કમ્પ્યુટર કરતાં ખૂબ વધારે હોય છે.
- > મિની કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ મોટાભાગે નાના એકમો, નાની કંપની કે નાના સર્વર તરીકે કરવામાં આવે છે.
- > મિની કમ્પ્યુટર માઈક્રો કમ્પ્યુટર કરતાં કિંમતમાં ઓછું હોય છે અને તેને જરૂરિયાત મુજબ નિર્માણ કરવામાં આવી શકે છે.

(iii) મેઈનફ્રેમ કમ્પ્યુટર (Main Frame Computer)

- > મેઈનફ્રેમ કમ્પ્યુટર કદમાં મિની કમ્પ્યુટર કરતાં મોટા હોય છે તથા કાર્ય કરવાની ઝડપ પણ વધુ હોય છે.
- > મેઈનફ્રેમ કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ મોટી કંપની, માટી સંસ્થા કે જ્યાં મોટા સર્વરની જરૂર હોય ત્યાં કરવામાં આવે છે.
- > વર્ષ 1960માં સૌપ્રથમ UNIVAC નામના મેઈનફ્રેમ કમ્પ્યુટરનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું હતું.
- > મેઈનફ્રેમ કમ્પ્યુટરની ઝડપ MIPSમાં માપવામાં આવે છે.
- > MIPS - Million of Instructions Per Second

(iv) સુપર કમ્પ્યુટર (Super Computer)

- > સુપર કમ્પ્યુટર કદમાં ખૂબ મોટા હોય છે તથા કાર્ય કરવાની ઝડપ ખૂબ વધુ હોય છે.
- > સુપર કમ્પ્યુટરનું નિર્માણ કોઈ ખાસ હેતુ કે લક્ષ્યને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવે છે.
- > સુપર કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ પરમાણુ પરીક્ષણ, વૈજ્ઞાનિક પરીક્ષણ, મોટા પ્રમાણમાં માહિતીનું વિશ્લેષણ કરવા, હવામાન ખાતે આગાહી કરવા વગેરે ક્ષેત્રે કરવામાં આવે છે.
- > સુપર કમ્પ્યુટરની ઝડપ FLOPSમાં માપવામાં આવે છે.
- > FLOPS - Floating Point Operations Per Second
- > Super Computer માં પ્રચલિત OS Linux છે.
- > સુપર કમ્પ્યુટર કદમાં ખૂબ મોટા હોવાથી તે અલગ અલગ વિભાગમાં વહેંચાયેલ હોય છે તથા તેને રાખવા માટે મોટી જગ્યાની પણ જરૂર રહે છે.

ICE FACT :

- > વિશ્વનું સૌપ્રથમ કમ્પ્યુટર વર્ષ 1960માં Seymour Cray દ્વારા અમેરિકામાં 'CRAY' નામથી વિકસાવવામાં આવ્યું હતું.
- > ભારતનું પ્રથમ સુપર કમ્પ્યુટર વર્ષ 1991માં C-DAC દ્વારા 'પરમ-8000' નામથી નિર્માણ કરવામાં આવ્યું હતું.
- > 'પરમ-8000'ના નિર્માણમાં સૌથી વધુ યોગદાન વિજય ભાટકરનું હતું.
- > C-DAC : Centre For Development Of Advanced Computing
- > ભારત સરકાર દ્વારા C-DACની સ્થાપના વર્ષ 1998માં પૂણે ખાતે કરવામાં આવી હતી.
- > C-DAC એ કમ્પ્યુટર ક્ષેત્રે સંશોધન કરતી ભારતની અગ્રણી સંસ્થા છે.
- > કમ્પ્યુટર સાક્ષરતા દિવસ : 2 ડિસેમ્બર
- > કમ્પ્યુટર સુરક્ષા દિવસ : 30 નવેમ્બર

ભારત દ્વારા વિકસાવાયેલ સુપર કમ્પ્યુટર

ક્રમ	સુપર કમ્પ્યુટરના નામ	કર્ષ સંસ્થા દ્વારા વિકસાવવામાં આવ્યું	વિશેષતા
1	PARAM - 8000	C-DAC (Center for Development of Advanced Computing)	ભારતનું સૌપ્રથમ સુપર કમ્પ્યુટર
2	PARAM YUVA-2	C-DAC (Center for Development of Advanced Computing)	PARAM YUVA-2ની ઝડપ 542 ટેરાફ્લોપ છે.
3	PRATYUSH	IITM (Indian Institution of Tropical Meteorology) - પૂણે	હવામાનની આગાહી કરવા તેની ઝડપ 6.8 પેટા ફ્લોપ છે.
4	MIHIR	NCMRWF (National Center for Medium Range Weather Forecasting) - નોઈડા	હવામાનની આગાહી કરવા ખેડૂતોને કૃષિ વિષયક સલાહ/સેવા આપવા તેની ઝડપ 6.8 પેટા ફ્લોપ છે.
5.	PARAM SHIVAY	IITM-BHU (Indian Institute of Technology - Banaras Hindu University)	ફેબ્રુઆરી-2019 ભારતના વડાપ્રધાન શ્રી નરેન્દ્ર મોદી દ્વારા IITM-BHU ખાતે PARAM SHIVAY સુપર કમ્પ્યુટરનું વારાણસીથી વિમોચન કરવામાં આવ્યું હતું.. તેની ઝડપ 883 ટેરા ફ્લોપ છે. હવામાન આગાહી, અવકાશ વિજ્ઞાન, એન્જિનિયરિંગ, સિસ્ટમિક વિશ્લેષણ વગેરે માટે ઉપયોગી.

- > કમ્પ્યુટરના મધરબોર્ડમાં કોઈ ખરાબી ઉદ્ભવતી હોય.
- > RAMમાં ખરાબી ઉદ્ભવતી હોય.
- > કમ્પ્યુટરના પ્રોસેસરમાં ખરાબી ઉદ્ભવતી હોય. કમ્પ્યુટરને વીજ પુરવઠો પહોંચતો ન હોય. કમ્પ્યુટરમાં વીજ પુરવઠો નિયમિત કરવા કોઈ સાધન જેમ કે UPS (Uninterruptable Power Supply) જેવા સાધનો ઉપયોગમાં લેવાયા હોય તથા તેમાં કોઈ ખામી ઉદ્ભવી હોય.

■ ટૂબલ શૂટીંગનો ઉપયોગ કરવાની પદ્ધતિ

- > ટૂબલ શૂટીંગ આપણાં કમ્પ્યુટરમાં આવતી ટેકનિકલ ખામીઓ શોધવા તથા નિવારવા માટે ઉપયોગી છે. ટૂબલ શૂટીંગનાં ઉપયોગ દ્વારા વપરાશકર્તા જાતે જ ખામીઓ શોધી તેને નિવારી શકે છે. જે નીચે મુજબ સમસ્યાઓ હલ કરી શકાય :

Task Bar પરના Start મેનુમાંથી Help and Support Option પસંદ કરો.

↓
Search ના ટેકસ્ટ બોક્સમાં કમ્પ્યુટરમાં ઉદ્ભવતી સમસ્યા ટાઈપ કરી Starting Search Option પસંદ કરવું.

↓
સમસ્યા સાથે સંબંધિત પ્રશ્નોનું લિસ્ટ મળશે.

↓
કમ્પ્યુટરમાં આવતી સમસ્યાને અનુરૂપ પ્રશ્ન પસંદ કરી Next બટન પર ક્લિક કરવું.

↓
Windows કમ્પ્યુટરમાં આવતી સમસ્યાના ઉપાયો સૂચવશે.

↓
સૂચવાયેલા ઉપાયોમાંથી કોઈપણ એક રીતે કમ્પ્યુટરમાં આવેલી સમસ્યા દૂર કરી શકાશે.

Common Shortcut Key

F1	Help માટે
F2	Rename માટે
F5	Refresh માટે
Ctrl + N	New File
Ctrl + O	Open File
Ctrl + A	Select All
Ctrl + S	Save
Ctrl + C	Copy
Ctrl + X	Cut
Ctrl + V	Paste
Ctrl + Y	Redo
Ctrl + Z	Undo
Ctrl + F	Find કરવા
Ctrl + H	Replace કરવા
Ctrl + G	Go To માટે
Ctrl + K	Hyperlink
Ctrl + Home	Documentની શરૂઆતમાં જવા

Windows

Win + D	Desktop પર જવા માટે
Win + E	Open Windows Explorer
Ctrl + Esc	Open Start Menu
Shift + Delete	Delete (Permanently)

Excel Shortcut

F11	Chart તૈયાર કરવા
Ctrl + Shift + ;	Current Time Insert કરવા
Ctrl + ;	Current Date Insert કરવા
Ctrl + PageUP/Down	એક Sheet માંથી બીજી Sheetમાં જવા
Alt + =	Sum Function Insert કરવા
Ctrl + Space	Select Entire Column
Shift + Space	Select Entire Row

Power Point

Ctrl + N	Insert New Presentation
Ctrl + M	Insert New Slide
Ctrl + D	Duplicate Slide
F5	Slide Show (View Show)
Delete	Alt + Shift + D

M.S. Word

Ctrl + A	ખાબુ Document Select કરવા
Ctrl + B	Bold (ઘાટા) કરવા
Ctrl + I	Italic (ત્રાંસા) કરવા
Ctrl + U	Underline કરવા
Ctrl + L	Left Alignment
Ctrl + R	Right Alignment
Ctrl + E	Center Alignment
Ctrl + J	Justify Alignment
Ctrl + K	Hyperlink
Ctrl + M	Paragraphમાં Indent Set કરવા
Ctrl +]	Font Size + 1 વધારવા
Ctrl + [	Font Size - 1 ઘટાડવા
Ctrl + Shift + >	Font Size + 2 વધારવા
Ctrl + Shift + <	Font Size - 2 ઘટાડવા
Ctrl + Shift + ±	Superscript (10 th)
Ctrl + ±	Subscript (H ₂ O)
Ctrl + Home	Paragraphની 1st Lineમાં જવા
Ctrl + End	Paragraphની Last Lineમાં જવા
F7	Spelling & Grammar
F5	Go to
Shift + F7	Thesaurus (સમાનાર્થી) શબ્દો
F8	Selection Option
F8 Two Time	Word Select
F8 Three Time	Paragraph Select
F8 Four Time	Page Select
F12	Save As
Print Preview	Ctrl + F2
Macro (Run)	Alt + F8

સામાન્ય વિજ્ઞાન

વિજ્ઞાનની વિવિધ શાખાઓ અને તેમાં થતો અભ્યાસ

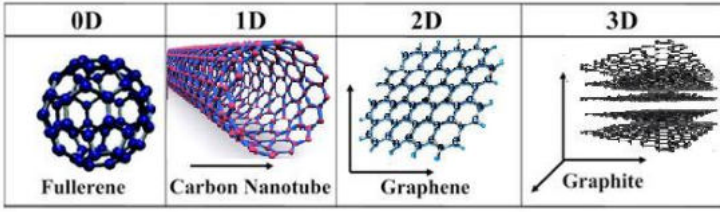
વિજ્ઞાનની શાખા		સંબંધિત ક્ષેત્ર
અંગ્રેજી નામ	ગુજરાતી નામ	
Astronautics	અંતરિક્ષયાન વિજ્ઞાન	અંતરિક્ષ યાત્રા સંબંધી અભ્યાસ
Astronomy	ખગોળ વિજ્ઞાન	અવકાશી ગ્રહોની ગતિનો અભ્યાસ
Archaeology	પુરાતત્ત્વ વિજ્ઞાન	પ્રાચીન સંસ્કૃતિ, સ્મારકો તથા અભિલેખો સંબંધી અભ્યાસ
Arboriculture	આર્બોરિકલ્ચર વિજ્ઞાન	વૃક્ષો તથા શાકભાજીના વિકાસ સંબંધી અભ્યાસ
Apiculture	મધમાખી વિજ્ઞાન	મધમાખીના ઉછેર સંબંધી અભ્યાસ
Anthropology	માનવ વિજ્ઞાન	માનવ વિકાસ, રીતરિવાજ, ઈતિહાસ તથા સામાજિક પરંપરા સંબંધી અભ્યાસ
Anatomy	શરીર રચના શાસ્ત્ર	શરીર રચના સંબંધી અભ્યાસ
Agrobiology	ખેત જૈવિક વિજ્ઞાન	વનસ્પતિ જીવન તથા વનસ્પતિ પોષણ સંબંધી અભ્યાસ
Bacteriology	જીવાણુ વિજ્ઞાન	જીવાણુની સંરચના અને નિરીક્ષણ સંબંધી અભ્યાસ
Biochemistry	જૈવિક રસાયણવિજ્ઞાન	સજીવોના શરીરમાં થતી રસાયણિક પ્રક્રિયા સંબંધી અભ્યાસ
Biology	જીવવિજ્ઞાન	સજીવો સંબંધી અભ્યાસ
Botany	વનસ્પતિ વિજ્ઞાન	વનસ્પતિ સંબંધી અભ્યાસ
Chemistry	રસાયણિક વિજ્ઞાન	દ્રવ્યોની સંરચના તથા તેમની સંબંધી અભ્યાસ
Cosmology	ખગોળશાસ્ત્ર	ખગોળશાસ્ત્રના સંબંધી ઉત્પત્તિ તેમજ ઈતિહાસ સંબંધી અભ્યાસ
Cytology	કોષિકા વિજ્ઞાન	કોષોની રચના, ઉત્પત્તિ અને કાર્યો સંબંધી અભ્યાસ
Ecology	પારિસ્થિતિક વિજ્ઞાન	વૃક્ષો અને જીવજંતુઓ પર થતી વાતાવરણની અસર સંબંધી અભ્યાસ
Embryology	ભ્રૂણ વિજ્ઞાન	જનનવિજ્ઞાનમાં ભ્રૂણની રચના, પ્રકાર, ઉત્પત્તિ અને વિકાસ સંબંધી અભ્યાસ
Entomology	જંતુવિજ્ઞાન	જંતુ સંબંધી અભ્યાસ
Epidemiology	રોગચાળાશાસ્ત્ર	વિવિધ પ્રકારના રોગ સંબંધી અભ્યાસ
Eugenics	સુપ્રજનનશાસ્ત્ર	મનુષ્યની સંતતિના વિકાસ અને સારી સુધારક નીતિ સંબંધી અભ્યાસ
Geochemistry	ભૂ-રસાયણવિજ્ઞાન	પૃથ્વીના પેટાળમાં થતા રાસાયણિક ફેરફાર સંબંધી અભ્યાસ
Geology	ભૂસ્તર વિજ્ઞાન	ભૂગર્ભની રચના તેમજ તેમાં થતા ફેરફાર સંબંધી અભ્યાસ
Gynaecology	સ્ત્રીરોગવિજ્ઞાન	સ્ત્રી રોગો તેમજ પ્રજનન રોગો સંબંધી અભ્યાસ
Meteorology	મોસમ વિજ્ઞાન	વાતાવરણ તથા તેમાં થતા પરિવર્તન સંબંધી અભ્યાસ
Microbiology	સૂક્ષ્મ જીવવિજ્ઞાન	જીવાણુ વાયરસ વગેરે સૂક્ષ્મ જીવોની રચના તથા બીજા જીવોની અસર સંબંધી અભ્યાસ
Mycology	ફૂગ વિજ્ઞાન	ફૂગની રચના તથા જૈવિક પ્રક્રિયાઓ તથા ફૂગથી થતા રોગો
Naturopathy	પ્રાકૃતિક ઉપચારશાસ્ત્ર	પાણી, માટી, હવા દ્વારા વિવિધ રોગોના ઉપચાર સંબંધી અભ્યાસ
Neurology	ચેતાતંત્ર વિજ્ઞાન	ચેતાતંત્ર સંબંધી અભ્યાસ
Odontology	દાંત વિજ્ઞાન	દાંતની સંરચના અને દાંતના વિભાગો સંબંધી અભ્યાસ
Optics	પ્રકાશશાસ્ત્ર	પ્રકાશની પ્રકૃતિ, ગુણ તથા પ્રકાશ સંબંધી અભ્યાસ
Ornithology	પક્ષી વિજ્ઞાન	પક્ષીઓના સ્વભાવ, વ્યવહાર તેમજ તેની ક્રિયાઓ સંબંધી અભ્યાસ
Orthopedics	ઓર્થોપેડિક્સ	કંકાલતંત્ર તેના રોગોના લક્ષણો, તેના ઉપચાર અને વિવિધ ક્રિયા સંબંધી અભ્યાસ
Paleontology	જીવાશ્મશાસ્ત્ર	પ્રાચીન જીવાશ્મ સંબંધી અભ્યાસ
Pathology	રોગવિજ્ઞાન	ઉત્પન્ન થતા રોગો તેમજ તેના નિયંત્રણ સંબંધી અભ્યાસ

ઈસરો સાથે સંકળાયેલી સ્વાયત્ત સંસ્થાઓ

ક્રમ	સંસ્થા	સ્થળ	વિગત / કાર્ય
1.	PRL (Physical Research Laboratory)	અમદાવાદ	<ul style="list-style-type: none"> → ખગોળવિજ્ઞાન, એસ્ટ્રોફિઝિક્સ, આબોહવાકીય વિજ્ઞાન, પૃથ્વી વિજ્ઞાન, સૌર પ્રણાલીનો અભ્યાસ અને થિઅરોટીક ફિઝિક્સ ક્ષેત્રે સંશોધન → 11 નવેમ્બર, 1947ના રોજ ડો. વિક્રમ સારાભાઈ દ્વારા સ્થાપના.
2.	NARL (National Atmospheric Research Laboratory)	તિરૂપતિ	<ul style="list-style-type: none"> → તે આબોહવાકીય વિજ્ઞાનમાં મૂળભૂત તથા પ્રાયોગિક સંશોધન કરે છે. → તેની સ્થાપના 1992માં NMRF તરીકે થઈ હતી. 2005માં તેનું નામ બદલીને NARL કરવામાં આવ્યું હતું. → NMRFનું પૂરું નામ National Mesosphere Stratosphere-Troposphere (MST) Radar Facility હતું.
3.	NE - SAC (North Eastern Space Applications Centre)	શિલોંગ	<ul style="list-style-type: none"> → તેની સ્થાપના 5 સપ્ટેમ્બર, 2000ના રોજ થઈ હતી. → તે એક ક્ષેત્રીય અવકાશ કેન્દ્ર છે. → તેનું કાર્ય પૂર્વોત્તર ભારતમાં રીમોટ સેન્સિંગ ટેકનોલોજીના ઉપયોગ દ્વારા કુદરતી ખનીજોની શોધ કરવાનું તથા સ્પેશ ટેકનોલોજીની મદદ દ્વારા આ ક્ષેત્રનો વિકાસ કરવાનું છે.
4.	SCL (Semi-conductor Laboratory)	મોહાલી, પંજાબ	<ul style="list-style-type: none"> → તેનો ઉદ્દેશ સેમી - કંડક્ટર ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રમાં સંશોધન અને વિકાસ કરવાનો છે. → SCL એ VLSI (Very Large Scale Integration) ઉપકરણો અને ટેલિકોમ્યુનિકેશન તથા અવકાશ વિજ્ઞાન માટે વિવિધ પ્રણાલીઓના નિર્માણ માટેની વાબદાર સંસ્થા છે. તેને માર્ચ 2005માં ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ સ્પેસ એન્ડ ટોપોગ્રાફી હેઠળ લાવવામાં આવી હતી.
5.	IIST (Indian Institute Of Space Science and Technology)	તિરૂવનંતપુરમ	<ul style="list-style-type: none"> → તેને સરકારે સહાયક ગણવતી ડીમ્ડ (deemed) યુનિવર્સિટી છે. → તેની સ્થાપના પ્રથમ સેવી યુનિવર્સિટી છે જે બાહ્ય અવકાશ (Outer Space) ક્ષેત્રે સંશોધન માટે રચાયેલી હોય. → તેનું ઉદ્દાઘટન 14 સપ્ટેમ્બર, 2007ના રોજ થયું હતું.

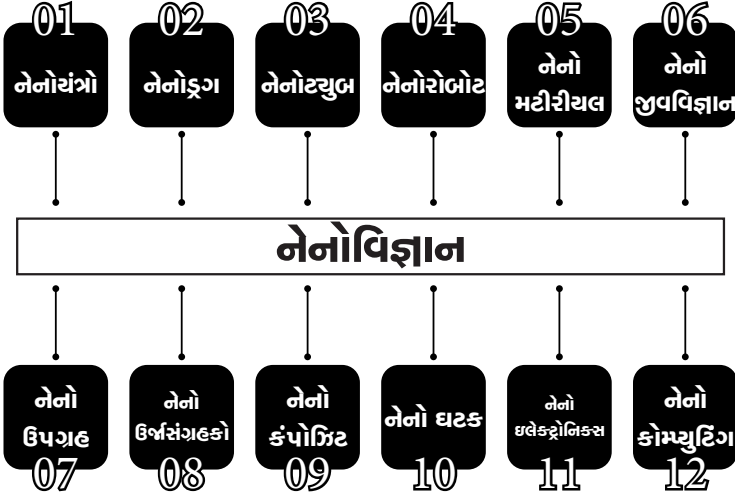
ઈસરોના કેન્દ્રો / એકમો

ક્રમ	કેન્દ્ર	સ્થળ	વિગત / કાર્ય
1.	VSSC (Vikram Sarabhai Space Centre)	તિરૂવનંતપુરમ	<ul style="list-style-type: none"> → તે ઈસરોનું મુખ્ય અવકાશ સંશોધન કેન્દ્ર છે; જે રોકેટ અને સ્પેસ વ્હીકલ પર પોતાનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. → તેની શરૂઆત 1962માં TERLS (Thumba Equatorial Rocket Launching Station)થી થઈ હતી. ત્યારબાદ તેનું નામ બદલીને VSSC કરવામાં આવ્યું. → તે સાઉન્ડીંગ રોકેટ રોહિણી અને મેનકા લોન્ચર્સ, SLV, ASLV, GSLV અને GSLV Mk III ના વિકાસને લગતા કાર્ય કરે છે.
2.	LPSC (Liquid Propulsion Systems Centre)	તિરૂવનંતપુરમ અને બેંગલુરુ	<ul style="list-style-type: none"> → લોન્ચ વ્હીકલ તથા સેટેલાઈટ માટે લિક્વિડ તથા કાયોજેનિક પ્રોપલ્શન (Propulsion) ના નિર્માણનું કાર્ય કરે છે. → INSAT અને IRS શ્રેણીના ઉપગ્રહો માટેની સેટેલાઈટ પ્રોપલ્શન સિસ્ટમ તથા PSLV માટે લિક્વિડ પ્રોપલ્શન સ્ટેજનું નિર્માણ LPSC દ્વારા કરવામાં આવે છે.
3.	SDSC - SHAR (Satish Dhawan Space Centre-Sriharikota Range)	શ્રી હરિકોટા, આંધ્રપ્રદેશ	<ul style="list-style-type: none"> → તે ઈસરોનું પ્રસિદ્ધ રોકેટ લોન્ચિંગ સેન્ટર છે. → શ્રી હરિકોટા રેન્જનું નામ વર્ષ 2002માં બદલીને SDSC કરવામાં આવ્યું હતું. વર્ષ 1969માં આ સ્થળને પસંદ કરવામાં આવ્યું હતું. અને 10 ઓગસ્ટ, 1979માં પ્રથમ રોહિણી 1A ઉપગ્રહનું પ્રક્ષેપણ થયું હતું. → વર્ષ 2005માં અહીં બીજા લોન્ચપેડનું નિર્માણ થયું હતું.

[નેનોમટીરીયલ]

● નેનોવિજ્ઞાનની વિવિધ શાખાઓ:-

ભારતના પરમાણુ પરીક્ષણો

SIPRI અનુસાર વિશ્વના વિવિધ દેશો ખાતે
સંદાજિત પરમાણુ શસ્ત્રોની સંખ્યા

દેશ	પ્રથમ પરીક્ષણ	પરમાણુ શસ્ત્રોની સંખ્યા	પરમાણુ શસ્ત્રોની સંખ્યા
યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ	16 જુલાઈ, 1945	528	528
રશિયા	29 ઓગસ્ટ, 1949	235	5077
યુનાઈટેડ કિંગડમ	3 ઓક્ટોબર, 1952	225	225
ફ્રાંસ	13 ફેબ્રુઆરી, 1960	299	290
ચીન	16 ઓક્ટોબર, 1964	350	350
ભારત	18 મે, 1974	156	160
પાકિસ્તાન	28 મે, 1988	165	165
ઉત્તર કોરિયા	9 ઓક્ટોબર, 2006	(40-50)	(20)
ઈઝરાયેલ	1960-1979	90	90
	કુલ	13,081	12,685

ભારતના પરમાણુ પરીક્ષણો

પોખરણ-1

- 18 મે, 1974ના રોજ ભારતે પરમાણુ હથિયારનું પ્રથમ પરીક્ષણ રાજસ્થાનની પોખરણ ટેસ્ટ રેન્જ (PTR) ખાતે કરેલું હતું. આ માટેના ઓપરેશનનું કોડનેમ “સ્માઈલિંગ બુદ્ધ” હતું.
- આ પરીક્ષણ ભારતીય થલ સેના દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું.
- સંયુક્ત રાષ્ટ્રની સુરક્ષા પરિષદના 5 કાયમી સભ્યો સિવાયનું આ પ્રથમ ખાતરી કરાયેલું પરમાણુ પરીક્ષણ હતું.
- આ પરીક્ષણ ‘Underground Shaft’ પ્રકારનું હતું.
- આ પરીક્ષણ બાદ વિશ્વના મોટાભાગના દેશોએ ભારતની ટીકા કરી હતી તથા નકારાત્મક વાતો કહી હતી પરંતુ દેશની અંદર ખૂબ જ પ્રશંસા થઈ હતી. કારણ કે, ભારત પ્રથમ વિકાસશીલ દેશ હતો જેણે સફળ પરમાણુ પરીક્ષણ કર્યું હતું.

- આ પરીક્ષણના પરિણામ સ્વરૂપે જ વિવિધ સમિતિઓ વિશ્વમાં યોજાવા લાગી અને અંતે 1974માં NSG (Nuclear Suppliers Group) રચાયું હતું.

ICE FACT :

- આ પરીક્ષણ માટેના વૈજ્ઞાનિકોની નાનકડી ટીમના ડાયરેક્ટીંગ ઓફિસર તરીકે રાજા રમન્ના હતા.
- આ પરમાણુ હથિયારો બનાવવાની પ્રેરણા ડો. હોમી ભાભાએ આપી હતી. તથા તેમણે આ દિશામાં ઘણા પ્રયત્નો કરેલા હતા.
- 1965ના યુદ્ધ સમયે આ કાર્યક્રમ ધીમો પડ્યો હતો તથા આ સમયે પરમાણુ કાર્યક્રમના વડા વિક્રમ સારાભાઈ હતા, જે ગાંધીવાદી વિચારધારા ધરાવતા હતા.
- 1967માં ઈન્દિરા ગાંધી પ્રધાનમંત્રી બનતા આ કાર્યક્રમ ફરી શરૂ થયો.
- હોમી શેઠના નામના રસાયણ ઈજનેરે હથિયારી ધોરણો ધરાવતા પ્લૂટોનિયમનું નિર્માણ કર્યું હતું તથા બોમ્બના ઉપકરણની ડિઝાઇન તથા તેનું નિર્માણ રાજા રમન્નાના નેતૃત્વ હેઠળ થયું હતું.
- પરીક્ષણના દિવસે બુદ્ધ જયંતી હતી.

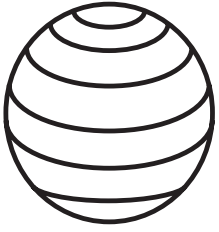
પોખરણ-2

- આ અંતર્ગત કુલ 5 પરીક્ષણો થયા હતા. આ પરીક્ષણો પણ પોખરણ ખાતે જ 11થી 12 મે, 1998 દરમિયાન કરવામાં આવ્યા હતા.
- આ પરીક્ષણમાં ભારતનો 200 કિલો ટનનો વિસ્ફોટ કરવાની ક્ષમતા ધરાવતો પરમાણુ સંલયન (Fusion) બોમ્બ બનાવવાનો ટાર્ગેટ પૂર્ણ થયો.
- આ પરીક્ષણને આ બોમ્બ પરમાણુ સંલયન (Fusion) અને અન્ય ચાર પરમાણુ વિખંડન (Fission) ના સિદ્ધાંત પર આધારિત હતા.
- આ પરીક્ષણનું કોડનેમ ‘મિશન શક્તિ’ હતું.
- પરીક્ષણ બાદ પ્રધાનમંત્રી અટલ બિહારી વાજપેયી દ્વારા એક પ્રેસ કોન્ફરન્સ યોજવામાં આવી હતી જેમાં તેમણે ભારતને સંપૂર્ણ પરમાણુ હથિયાર ધરાવતો દેશ જાહેર કર્યો હતો.
- પરીક્ષણ બાદ વિશ્વના ઘણા દેશો (જાપાન, અમેરિકા વગેરે) દ્વારા ભારત પર પ્રતિબંધ લાદવામાં આવ્યા હતા.
- આ પરીક્ષણ પણ ભૂગર્ભમાં જ થયું હતું.
- પરીક્ષણમાં સમાવિષ્ટ તજજ્ઞો :**
- પ્રોજેક્ટ ચીફ કોઓર્ડિનેટર :**
ડો. એ. પી. જે અબ્દુલ કલામ
ડો. આર. ચિદમ્બરમ્
- ટેસ્ટ સાઈટ પ્રિપેરેશન માટેના ડિરેક્ટર :**
ડો. કે. સંથાનમ
- સિનિયર રિસર્ચ સાયન્ટિસ્ટ :**
ડો. જી. આર દિક્ષિતુલુ
- અન્ય :**
ડો. અનીલ કાકોડકર
ડો. સતીન્દર કુમાર સિક્કા
ડો. એમ. એસ. રામકુમાર
ડો. ડી. ડી. સુદ
ડો. એસ. કે. ગુપ્તા
ડો. જી. ગોવિંદરાજ
- પરીક્ષણ બાદ 11 મેને ભારતમાં ‘રાષ્ટ્રીય ટેકનોલોજી દિવસ’ તરીકે ઉજવવામાં આવે છે.

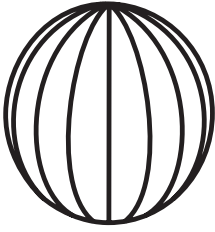
સામાન્ય ભૂગોળ

અક્ષાંશ અને રેખાંશ

- પૃથ્વીના ગોળા પર આડી અને ઊભી રેખાઓ છે. આ રેખાઓ કાલ્પનિક છે. તે પૃથ્વી પર દોરેલી નથી.
- આડી રેખાઓ અક્ષાંશવૃત્તો કહેવાય છે અને ઊભી રેખાઓને રેખાંશવૃત્તો કહે છે.

અક્ષાંશવૃત્તો

રેખાંશવૃત્તો

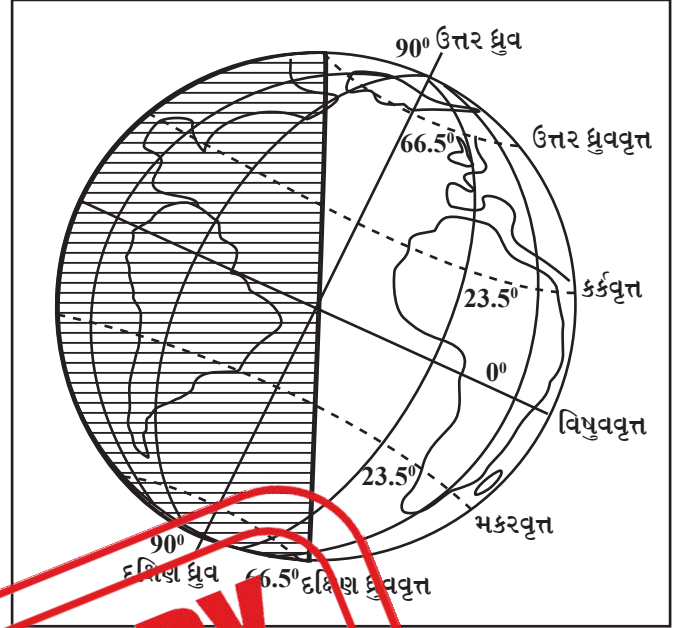
અક્ષાંશ અને રેખાંશ દર્શાવતો પૃથ્વીનો ગોળો

અક્ષાંશ અને રેખાંશ

અક્ષાંશ	રેખાંશ
❖ પૃથ્વી સપાટી પરના કોઈપણ સ્થળને જો સીધી રેખાથી પૃથ્વીના કેન્દ્ર સાથે જોડવામાં આવે તો આ સીધી રેખા અને વિષુવવૃત્તની કાલ્પનિક સપાટી દ્વારા પૃથ્વીના કેન્દ્ર પાસે બનતો ખૂણો તે સ્થળનું અક્ષાંશ કહેવાય.	❖ પૃથ્વી સપાટી પરના કોઈપણ સ્થળને જો સીધી રેખાથી પૃથ્વીની ધરી સાથે જોડવામાં આવે તો તે રેખા અને પૃથ્વીની કાલ્પનિક સપાટી સાથે ધરી આગળ જટલા અંશનો ખૂણો બનાવે તેટલા સ્થળનો રેખાંશ કહેવાય.
❖ પૃથ્વી પર ઉત્તર અથવા દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં વિષુવવૃત્તથી સરખા કોણીય અંતરે મળેલા સ્થળોને જોડનારું પૂર્વ-પશ્ચિમ સળંગ વર્તુળને અક્ષવૃત્ત કહેવાય છે.	❖ પૃથ્વીની ધરીથી મૂળ રેખાવૃત્તની કાલ્પનિક સપાટી સાથે પૃથ્વી સપાટીએ સરખા કોણાત્મક અંતરે આવેલા સ્થળોને જોડનારી ઉત્તર-દક્ષિણ રેખાને રેખાવૃત્ત કહે છે.

■ મુખ્ય અક્ષાંશવૃત્તો

1	વિષુવવૃત્ત	0° અક્ષાંશવૃત્ત
2	કર્કવૃત્ત	23.5° ઉત્તર અક્ષાંશવૃત્ત
3	મકરવૃત્ત	23.5° દક્ષિણ અક્ષાંશવૃત્ત
4	ઉત્તર ધ્રુવવૃત્ત	66.5° ઉત્તર અક્ષાંશવૃત્ત
5	દક્ષિણ ધ્રુવવૃત્ત	66.5° દક્ષિણ અક્ષાંશવૃત્ત
6	ઉત્તર ધ્રુવ	90° ઉત્તર અક્ષાંશવૃત્ત
7	દક્ષિણ ધ્રુવ	90° દક્ષિણ અક્ષાંશવૃત્ત

DEMO COPY

1. પૃથ્વી પર મુખ્ય અને તૈથી મોટું અક્ષાંશવૃત્ત છે.
  2. અક્ષાંશવૃત્તો કોઈપણ સ્થળ વિષુવવૃત્તની ઉત્તર કે દક્ષિણમાં કેટલા અંશના અંતરે આવેલું છે તે દર્શાવે છે. વિષુવવૃત્તથી ઉત્તરનો ભાગ પૃથ્વીનો ઉત્તર ગોળાર્ધ છે. જ્યારે વિષુવવૃત્તથી દક્ષિણનો ભાગ પૃથ્વીનો દક્ષિણ ગોળાર્ધ છે.
  3. દરેક અક્ષાંશવૃત્ત વચ્ચે લગભગ 111 કિમી અંતર હોય છે. તેઓ એકબીજાને સમાંતરે આવેલાં છે.
  4. વિષુવવૃત્તની ઉત્તર કે દક્ષિણમાં જતા જઈએ તેમ અક્ષાંશવૃત્તો નાના બનતા જાય છે.
  5. પૃથ્વી પર 0° અક્ષાંશવૃત્ત પર વિષુવવૃત્ત આવેલું છે. વિષુવવૃત્તની ઉત્તર અને દક્ષિણ બંને બાજુએ 90-90 અક્ષાંશવૃત્તો આવેલા છે. આથી, 0° અક્ષાંશવૃત્ત સહિત અક્ષાંશવૃત્તોની કુલ સંખ્યા 181 છે.
- રેખાંશ અને રેખાંશીય સ્થાન
- પૃથ્વીના ગોળા ઉપર ઉત્તર-દક્ષિણ ઊભી દોરેલી કાલ્પનિક રેખાઓને રેખાંશવૃત્ત કહે છે.
  - રેખાંશવૃત્તો ઉત્તરધ્રુવથી દક્ષિણધ્રુવ તરફ જતાં અર્ધવર્તુળો છે.
  - વિષુવવૃત્તથી જેમ જેમ ધ્રુવો તરફ જતા જઈએ તેમ તેમ બે રેખાંશવૃત્તો વચ્ચેનું અંતર ઘટતું જાય છે. વિષુવવૃત્ત પર આ અંતર 111.32 કિમી અને ધ્રુવો પાસે શૂન્ય હોય છે.
  - દરેક રેખાંશવૃત્તની લંબાઈ એક સરખી છે. પરંતુ તેઓ એકબીજાને સમાંતર નથી.
  - પૃથ્વી પર 0° રેખાંશવૃત્તની તદ્દન સામે 180° રેખાંશવૃત્ત આવેલું છે. અને આ બંને રેખાંશવૃત્તોની વચ્ચે પૂર્વ-પશ્ચિમ બંને બાજુએ 179-179 રેખાંશવૃત્તો આવેલા છે. આથી, 0° અને 180° રેખાંશવૃત્ત સહિત રેખાંશવૃત્તોની કુલ સંખ્યા 360 છે.

8	ટીયાગ સાંગ	2253	એશિયા
9	પૂર્વ ઘાટ	2092	એશિયા
10	અલ્ટાર્શ અરલસ	2012	---

વિશ્વના ઊંચાં પર્વત શિખરો

ક્રમ	શિખર	ઊંચાઈ (મીટરમાં)	દેશ
1	માઉન્ટ એવરેસ્ટ	8848	નેપાળ, ચીન
2	માઉન્ટ ગોડવીન-ઓસ્ટીન (K ₂)	8611	ભારત
3	કાંચનજંઘા	8586	ભારત, નેપાળ
4	લોત્સે (Lhotse)	8516	નેપાળ, ચીન
5	મકાલુ	8481	નેપાળ, ચીન
6	ધવલગિરિ	8167	નેપાળ
7	મનસાલુ (Manslu)	8156	નેપાળ
8	ચો-ઓયુ (Cho Oyu)	8153	તિબેટ, નેપાળ
9	નંગાપર્વત	8126	ભારત
10	અન્નપૂર્ણા	8091	નેપાળ

વિશ્વના ઊંચાં ઘોલ (Waterfall)

ક્રમ	ઘોલનું નામ	ઊંચાઈ (મીટરમાં)	દેશ
1	એન્જલ	979	વેનેઝુએલા
2	ટુગેલા	948	દક્ષિણ આફ્રિકા
3	ટ્રેસ હર્મનસ	914	પેરુ
4	ઓલોઉપેન	900	યુ.એસ.એ. (હવાઈ ટાપુ)
5	યુંબિલા	895	પેરુ
6	વિનુફોસેન	860	નોર્વે
7	બલાફોસેન	850	નોર્વે
8	પુયુંકા ઓડુ	840	યુ.એસ.એ. (હવાઈ ટાપુ)
9	જેમ્સ બ્રુસ	840	કેનેડા
10	બ્રાઉન	836	ન્યૂઝીલેન્ડ

વિશ્વની લાંબી નદીઓ

ક્રમ	નદીનું નામ	લંબાઈ (કિ.મી.માં)	મુખદાર	દેશ
1	નાઈલ	6700	ભૂમધ્ય સાગર	ઈથોપિયા, સુદાન, યુગાન્ડા, કેન્યા, ઈજિપ્ત

2	એમેઝોન	6570	એટલાન્ટિકા	પેરુ, કોલંબિયા, બ્રાઝિલ
3	યાંગત્સે	6276 (6300)	પૂર્વ ચીન સમુદ્ર	ચીન
4	મિસિસિપ્પી-મિસુરી	6019 (6000)	મેક્સિકોનો અખાત	યુ.એસ.એ., કેનેડા
5	ચેનેસી	5540		રશિયા, મંગોલિયા
6	યેલો (હુઆંગ હે)	5464	બોહાઈ સમુદ્ર	ચીન
7	એબ	5410	ઓબનો અખાત	રશિયા, કઝાકિસ્તાન, ચીન, મંગોલિયા
8	પનારા	4880		બ્રાઝિલ, આર્જેન્ટિના, ઉરુગ્વે અને પેરુગ્વે
9	કોંગો	4700	એટલાન્ટિક મહાસાગર	કોંગો, અંગોલા, ઝાંમ્બિયા, તાન્ઝાનિયા, કેમેરૂન, બુરૂન્ડા, રુવાન્ડા
10	સિંધ	3180	અરબ સાગર	પાકિસ્તાન, ભારત

વિશ્વના મોટાં નરોવરો

ક્રમ	નરોવર	લંબાઈ (ચો. કિ.મી.માં)	ખંડ
1	કાસ્પીયન	371000	એશિયા, યુરોપ
2	સુપીરિયર	82900	ઉત્તર અમેરિકા
3	વિક્ટોરિયા	68800	આફ્રિકા
4	અરલ	65500	એશિયા
5	હ્યુરોન	59580	ઉત્તર અમેરિકા
6	મિશિગન	58020	ઉત્તર અમેરિકા
7	ટાન્ગાનીયિકા	32900	આફ્રિકા
8	ગ્રેટ બિયર	31330	એશિયા
9	બેકલ	30500	એશિયા
10	ગ્રેટ સ્લેવ	28570	ઉત્તર અમેરિકા

વિશ્વના મોટાં રણ (બરફ પ્રદેશ સિવાયના)

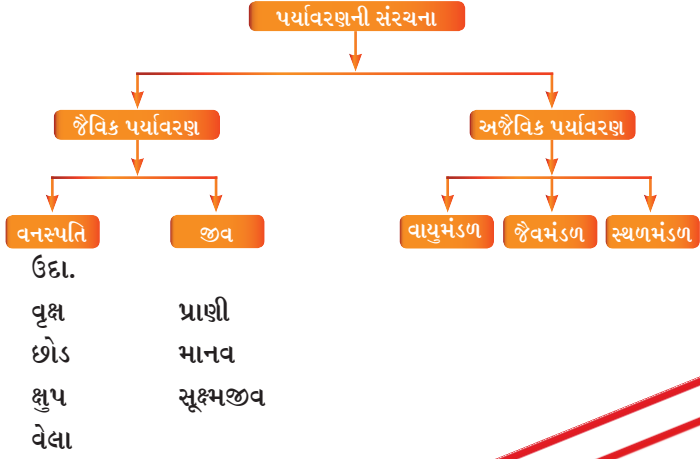
ક્રમ	રણનું નામ	વિસ્તાર (ચો. કિ.મી.માં)	ખંડ
1	સહારા	90,00,000	આફ્રિકા
2	અરેબિયન	23,30,000	પશ્ચિમ એશિયા
3	ગોબી	12,95,000	મધ્ય એશિયા
4	કલહરી	9,00,000	આફ્રિકા

પર્યાવરણ

❖ પર્યાવરણ (Environment)

- > Environment શબ્દ ફ્રેન્ચ ભાષામાંથી લેવામાં આવ્યો છે.
- > ફ્રેન્ચ ભાષાના એક શબ્દ "ENVIRONNER" કે જેનો અર્થ "ઘેરાવો" થાય છે. તેના પરથી ENVIRONMENT શબ્દ બનાવવામાં આવ્યો છે.
- > પર્યાવરણ એટલે પરિ + આવરણ. પરિ એટલે આસપાસનું અને આવરણ એટલે આરક્ષાદન.

પર્યાવરણના પ્રકાર

❖ પર્યાવરણના 3 ઘટકો છે.

- (1) જૈવિક ઘટકો :- જૈવિક ઘટકોમાં બધી જ જીવિત વસ્તુ આવે છે. જેમકે સૂક્ષ્મજીવ, છોડ, જીવજંતુ વગેરે
- (2) અજૈવિક ઘટકો :- અજૈવિક ઘટકો અંતર્ગત જળ, વાયુ, જમીન, ખનીજ વગેરે આવે છે.
- (3) ઊર્જા ઘટકો :- સૂર્ય ઊર્જાનો મુખ્ય ઘટક છે. આ ઉપરાંત ભૂ-તાપીય ઊર્જાનો સમાવેશ થાય છે.

❖ પર્યાવરણની સમસ્યાઓ :

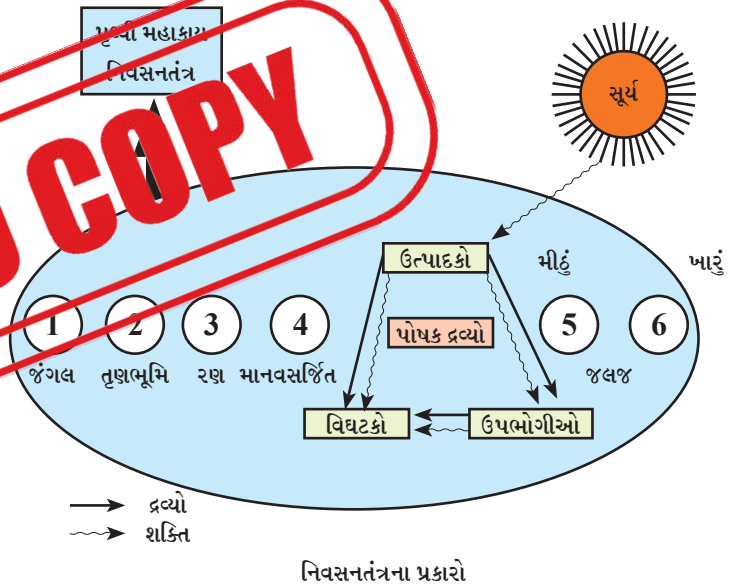
- પર્યાવરણની સમસ્યાઓ નીચે મુજબ છે :
  - => વૈશ્વિક તાપમાનમાં વધારો
  - => પૂર
  - => અનાવૃષ્ટિ (દુકાળ)
  - => એસિડ વર્ષા
  - => વન્યજીવોનો વિનાશ
  - => ઓઝોન ક્ષારણ

પરિસ્થિતિકીય વિદ્યા

- > પરિસ્થિતિકીય શબ્દનો સૌપ્રથમ પ્રયોગ અર્નેસ્ટ હેકલે કર્યો હતો.
- > ફેડરીક ક્લીમેટ્સ પરિસ્થિતિકીયને "સમુદાયનું વિજ્ઞાન" સંબોધિત કર્યું હતું.
- > પરિસ્થિતિ વિદ્યા (ઈકોલોજી-Ecology) શબ્દ ગ્રીક શબ્દમાંથી ઉદ્ભવ્યો છે. Oikos = Home = વસવાટ Logos = Study = અભ્યાસ
- > પરિસ્થિતિવિદ્યાની વ્યાખ્યા 1960માં એડમે કરી હતી.
- > પરિસ્થિતિવિદ્યા એટલે સજીવ અને પર્યાવરણ વચ્ચેના આંતર સંબંધનો અભ્યાસ.

❖ નિવસનતંત્ર :

- > નિવસનતંત્ર એ બધા જીવંતકારકો અને પર્યાવરણના નિર્જીવકારકોની આંતર ક્રિયાનું પરિણામ છે.

❖ નિવસનતંત્રના ઘટકો :

(a) જૈવિક ઘટકો :

- ઉત્પાદકો (લીલી વનસ્પતિ)
- ઉપભોગી (પ્રાણીઓ)
- વિઘટકો (સૂક્ષ્મજીવો)

(b) અજૈવિક ઘટકો :

- ભૌતિક પરિબળ
=> તાપમાન, પ્રકાશ
- કાર્બનીક પરિબળ
=> લીપીડ, પ્રોટીન, કાર્બોહાઈડ્રેટસ
- અકાર્બનિક પરિબળ
=> ઓક્સિજન, નાઈટ્રોજન, પાણી

❖ પોષણ શૃંખલા :

- > ઉત્પાદકોમાંથી સતત ભક્ષક અને ભક્ષ્ય બનવા સાથેની સજીવોની શ્રેણી દ્વારા ખોરાકરૂપે શક્તિના વહનને પોષણશૃંખલા કહે છે.

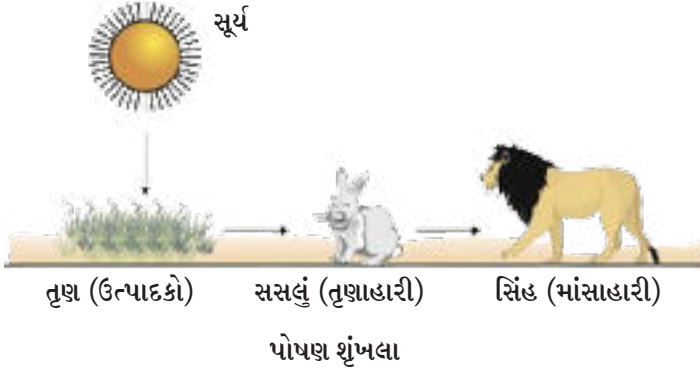
> તેના મુખ્ય બે પ્રકાર છે.

(A) ચરણ આહાર શૃંખલા :

> ઉત્પાદકોથી શરૂ થાય છે. તૃણાહારી, માંસાહારી તથા વિઘટકોમાં વિસ્તરીત થાય છે.

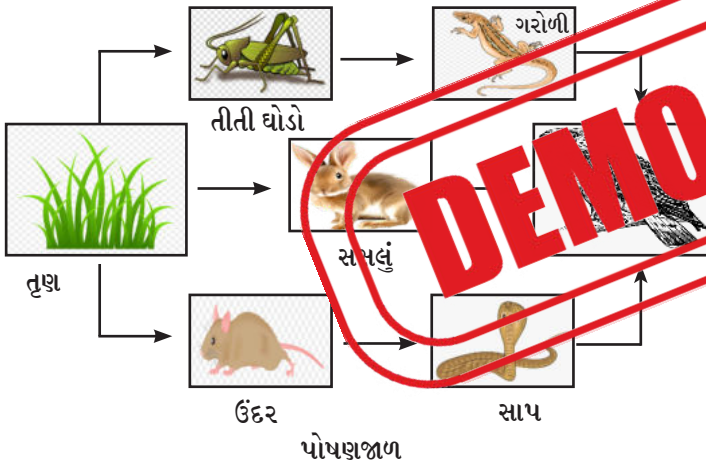
(B) નિક્ષેપ દ્રવ્ય આહાર શૃંખલા :

> વિઘટકોથી શરૂ થાય છે જે મૃત કાર્બનિક પદાર્થ ઉપર જીવે છે.

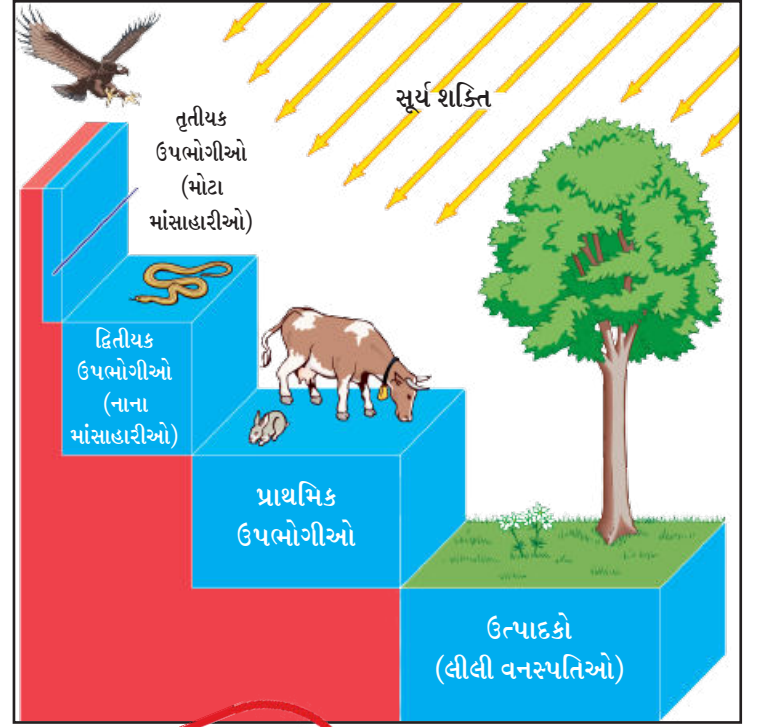

❖ પોષણ જાળ :

> જુદા-જુદા નિવસનતંત્ર પૈકી દરેક ચોક્કસ પોષણશૃંખલા ધરાવે છે. તેની પોષણ શૃંખલા સ્વતંત્ર ન રહેતા એકબીજા નિવસનતંત્રની પોષણશૃંખલા સાથે જોડાયેલી હોય છે. જેને પોષણ જાળ કહે છે.

❖ પોષક સ્તર :

નિવસનતંત્રની રચના

❖ પરિસ્થિતિકીય પિરામિડ :

(1) સંખ્યા પિરામિડ :

દરેક પોષકસ્તરે સજીવોની સંખ્યા દર્શાવે છે. ઉત્પાદકોની સંખ્યા વધુ હોય, ઉપભોગીની સંખ્યા ઓછી હોય. સંખ્યાના પિરામિડ હંમેશા ઊભા હોય.

(2) જૈવભારના પિરામિડ :

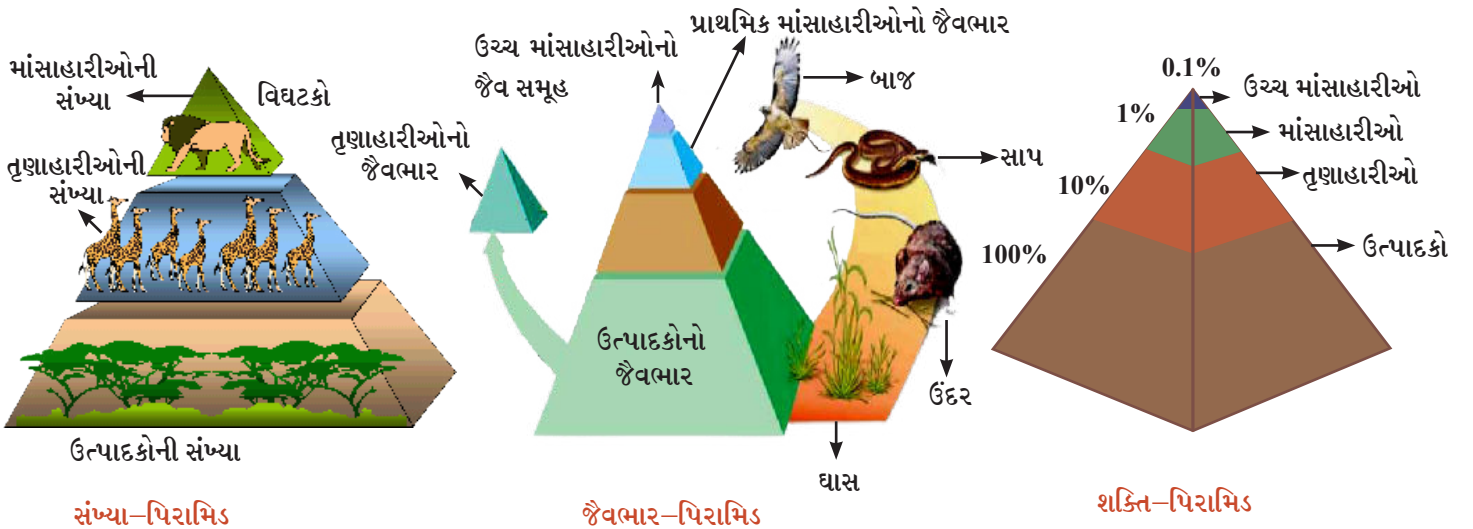
દરેક પોષકસ્તરે સજીવોનું કુલ શુષ્ક વજન કે જૈવભાર દર્શાવે છે.

(3) શક્તિના પિરામિડ :

થર્મોડાયનેમીક્સના નિયમ અનુસાર સતત ઊર્જાનું પ્રમાણ ઘટતું જાય છે.

> આ પિરામિડ હંમેશા સીધા હોય છે.

> નિવસનતંત્રમાં ઊર્જાપ્રવાહની દિશા એક માર્ગી એટલે કે અચક્રીય હોય છે. જ્યારે પોષણ પ્રવાહની દિશા ચક્રીય હોય છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ

ઈન્ટરનેશનલ રેડ ક્રોસ	
સ્થાપના	1863, હેનરી ડ્યુનેન્ટ દ્વારા
વડું મથક	જિનિવા (સ્વિત્ઝર્લેન્ડ)
મુખ્ય કાર્ય <ul style="list-style-type: none"> > યુદ્ધ દરમિયાન ઘાયલ સૈનિકોની મદદ અને તેઓને સારવાર કરવાની. > આ સંસ્થાનું ઉદ્દેશ્ય શાંતિ અને યુદ્ધના સમયે દુનિયાભરના દેશોની સરકાર વચ્ચે સમન્વય કરવાનું કાર્ય કરે છે. > દર વર્ષે 8 મે ના રોજ શ્રી હેનરી ડ્યુનેન્ટની યાદમાં તેમના જન્મ દિવસે વિશ્વ રેડ ક્રોસ દિવસની ઉજવણી કરવામાં આવે છે. આ સંસ્થાને ત્રણ વખત નોબલ શાંતિ પુરસ્કાર મળેલો છે. 	

International Labour Organization (ILO)	
સ્થાપના	1919
વડું મથક	જિનિવા, સ્વિત્ઝર્લેન્ડ
સભ્ય રાષ્ટ્રો	186 UN સભ્ય અને કૂક દ્વીપ
પુરસ્કાર	ILOને 1969માં શાંતિ માટેનો નોબેલ પુરસ્કાર મળી ચૂક્યો છે.
મુખ્ય કાર્ય	વિશ્વના મજૂરોને ન્યાય અને હકો આપવાનું કાર્ય.

Commonwealth of Nations (રાષ્ટ્રમંડળ)	
સ્થાપના	1931
આધુનિક રાષ્ટ્રમંડળની સ્થાપના	1991
વડું મથક	લંડન
સભ્ય રાષ્ટ્રો	56

League of Nations (રાષ્ટ્ર સંઘ)	
સ્થાપના	10 જાન્યુઆરી, 1920
સ્થાપક	વુડ્રો વિલ્સનના 14 મુદ્દાઓને આગળ ધરીને 'પેરિસ શાંતિ' પ્રક્રિયામાં 10 જાન્યુઆરી 1920ના દિવસે રાષ્ટ્ર સંઘની રચના કરવામાં આવી.
મુખ્ય મથક	જિનિવા (સ્વિત્ઝર્લેન્ડ)
મુખ્ય હેતુ <ul style="list-style-type: none"> > 1919માં વર્સેલ્સ સંધિ દ્વારા પ્રથમ વિશ્વ યુદ્ધનો અંત આવ્યો. વિશ્વમાં શાંતિ જાળવાઈ રહે અને ફરી યુદ્ધનું પુનરાવર્તન ન થાય તે માટે રાષ્ટ્ર સંઘની સ્થાપના કરવામાં આવી. અમેરિકાના રાષ્ટ્રપતિ વુડ્રો વિલ્સને રાષ્ટ્ર સંઘની સ્થાપનામાં મહત્ત્વનું યોગદાન આપ્યું હતું. 	

UN - United Nations (સંયુક્ત રાષ્ટ્રો)	
સ્થાપના	24 ઓક્ટોબર, 1945
પ્રકાર	આંતર સરકારી સંગઠન
સ્થાપના સમયે સભ્ય રાષ્ટ્રો	51 (ભારત સ્થાપના સમયથી જ સભ્ય)

વર્તમાનમાં કુલ સભ્ય રાષ્ટ્રો	193 દેશો
નિરીક્ષક દેશની સંખ્યા	2 (વર્તમાન : હોલી સી, પેલેસ્ટાઈન)
193મો સભ્ય બનનાર દેશ	દક્ષિણ સુદાન (1 જુલાઈ, 2011)
વડું મથક	મેન હટ્ટન, ન્યૂયોર્ક શહેર (વડું મથક વિશેષ દરજ્જો ધરાવે છે. તે કોઈ દેશની સરહદમાં આવતું નથી)
માન્ય ભાષા	મુખ્ય 6 ભાષાઓ – અરેબિક, ચાઈનીઝ, અંગ્રેજી, સ્પેનિશ, રશિયન, ફ્રેન્ચ.
અન્ય	1952માં વિજયાલક્ષ્મી પંડિત UNOની સામાન્ય સભાના અધ્યક્ષ રહી ચૂક્યા છે.
UN દિવસ	24 ઓક્ટોબર
મુખ્ય હેતુ <ul style="list-style-type: none"> > વિશ્વમાં શાંતિ સ્થપાય, વિશ્વ ભેદભંગ વિશ્વબંધુત્વનું સ્વપ્ન સાકાર થાય તે માટે સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની સ્થાપના થઈ છે. 	

સંયુક્ત રાષ્ટ્રોના પ્રમુખ અંગો	
સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની સભા (UNGA)	સુરક્ષા પરિષદ (UNSC)
સંયુક્ત રાષ્ટ્રોના ન્યાય અદાલત (ICJ)	સચિવાલય
આર્થિક અને સામાજિક પરિષદ (ECOSOC)	UN ટ્રસ્ટીશિપ કાઉન્સિલ

(1) UNGA - United Nations General Assembly

> UNGA એ તમામ સભ્ય રાષ્ટ્રોના પ્રતિનિધિઓની બનેલી સભા છે.

મુખ્ય કાર્યો :

- > સભ્ય રાષ્ટ્રોને ફરજિયાત ન હોય એવી ભલામણોનો વટહુકમ બહાર પાડવાનો અથવા સુરક્ષા પરિષદને સલાહ-સૂચન આપવાનું .
- > આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધોને લગતી કોઈપણ બાબત પર ચર્ચા, સલાહ, સૂચનો કે ભલામણો કરી શકે છે.

(2) UNSC - United Nations Security Council

- > વડું મથક : ન્યૂયોર્ક
- > કાયમી 5 સભ્ય : અમેરિકા, બ્રિટન, ફ્રાન્સ, રશિયા અને ચીન.
- > ચૂંટાયેલા સભ્ય 10 (બિનકાયમી) : જે 2 વર્ષ માટે ચૂંટાય છે.

મુખ્ય કાર્યો :

- > આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતિ અને સલામતી જાળવવા માટે જવાબદાર.
- > રાષ્ટ્રોના કોઈપણ ઝઘડાનો વાટાઘાટો તપાસ અને મધ્યસ્થી દ્વારા શાંતિપૂર્ણ રીતે ઉકેલ લાવવો.

રમત - ગમત

વિવિધ રમતો વિશેની અગત્યની માહિતી

હોકી

■ ઇતિહાસ

- > હોકીની સર્વોચ્ચ સંસ્થા ફેડરેશન ઈન્ટરનેશનલ ધી હોકી (FIH) છે. જેની સ્થાપના 1884માં થઈ હતી.
- > હોકીની આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રથમ મેચ 26 જૂન, 1895માં રાઈલ વેલ્સ અને આયર્લેન્ડ વચ્ચે રમાઈ હતી. હોકી ભારતની રાષ્ટ્રીય રમત છે.
- > આંતરરાષ્ટ્રીય હોકી મેચનો સમયગાળો 70 મિનિટનો હોય છે.
- > ઓલિમ્પિકમાં હોકીની રમતમાં સૌથી વધુ ગોલ્ડ મેડલ ભારતે જીતેલા છે.
- > ઈ.સ.1975માં કુઆલાલમ્પુર ખાતે યોજાયેલ હોકી વિશ્વકપમાં ભારતે સૌપ્રથમ વખત હોકી વર્લ્ડ કપ જીત્યો. જેમાં ભારતે પાકિસ્તાનને હરાવી આ કપ જીત્યો હતો.

હોકી વર્લ્ડ કપ (પુરુષ)

વર્ષ	આયોજક	વિજેતા	ઉપવિજેતા	ભારતનું સ્થાન
1971	બાર્સિલોના	પાકિસ્તાન	સ્પેન	ત્રીજું
2010	દિલ્હી	ઓસ્ટ્રેલિયા	જર્મની	આઠમું
2014	હેગ	ઓસ્ટ્રેલિયા	નેધરલેન્ડ	ત્રીજું
2018	ભૂવનેશ્વર	બેલ્જિયમ	નેધરલેન્ડ	ત્રીજું
2023	ભૂવનેશ્વર	જર્મની	બેલ્જિયમ	નવમું
2026	બેલ્જિયમ અને નેધરલેન્ડ			

હોકી વર્લ્ડ કપ (મહિલા)

વર્ષ	વિજેતા	આયોજન સ્થળ
1974	નેધરલેન્ડ	ફ્રાંસ
2022	નેધરલેન્ડ	સ્પેન અને નેધરલેન્ડ
2026		બેલ્જિયમ અને નેધરલેન્ડ

- > નોંધ : ઈ.સ. 1980માં મોસ્કો ઓલિમ્પિકમાં મહિલા હોકીનો ઓલિમ્પિકમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

ICE FACT :

- > મેજર ધ્યાનચંદ (હોકીના જાદુગર)ના જન્મદિન નિમિત્તે 29 ઓગસ્ટના રોજ 'રાષ્ટ્રીય ખેલ દિવસ' ઉજવવામાં આવે છે.
- > 2022 સુધીમાં હોકી વિશ્વકપમાં સૌથી વધુ વખત વિજેતા પાકિસ્તાન છે.
- > હોકીની એક ટીમમાં ખેલાડીઓની સંખ્યા 11 હોય છે.

■ રમત સાથે સંકળાયેલા પારિભાષિક શબ્દો

- > બુલી, ડ્રીબલ, પેનલ્ટી, રોલઈન, શોર્ટ કોર્નર, સ્ટીકસ, સ્ટ્રાઈકિંગ સર્કલ, અંડર કટિંગ, સ્કૂપ, સાઈડ લાઈન, કેરી.

■ રાષ્ટ્રીય રમત સાથે સંકળાયેલા કપ/ટ્રોફી

- > આગાખાન કપ, ધ્યાનચંદ ટ્રોફી, બાઈટન કપ, રંગાસ્વામી કપ, લેડી રતનટાટા ટ્રોફી (મહિલા), મુરગપ્પા ઓબાય દુલ્લાહ ગોલ્ડ કપ, નહેરુ ટ્રોફી, બેગમ રસૂલ ટ્રોફી (મહિલા), રેનિકેન્ક ટ્રોફી, સિંધિયા ગોલ્ડ કપ, મહારાજા રણજિતસિંહ ગોલ્ડ કપ.

■ આંતરરાષ્ટ્રીય રમત સાથે સંકળાયેલા કપ/ટ્રોફી

- > એશિયન ચેમ્પિયનશિપ, ચેમ્પિયન ટ્રોફી, હોકી વર્લ્ડ કપ (દર ચાર વર્ષે), સ્ટેન્લે કપ (આઈસ હોકી).

ક્રિકેટ

■ ઇતિહાસ

- > ક્રિકેટનો જન્મદાતા દેશ ઈંગ્લેન્ડ છે.
- > વિશ્વની પ્રથમ ક્રિકેટ ક્લબ હમ્પ્સ્ટરમાં સ્થપાઈ હતી.
- > પ્રથમ ટેસ્ટ ક્રિકેટ મેચ 1877માં યોજાઈ હતી, પ્રથમ વર્ડે મેચ 1971માં ઈંગ્લેન્ડ અને પાકિસ્તાન વચ્ચે મેલબોર્નમાં રમાઈ હતી.
- > વિશ્વકપમાં વિશ્વકપ વિજેતા દેશ ઓસ્ટ્રેલિયા છે. (5 વખત)
- > ભારતે આ વિશ્વકપ અનુક્રમે 1993 અને 2011 જીત્યો છે.
- > ભારતીય ક્રિકેટ ટીમના પ્રથમ કેપ્ટન સી.કે. નાયડુ હતા.
- > ભારતરત્ન મેળવનાર પ્રથમ રમતવીર શ્રી સચિન તેંડુલકર (નવેમ્બર, 2013).

ક્રિકેટ વિશ્વકપ

વર્ષ	આયોજક	વિજેતા	ઉપવિજેતા
1975	ઈંગ્લેન્ડ	વેસ્ટ ઈન્ડિઝ	ઓસ્ટ્રેલિયા
1983	ઈંગ્લેન્ડ	ભારત	વેસ્ટ ઈન્ડિઝ
2011	ભારત, શ્રીલંકા, બાંગ્લાદેશ	ભારત	શ્રીલંકા
2019	ઈંગ્લેન્ડ/વેલ્સ	ઈંગ્લેન્ડ	ન્યુઝીલેન્ડ
2023	ભારત		
2027	દક્ષિણ આફ્રિકા, ઝિમ્બાબ્વે, નામિબિયા		
2031	ભારત અને બાંગ્લાદેશ		

- > નોંધ :- 1975, 1979, 1983નો વિશ્વકપ પ્રુવેન્શિયલ કપ, 1987નો વિશ્વકપ રિલાયન્સ કપ તથા 1992નો વિશ્વકપ બેન્સન એન્ડ હેજીસ કપ, 1996નો વિશ્વકપ વિલ્સ કપ તરીકે ઓળખાય છે.

T-20 વિશ્વકપ

વર્ષ	આયોજક	વિજેતા	ઉપવિજેતા
2007	દક્ષિણ આફ્રિકા	ભારત	પાકિસ્તાન
2016	ભારત	વેસ્ટ ઈન્ડિઝ	ઈંગ્લેન્ડ

ભારતના અત્યાર સુધીના પદાધિકારીશ્રીઓ

■ રાષ્ટ્રપતિ :

■ અત્યાર સુધીના ભારતના રાષ્ટ્રપતિ

ક્રમ	રાષ્ટ્રપતિ	કાર્યકાળ
1.	ડો. રાજેન્દ્ર પ્રસાદ	1950 - 1962
2.	ડો. સર્વોપલ્લી રાધાકૃષ્ણન	1962 - 1967
3.	ડો. ઝાકીર હુસૈન	1967 - 1969
-	શ્રી વહારગીરી વેંકટગીરી (કાર્યકારી)	1969
-	શ્રી એમ.હિદાયતુલ્લાહ (કાર્યકારી)	1969
4.	શ્રી વરાહગીરી વેંકટગીરી(વી.વી. ગીરી)	1969 - 1974
5.	શ્રી ફખરુદ્દીન અલી અહમદ	1974 - 1977
-	શ્રી બી.ડી જત્તી (કાર્યકારી)	1977
6.	શ્રી નીલમ સંજીવ રેડ્ડી	1977 - 1982
7.	શ્રી જ્ઞાની જૈલસિંઘ	1982 - 1987
8.	શ્રી રામાસ્વામી વેંકટરામન	1987 - 1992
9.	ડો. શંકર દયાળ શર્મા	1992 - 1997
10.	શ્રી કે. આર. નારાયણ	1997 - 2002
11.	ડો. એ.પી.જે. અબ્દુલ કલામ	2002 - 2007
12.	શ્રીમતી પ્રતિભા પાટિલ	2007 - 2012
13.	શ્રી પ્રણવ મુખર્જી	2012 - 2017
14.	શ્રી રામનાથ કોવિંદ	2017 - 2022
15.	શ્રીમતી દ્રૌપદી મુર્મુ	2022 -

ભારતના ઉપરાષ્ટ્રપતિ તથા રાષ્ટ્રપતિ વિશે અગત્યની માહિતી

- > ભારતના પ્રથમ રાષ્ટ્રપતિ ડો. રાજેન્દ્ર પ્રસાદ હતા તેઓ 2 વાર રાષ્ટ્રપતિ તરીકે ચૂંટાયા હતા.
- > ભારતના પ્રથમ મહિલા રાષ્ટ્રપતિ શ્રીમતી પ્રતિભા દેવીસિંહ પાટિલ હતા.
- > રાષ્ટ્રપતિ તરીકે સૌથી લાંબા સમયગાળા સુધી હોદ્દા પર રહેનાર : ડો. રાજેન્દ્ર પ્રસાદ
- > રાષ્ટ્રપતિ તરીકે સૌથી ઓછા સમયગાળા સુધી હોદ્દા પર રહેનાર : શ્રી ઝાકીર હુસૈન
- > પ્રથમ કાર્યકારી રાષ્ટ્રપતિ : શ્રી વી. વી. ગીરી
- > રાષ્ટ્રપતિના ચાલુ કાર્યકાળ દરમિયાન મૃત્યુ પામનાર રાષ્ટ્રપતિ : ડો. ઝાકીર હુસૈન અને ફકરુદ્દીન અલી અહમદ
- > ડો. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણનો જન્મ દિવસ 5 સપ્ટેમ્બર ભારતમાં 'શિક્ષક દિન' તરીકે ઉજવવામાં આવે છે.
- > ભારતના પ્રથમ રાષ્ટ્રપતિ શ્રી ડો. રાજેન્દ્ર પ્રસાદને 'બિહારના ગાંધી' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- > ડો. એ.પી.જે. અબ્દુલ કલામ તેમના રાષ્ટ્રપતિ તરીકેના કાર્યકાળ દરમિયાન 'People's President' (લોકોના રાષ્ટ્રપતિ) તરીકે જાણીતા હતા.
- > રાષ્ટ્રપતિ કે ઉપરાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી અંગેના કાયદા ઘડવાની સત્તા સંસદને આપવામાં આવી છે.

- > સૌથી વધુ વટહુકમ બહાર પાડનાર રાષ્ટ્રપતિ : ફકરુદ્દીન અલી અહમદ
- > ભારતના પ્રથમ ઉપરાષ્ટ્રપતિ ડો. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન હતા. જેઓ બે વાર ઉપરાષ્ટ્રપતિ તરીકે ચૂંટાયા હતા.

■ ઉપરાષ્ટ્રપતિ :

અત્યાર સુધીના ભારતના ઉપરાષ્ટ્રપતિશ્રીઓ

ક્રમ	ઉપરાષ્ટ્રપતિ	કાર્યકાળ
1	ડો. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન	1952 થી 1962
2	ડો. ઝાકીર હુસૈન	1962 થી 1967
3	શ્રી વી. વી. ગીરી	1967 થી 1969
4	શ્રી ગોપાલ સ્વરૂપ પાઠક	1969 થી 1974
5	શ્રી બી. ડી. જત્તી	1974 થી 1979
6	શ્રી મોહમ્મદ હિદાયતુલ્લા	1979 થી 1984
7	શ્રી આર. વેંકટરામન	1984 થી 1987
8	શ્રી શંકર દયાળ શર્મા	1987 થી 1992
9	શ્રી કે. આર. નારાયણ	1992 થી 1997
10	શ્રી અબ્દુલ કલામ	1997 થી 2002
11	શ્રી પ્રણવ મુખર્જી	2002 થી 2007
12	શ્રી મોહમ્મદ હામીદ અસારી	2007 થી 2017
13	શ્રી એમ. વૈકેયા નાયડુ	2017 થી 2022
14	શ્રી જગદીપ ધનખર	2022 -

■ પ્રધાનમંત્રી (વડાપ્રધાન)

અત્યાર સુધીના ભારતના પ્રધાનમંત્રી અને તેમનો કાર્યકાળ

ક્રમ	નામ	વર્ષ
1.	શ્રી જવાહરલાલ નહેરુ	1947 - 1964
-	શ્રી ગુલઝારીલાલ નંદા (કાર્યકારી)	1964
2.	શ્રી લાલ બહાદુર શાસ્ત્રી	1964 - 1966
-	શ્રી ગુલઝારીલાલ નંદા (કાર્યકારી)	1966
3.	શ્રીમતી ઈન્દિરા ગાંધી	1966 - 1977
4.	શ્રી મોરારજી દેસાઈ	1977 - 1979
5.	શ્રી ચરણ સિંહ	1979 - 1980
(3)	શ્રીમતી ઈન્દિરા ગાંધી	1980 - 1984
6.	શ્રી રાજીવ ગાંધી	1984 - 1989
7.	શ્રી વિશ્વનાથ પ્રતાપ સિંહ	1989 - 1990
8.	શ્રી ચંદ્ર શેખર	1990 - 1991
9.	શ્રી પી.વી. નરસિંમ્હા રાવ	1991 - 1996
10.	શ્રી અટલ બિહારી વાજપેયી	1996 - 1996
11.	શ્રી એચ.ડી. દેવગૌડા	1996 - 1997

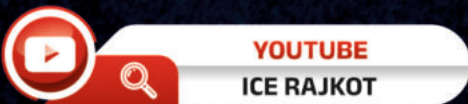
UPSC, GPSC Class 1/2, S.T.I., PI, Dy.S.O., નાયબ મામલતદાર, ચીફ ઓફિસર, PSI-ASI-કોન્સ્ટેબલ-જેલ સિપાહી, બિનસચિવાલય ક્લાર્ક, વનરક્ષક, FHW-MPHW, સ્ટાફ નર્સ, તલાટી, જી.ક્લાર્ક, સિનિ.ક્લાર્ક, ATDO, TET-TAT-HTAT, બેલિક્, ડાઇકોર્ટ ક્લાર્ક, સ્ટાફ સિલેક્શન, રેલવે, પોસ્ટ ઓફિસ તથા મેડિકલ & એન્જિનિયરિંગની ટેકનિકલ સહિતની તમામ સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓમાં સફળતા મેળવવા માટે માત્ર આવશ્યક જ નહીં, પરંતુ અનિવાર્ય પુસ્તક.

સરકારી નોકરી મેળવવા માટેની સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષામાં જનરલ નોલેજની તૈયારી માત્ર

લેટ્સ જમવે? ? પુસ્તકમાંથી જ યા માટે ?

- 1 જનરલ નોલેજ વિષયમાં વધારે માર્ક્સ મેળવવા માટેનું એકમાત્ર પુસ્તક
- 2 જનરલ નોલેજના દરેક વિષયોના પરીક્ષાલક્ષી અત્યંત અગત્યના વિષયવસ્તુઓનો ખૂબ જ ઓછા પેઇજમાં સમાવેશ
- 3 સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાની ખૂબ જ ઓછા સમયમાં તૈયારી કરવા માટેનું સર્વશ્રેષ્ઠ પુસ્તક
- 4 અલગ અલગ વિષયોના ઢગલાબંધ પુસ્તકો વાંચવામાંથી મુક્તિ
- 5 સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાની તૈયારીની શરૂઆત કરનાર નવા વિદ્યાર્થીઓ માટે દરેક વિષયનો પાચો પાકકો કરવા માટેનું પુસ્તક
- 6 પરીક્ષાની અંતિમ ક્ષણોમાં ક્રિક રીવિઝન માટે 850+ ચાર્ટ, કોષ્ટક અને નકશાઓનો સમાવેશ
- 7 તમામ વિષયોનો ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ તદ્દન સરળ શબ્દોમાં
- 8 દરેક વિષયનો સમજશક્તિ સાથે વિગતવાર અભ્યાસ
- 9 નવી પરીક્ષા પદ્ધતિને અનુરૂપ અદ્યતન માહિતી
- 10 NCERT અને GCERT પાઠ્યપુસ્તકોના અગત્યના તમામ ટોપિકનો સમાવેશ

— સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાની સર્વશ્રેષ્ઠ તૈયારી માટે અમારી સાથે જોડાયેલા રહો —

YOUTUBE
ICE RAJKOT

TELEGRAM
t.me/icerajkotofficial

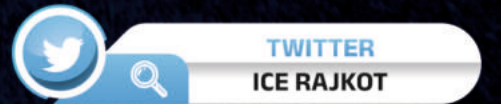
WHATSAPP GROUP
www.joinicerajkot.com

FACEBOOK
ICE RAJKOT

INSTAGRAM
ICE RAJKOT

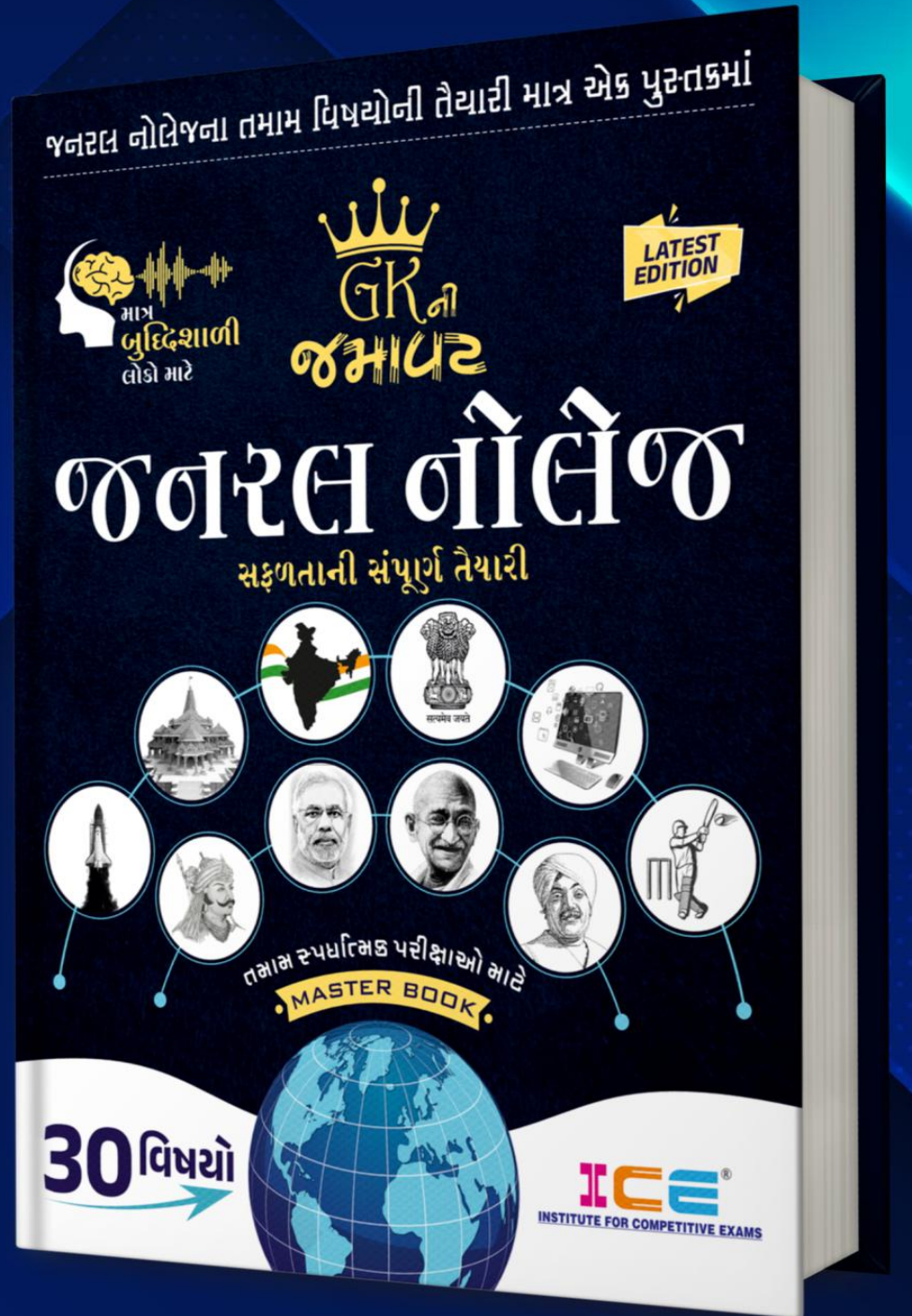

TWITTER
ICE RAJKOT

આ બુક ખરીદવા
માટે નીચે આપેલ
લિંક પર ક્લિક કરો

iceonline.in

"સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાની લેટેસ્ટ માહિતી અને ફ્રી મટીરિયલ્સ
તેમજ રેગ્યુલર કન્ટેન્ટ અફેર્સ મેળવવા માટે નીચે આપેલા અમારા
SOCIAL MEDIA ICON પર **CLICK** કરો

JOIN OUR **WHATSAPP GROUP**

joinicerajkot.com

JOIN OUR **TELEGRAM**

t.me/icerajkotofficial

YOUTUBE

ICE RAJKOT

INSTAGRAM

ICE RAJKOT

FACEBOOK

ICE RAJKOT

TWITTER

ICE RAJKOT

